

Teorija **in** **P**raksa

Iz vsebine:

ADOLF BIBIČ

Vsebina in perspektive
politične znanosti

MARJAN ROŽIČ

Sindikati
v pogojih samoupravljanja

JANEZ KOCIJANČIČ

Odprti problemi
mladinske organizacije

KULTURA

IN KULTURNA POLITIKA

4

L J U B L J A N A V A P R I L U 1965

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

Urejuje uredniški odbor :

**Adolf Bibič, Bogdan Cepuder, Stane Kavčič, Sergej
Kraigher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev Modic, Zdenko
Roter, Janez Stanovnik, Vida Tomšič, Vinko Trček, Joža
Vilfan, Jože Zakonjšek, Boris Ziherl**

GLAVNI UREDNIK :

Stane KAVČIČ

ODGOVORNI UREDNIK :

Stane KRANJC

**Tehnični urednik : Janez KOROŠEC, lektorja : Mojca MOČNIK,
Janez SRŠEN, oprema : ing. arch. Branko SIMČIČ**

UREDNIŠTVO :

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77

UPRAVA :

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77 int. 238

**Letno izide 12 števil. Celoletna naročnina 2000 din, polletna 1000 din,
posamezni izvod 200 din**

Tekoči račun 600-15-603-13

Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

**Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna, Breg 12—14
Rokopisov ne vračamo**

Teorija in Praksa

Letnik II. 1965 št. 4 revija za družbena vprašanja

VSEBINA:

F. SETINC: Funkcija ni odličje 531

ADOLF BIBIČ: Vsebina in perspektive politične znanosti 535

MARJAN ROŽIČ: Sindikati v pogojih samoupravljanja 556

JANEZ KOCIJANČIČ: Odprti problemi mladinske organizacije 572

AKTUALNI INTERVJU:

Kultura in kulturna politika — Odgovarjajo: FRANCE FILLIČ, TONE PAVČEK, BOJAN STIH, IVO TAVČAR, CIRIL ZLOBEC 583

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

A. M.: Nepotrebna »upokožitev« 603

VLADIMIR KLEMENČIČ: Regionalni procesi in kmetijstvo Slovenije 604

MILAN PEROCI: Zveza komunistov v mestnih naseljih 614

VIKTOR ČOP: Materialni položaj šolstva 622

RENATA MEJAK: Pouk sociologije na reformirani gimnaziji 631

DUŠAN PUH: Ustava in zakoni ne delujejo sami 634

MNENJA:

TUGOMIR CAJNKO: Gospodarjenje z gozdovi 642

JANEZ JEROVSEK: Distribucija moči na nivoju občine 652

DRUŽBA IN ZNANOST:

ZYGMUNT BAUMAN: Znanost in ideologija v ameriški sociologiji 665

MEDNARODNI ODNOSI:

JANKO PLETERSKI: Avstrijska usmeritev 678

PRIKAZI, RECENZIJE, ANOTACIJE:

MARIJA AMBROŽIČ-POČKAR: Razvojne tendence v italijanskem kapitalizmu 686

KAREN HORNEY: Nevrotična osebnost naših dni (Vlado Sruk) 692

Anotacije tujih revij 694

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV 699

CONTENTS

F. SETINC: Function is not a Distinction	531
ADOLF BIBIČ: Political Science its Content and Prospects	535
MARJAN ROŽIČ: Trade Unions under Conditions of Selfgovernment	536
JANEZ KOČJANČIČ: Unsolved Problems of the Youth Organizations	572

THE INTERVIEW:

Culture and the Cultural Policy — Answers given by: FRANCE FILIPIČ, TONE PAVČEK, BOJAN ŠTIH, IVO TAVČAR, CIRIL ZLOBEC	583
---	-----

GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:

A. M.: Unnecessary »Retirement«	605
VLADIMIR KLEMENČIČ: Regional Processes and Agriculture in Slovenia	604
MILAN PEROCI: The League of Communists in Urban Settlements	614
VIKTOR ČOP: Schools and their Financial Situation	622
RENATA MEJAK: Sociology in Reformed Grammar Schools	631
DUSAN PUH: Constitution and Laws do not Work by Themselves	634

OPINIONS:

TUGOMIR CAJNKO: The Problem of Managing Our Forest	642
JANEZ JEROVSEK: Distribution of Forces on the Community Level	652

SOCIETY AND SCIENCE:

ZYGMUNT BAUMAN: Science and Ideology in American Sociology	665
--	-----

INTERNATIONAL RELATIONS:

JANKO PLETERSKI: Austrian Political Orientation	678
---	-----

REVIEWS, COMMENTS, NOTES:

MARIJA AMBROZIČ - POČKAR: Tendencies of Development in Italian Capitalism	686
KAREN HORNEY: The Neurotic Personality of Nowadays (Vlado Srúk)	692

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES

699

СОДЕРЖАНИЕ

Ф. ШЕТИНЦ: Функция не отличительная черта	531
АДОЛФ БИБИЧ: Содержание и перспективы политической науки	535
МАРИАН РОЖИЧ: Синдикаты в условиях самоуправления	556
ЯНЕЗ КОЦИАНЧИЧ: Нерешенные вопросы организации молодежи	572

АКТУАЛЬНЫЕ ИНТЕРВЬЮ:

Культура и культурная политика; отвечают: ФРАНЦЕ ФИЛИПИЧ, ТОНЕ ПАВЧЕК, БОЯН ШТИХ, ИВО ТАВЧАР, ЦИРИЛ ЗЛОБЕЦ	583
--	-----

МНЕНИЯ, ГЛОССЫ, КОММЕНТАРИИ:

A. M.: Ненужная »отставка«	603
ВЛАДИМИР КЛЕМЕНЧИЧ: Региональные процессы и сельское хозяйство Словении	604
МИЛАН ПЕРОЦИ: Союз Коммунистов в городских поселениях	614
ВИКТОР ЧОП: Материальное положение школ	622
РЕНАТА МЕЯК: Преподавание социологии в реформированных гимназиях	631
ДУШАН ПУХ: Конституция и законы не действуют сами по себе	634

МНЕНИЯ:

ТУГОМОР ЦАЙНКО: Политика управления лесами	642
ЯНЕЗ ЈЕРОВШЕК: Дистрибуция сил на уровне общины	652

ОБЩЕСТВО И НАУКА:

ЗИГМУНД БАУМАН: Наука и идеология в американской социологии	665
---	-----

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

ЯНКО ПЛЕТЕРСКИ: Австрийская ориентация	678
--	-----

ОЧЕРКИ, РЕЦЕНЗИИ, ПРИМЕЧАНИЯ:

МАРИЈА АМБРОЖИЧ-ПОЧКАР: Тенденции развития Итальянского Капитализма	686
КАРЕН ХОРНИ: Невротическая личность наших дней (Владо Срук)	692

БИБЛИОГРАФИЯ СТАТЕЙ И КНИГ

699

Funkcija ni odličje

Funkcija in avtoriteta nikoli ne bosta odmrli, ampak bosta spremenili le svojo vsebino. Kult funkcije, ki je kot družbeni fenomen produkt objektivnih razmer in je že davno zavladal nad človekom, se v naši družbi spreminja v funkcijo dela. Avtoriteta, ki je dolgo črpala svojo moč iz oblasti, se v razmerah samoupravljanja spreminja v lastnost ustvarjalnosti in sposobnosti v prid človeka. Ugled, ki se je nekdameril v prvi vrsti po obilju denarja in raznoterih simbolih, ki so izpričevali bogastvo, ne glede na to, kako je bilo pridobljeno, klije v samoupravljalški družbi iz spremenjenega družbenega položaja človeka, iz položaja, ki ga določata delo in prispevek družbi. Seveda: nastajanje nove kvalitete je proces, ki se ne razvije čez noč in ne naenkrat. Prebijati se mora skozi številna protislovja današnjega časa in premagovati mora mnogotere ostanke zastarelih nazorov v miselnosti ljudi. Gre v korak z dozorevanjem naše družbe, ki pa je lahko — v odvisnosti od boljše ali slabše akcije zavestnih sil — hitrejša ali počasnejša.

Protest proti napačnemu vrednotenju človeka, le po funkciji in položaju, namesto po delu, je čedalje glasnejši. Pojavov napačnega vrednotenja človeka danes ni več toliko, kot jih je bilo v časih administrativno-birokratskega sistema upravljanja. Čedalje manj jih je, le odpor proti njim je ostrejši. Kar se je prej zdelo normalno, se sedaj kaže človeku kot tujek. Kult funkcije in položaja izziva pri samoupravljalcih nejevoljo in odpor. Vse, kar maliči odnose, kakršni se razvijajo na podlagi samoupravljanja in delitve dohodka po

delu, je čedalje bolj prepuščeno ostri družbeni kritiki.* Tako je tudi prav.

Funkcija ni odličje. Sama po sebi je namišljena sila, fetiš, če ne temelji na delu in če ne klije iz družbenih koristi delovnih ljudi. Kot taka, imaginarna, pa lahko pašuje kot sila nad ljudmi le v določenih objektivnih razmerah, denimo, v okolju močno prisotne mezdne ali podložniške miselnosti. Platno in škarje ima samovoljnež v svojih rokah tako dolgo, dokler si ne reže kruha delovni kolektiv sam, dokler so torej delovni ljudje, mnogokrat zaradi neaktivnosti socialističnih sil, sužnji stihije, ker še ne obvladujejo predpostavk svojega dela in življenja. V takih razmerah funkcija in položaj zbuja viden avtoritete, seve namišljene, ki jo je treba brez pridržka ubogati. Taka funkcija ni instrument samoupravljanja, temveč privilegij. Kot ostanek preteklosti jo pogosto podpirajo premalo dosledno reševana protislovja današnjega časa. Tako pojmujejo funkcijo in položaj najbolj tam, kjer je samoupravljanje še nebogljenost in načelo delitve dohodka po delu slabo upeljavljeno. Tako stanje poraja številne deformacije: malikovanje funkcije je samo ena izmed njih.

Funkcija, ki ni delo, temveč parazitizem, in katere veljavo odmerja hierarhija namesto uresničevana družbena odgovornost, ustvarja okrog sebe moralno in politično problematično vzdušje. Človek na položaju, za katerega ne veljajo enaka merila kot za druge delovne ljudi, se predaja samozadovoljstvu, ko vso pozornost posveča le sebi in svojim namišljenim zmožnostim. Tak človek si začne domišljati, da k takemu, dekretiranemu položaju, funkciji, naslovu, diplomi in podobnemu simbolu »veljave« sodi jo še druge »pritikline« — privilegiji, ki si jih ni treba pridobiti z delom. Tak funkcionar precenjuje sebe, postaja ošabnej, ne da bi se zavedal, da je to nevednost o samem sebi. Skorajda je pravilo, da te vrste človek ljubi družbo prilizovalcev, kimavcev, sebi podobnih ljudi, ki bi tudi hoteli, da bi jih vrednotili enako. To poraja v kolektivu nezdružno stanje in prej ko slej mora priti do pretresa, ki je včasih bolesten, a potreben, ker prevetri ozračje in ustvari pogoje za drugačno vrednotenje človeka. V taki družbi, karšna je naša, ki objektivno ustvarja možnosti za razvoj demokratičnih, humanih odnosov med ljudmi in za rast višjih oblik družbene zavesti, taka izmaličenja ne morejo dolgo živeti, tem manj, če je prisotna zavestna socia-

* Ta kritika bi morala biti mnogo bolj tudi javna kritika. Zavreti in javno bi morali bičati tudi vse poizkuse zaviranja take kritike in samovoljnega preganjanja kritikov.

listična akcija. To pa seveda ne pomeni, da se ljudje odrekaajo privilegijem, idejnemu monopolu in podobnim atributom birokratizma brez odpora, prostovoljno. Tak kult funkcije ne izginja sam od sebe. Treba mu je izpodrezati korenine, ki ga porajajo.

Novе družbene in moralne norme ne nastajajo s pridigami in dekreti. Prazno moraliziranje je puhlo besedičenje. Ni dovolj samo govoriti o pojavih, ampak je treba ugotoviti tudi njihove vzroke in najti učinkovite rešitve zanje. Teh pa seveda ne bi smeli iskati v praznem, temveč v okviru obstoječega družbenoekonomskega sistema, ki ga je treba razvijati naprej. Če se v našem družbenoekonomskem sistemu še zmeraj porajajo deformacije, kot je na primer napačno vrednotenje človeka, kar pomeni v bistvu nespoštovanje človekovega dela, to ni zato, ker imamo samoupravljanje, ampak pogosto zavoljo tega, ker sistema samoupravljanja še nismo do kraja uveljavili.

V boju proti privilegijem se nam kažejo negativni pojavi v vseh mogočih preoblikah: »najboljšega namena«, »prosvetiteljske vzgoje«, »posebnih zaslug« itd. V življenju srečujemo ljudi, ki so v besedah za samoupravljanje, v praksi pa delajo proti njemu. Opravka imamo s posamezniki, ki se ne izrekajo proti uveljavljanju načela delitve po delu, dokler niso ogroženi njihovi lastni privilegiji. Venomer imajo na jeziku družbeno kritiko, čeprav je sami niso vajeni in je ne sprejemajo, vsaj ne prostovoljno. Govorijo, da je treba pritegovati množice delovnih ljudi v sistem samoupravljanja, sami pa bi radi obdržali socialistično misel v zakupu, da bi edino zvečičavno presojali, kaj je socialistično in kaj ne. Deklarirajo se za družbeno odgovornost, a svojih napak ne vidijo. V načelu so za rotacijo, sami pa so užaljeni, če je treba iti na drugo delovno mesto, ki ni na isti stopnički hierarhije ali še raje na višji. Zato ne bi smeli soditi človeka po tem, kar sodi o sebi, da je, ker ima pogosto o samem sebi boljše mnenje, kot je prav, temveč po tem, kar v resnici je. Če bomo tako sodili o človeku, potem bomo kaj hitro zapazili, da človek, ki ne gradi svojega položaja in ugleda na delu in svojem prispevku družbi, v svojem okolju ne pomeni mnogo, brž ko mu ozamemo odličje, ki ga je v napačni zavesti dvigalo nad druge. Ali pa spremenimo okolje, ki je projiciralo v zavest napačno predstavo o funkciji in položaju, in delo kot edino merilo človekovega ugleda bo razpršilo tak birokratski kult funkcije v nič.

Birokratski kult funkcije uspešno vegetira v pogojih družbene brezbriznosti ali malodušja. Malodušen človek po-

stane neprizadet v tem smislu, da izgublja vero v možnost uspešnega boja proti birokratizmu. Pogosto je malodušje lažni videz skromnosti, češ kaj bom jaz, proti tem pojavom sem nemočen. Taki ljudje menijo, da so pojavi samovolje, privilegiji in podobni negativni pojavi tako pogostni, ker ni dekretov, s katerimi bi jih spravljali s tega sveta, pogrešajo strogih kazni in podobno. V resnici pa se v tem kaže njihova nesposobnost, da bi raziskali vzroke teh pojavov in našli rešitve zanje. Kolektiv, ki kljub objektivnim možnostim, da si ureja svoje odnose sam, išče rešitve le v sili zunaj sebe, kaže s tem svoje suženjstvo stihiji, namesto da bi se rešil tega suženjstva z odkrivanjem virov in nosilcev negativnih pojavov ter z njihovim premagovanjem.* Le tako bo postajala organizirana akcija zavestnih sil, zlasti Zveze komunistov, vse močnejši činitelj v razvijanju takih družbenih odnosov, ki bodo tudi sami po sebi spodkopavali kult funkcije. Zakoni in dekreti so vsemogočni le takrat, kadar temeljijo na vztrajnem prizadevanju ljudi, da bi jih uresničili.

Upeljavljati svojo osebnost s poudarjanjem svojega položaja namesto z delom ali pa bojazljivo razglašati vsemoč funkcije kot take — s tem nekateri pogosto prikrivajo svojo lastno nesposobnost. Proti obema pojavoma se ni mogoče bojevati le z besedami, z altruističnimi pozivi na človeštvo, češ bodimo dobri. Slej ko prej velja tudi v tem primeru znamenita Marxova misel, da ne gre samo za to, da bi svet le razlagali (in moralizirali o njegovih napakah in krivicah), ampak ga je treba tudi spreminjati.

F. SETINC

* Organizacije in institucije »izven« delovnih skupnosti pa bi morale tudi s silo zakona podpreti takšna prizadevanja delovnih kolektivov.

ADOLF BIBIČ

Vsebina in perspektive politične znanosti

I

Za dogajanje na področju družboslovja sredi XX. stoletja je značilna težnja, da se utemelji, vzpostavi in institucionira *politična znanost*.^{*} Ta težnja ne more biti posledica neke prehodne modne imitacije. Ker je prisotna v vseh tipih sodobnih družbenopolitičnih sistemov, je lahko le rezultat globljih gibanj in faktorjev. Med temi bi kazalo poudariti predvsem naslednje.

Vloga *zavestnega usmerjanja* družbenih odnosov, vloga subjektivnega faktorja, se je v zadnjih desetletjih v vseh sodobnih družbah silno povečala in se še stopnjuje. Naj je to usmerjanje v posameznih primerih še tako omejeno na gibanje v globalnih okvirih obstoječih (razrednih) družb, nikakor ne more temeljiti — zaradi kompleksne narave teh družb — niti izključno niti predvsem na neposrednem empiričnem izkustvu in subjektivnih željah; učinkovita je lahko samo, če izhaja v najslabšem primeru iz poznavanja objektivnih »dejev« in v najboljšem primeru iz tendenc družbenega razvoja. Čedalje bolj intenzivna družbena delitev dela nalaga v okviru nacionalnih skupnosti kot v mednarodnem merilu nasprotni proces koordinacije, planiranja, integracije. Nalaga torej uporabo znanosti pri urejanju odnosov med družbo in državo, na področju vsake izmed teh, kakor tudi v mednarodnih odnosih.

Za nastanek potrebe po proučevanju političnih pojavov je v tem okviru odločilnega pomena čedalje bolj intenzivna

^{*} Ta sestavek je nekoliko spremenjeni prispevek s simpozija Aktualni problemi politične znanosti, ki ga je organizirala VSPV v Ljubljani.

in ekstenzivna (prostorna), zavedna in nezavedna, posredna in neposredna navzočnost *socialistične misli in prakse* v sodobnem svetu. Idejna in praktična uveljavitev socializma kot svetovnega procesa je pionirski element prizadevanj, da bi družbene in politične odnose zavestno obvladovali. Ne samo da je socialistična *misel* segla daleč čez meje subjektivne prisotnosti; tudi socialistična *praksa* čedalje bolj vpliva na politične oblike in usmerjanje politične akcije v sodobnih družbah. Marksistična misel in praksa sta pri človeku in družbenih silah zlasti obogatili spoznanje, da je moči z zavestnim spreminjanjem odnosov v družbeni bazi vplivati na gibanje političnih odnosov, in obratno, da lahko s politično akcijo spreminjamo temeljne družbene odnose in procese.

Nadaljnji faktor, ki vpliva v sodobnem svetu na razvoj politične znanosti (seveda ne ločeno od prejšnjih dveh), so *narodnoosvobodilna gibanja* in nastanek »tretjega sveta«. Družbeni, ekonomski, vojaški in politični interesi, povezani s temi deželami, z njihovim razvojem in njihovo perspektivo, izredno potencirajo pomen politične dejavnosti in mobilizirajo precejšnji del sodobnih intelektualnih sil za proučevanje družbenopolitičnih procesov na tem območju.

Splošni *razmah družbenih ved* je zlasti po svojih metodoloških postulatih pospešil razkroj tradicionalnih prijemov in tehnike raziskovanja političnih pojavov. Z zahtevo po empirični preverljivosti je sprožil potrebo, da normativne vzorce stalno soočujemo z dejanskimi družbenimi odnosi, in tako odprl vrata empiričnim raziskavam na področju politike. Ta vdor empirije, ki ni imel vselej pozitivnih posledic in ki kot načelo empiričnosti ni popolnoma nov pojav na področju proučevanja političnih odnosov, je imel tudi pozitivni učinek: po eni strani je zbudil nezaupanje v normativne interpretacije političnega življenja, po drugi strani pa je osvežil v družbenih vedah že uveljavljeno, a vendar spričo normativno-dogmatičnega izhodišča pogosto pozabljeno načelo, da je resnica zmeraj *konkretna*.

Na teh osnovah se je končno razblinila nekdanja pozitivistična iluzija, da lahko bistvo političnih pojavov zaobsežemo v juridično-institucionalne okvire. Zavest o nezadostnosti normativistično-institucionalnega izhodišča je postala splošna celo v tistih deželah, kjer je nekoč prevladovala »čista« teorija prava. Pokazalo se je, da tudi s sociološko analizo pravnih oblik ne moremo dojeti celote političnih odnosov, ker je politični sistem dinamična struktura, ki vsebuje poleg pravnih institucij tudi nepravne »politične sile«. *Kriza juridičnega normativizma*, ki je včasih dobila tudi škodljive ob-

like pravnega nihilizma je precej pospešila napore, da bi politične odnose proučevali s stališča dinamike na relaciji družba—država, s čimer se je proučevanje političnih pojavov (bolj ali manj dosledno) navezalo na pozitivno zgodovinsko tradicijo.

II

Čeprav je potreba, da se konstituira relativno *samostojna* politična znanost kot posebna panoga v sklopu družboslovja, v svetovnem merilu stara komaj nekaj desetletij, pri nas pa le nekaj let, bi bilo iz tega napačno sklepati, da se je znanstveno spoznavanje političnih procesov *začelo* šele nekako s tem stoletjem. Tisti, ki zagovarjajo takšno tezo, ne izhajajo iz stvarnega spoznavnega procesa političnih odnosov, ampak iz akademsko-institucionalnih okvirov, v katerih so začeli sistematično prakticirati specializirane politološke raziskave. Z vidika stvarnih kriterijev je nastanek znanstvenega spoznanja odločilno razmerje med naravo proučevanega predmeta in človekovo predstavo o njem. Znanstveno spoznavanje političnih pojavov se torej ni začelo takrat, ko so začeli proučevati politične pojave z modernimi empirično-sociološkimi tehnikami, marveč že tedaj, ko je človeška misel dojela vsaj nekatere stvarne vidike politike.

Zgodovina politične znanosti se vsaj za evropski kulturni prostor začenja v antični Grčiji. *Aristotelova* »Politika« pomeni v nekem smislu sintezo dotedanjega razvoja antične politične misli, hkrati pa tudi filozofsko-teoretično izhodišče, ki je inspiriralo politično filozofjo dobri dve tisočletji. Aristotel je, med drugim, določil merila za klasifikacijo političnih sistemov, katerih odmeve najdemo celo v sodobni politološki literaturi. In kar je najpomembnejše: spoznal je že tudi, da je med družbeno strukturo in političnim sistemom neka tesna medsebojna pogojenost. Način, kako se je lotil obravnavanja politične tematike, ima sicer še vedno močan pečat filozofskih premis, vendar pa je zlasti v nekaterih aspektih izrazito sociološko navdahnjen.¹

Kasnejši razvoj politične misli je skladno z novimi problemi opozoril na nove vidike političnih odnosov. Tukaj bi poudarili le tiste, k se nam zdijo s stališča razvoja politične znanosti najpomembnejši. Predvsem je v prehodnem razdobju od fevdalizma v kapitalizem politična misel vedno bolj spoznavala, da politiko (državo) in družbo predstavljata dve

¹ Gl. npr. Aristotelovo razglabljanje o zvezi med »srednjim razredom« in stabilnostjo političnega sistema: *Aristotel, Politika*, Beograd 1960, str. 136 in 137.

različni, relativno samostojni področji družbenih odnosov, kar je eden izmed bistvenih pogojev za oblikovanje politične znanosti.

Locke s svojo teorijo o lastniškem bistvu oblasti, o delitvi političnih funkcij in njihovi pravni vezanosti, *Montesquieu* s komparativnimi raziskavami vzročne zveze med različnimi faktorji (zlasti geografskimi) in politično oblastjo, *Madison* s teorijo o pomenu lastniških konfliktov za nastanek »fakcij« in ustrezno funkcijo zakonodaje, *Rousseau* s teorijo o ljudski suverenosti, obči volji, enakosti oziroma neenakosti, *Hegel* s filozofsko-sistematsko precizno distinkcijo med »die bürgerliche Gesellschaft« in »der politische Staat« — vsi ti so, da omenimo najpomembnejše, vsak s svojega vidika oziroma vidika družbenih sil, katerih interese so izražali, prispevali, da je v politični misli vedno bolj jasno prihajalo do zavesti ločenost med politiko in družbo, hkrati pa že tudi zavest, da je treba to ločenost, vsaj v okviru vladajočih družbenih razredov, preseči.

V teh prizadevanjih ne smemo pozabiti na zelo pomemben prispevek utopičnih socialistov, ki so še bolj zaostri in postavili v novi perspektivi problem človekove eksistence v politiki in družbi. *Morelly*, *Babeuf*, *Fourier*, *Saint-Simon*, *Owen* niso bili samo nekakšni sanjači o idealni socialistični harmoniji, ampak že tudi (bolj ali manj dosledni) kritiki predpostavk buržoazne družbe, zlasti njene temeljne institucije, privatne lastnine, in njene odločujoče vloge v političnem življenju. Še več: utopični socializem je v *Saint-Simonu* osebi, kot je znano, že postavil tezo o zamenjavi gospostva nad ljudmi z gospostvom s stvarmi in s tem odprl perspektivo »depolitizacije« v socialistični družbi.²

Začetke znanstvenega spoznavanja politike moramo torej iskati daleč pred začetkom tega stoletja, ko naj bi se bila približno, po mnenju precejšnjega števila politologov, z uva-
janjem »political science« na ameriške univerze začela prava zgodovina politične znanosti.³ Če po eni strani odklanjamo modernistično-empiricistično tezo o zgodovinskem razvoju politične znanosti, pa je treba po drugi zavrniti tudi tista stališča, ki absolutizirajo prispevek posameznih filozofov ali

² V sodobnih, zlasti nemarksističnih razpravah o zgodovini politične znanosti zelo redkokdaj pravilno vrednotijo prispevek utopičnih socialistov. Večinoma jih niti ne omenjajo kot pomembno zgodovinsko fazo v razvoju politične znanosti.

³ Do empiricistično-pozitivističnega podcenjevanja zgodovine politične misli zavzema zelo kritično stališče med drugimi tudi *Jovan Djordjević*; glej njegovo delo: *Osnovna pitanja političkih nauk*, v zborniku »Socijalizam i demokratija«, Beograd 1962, str. 490.

posameznih zgodovinskih faz v razvoju politične znanosti. Zlasti je treba zavzeti kritično stališče do tistih avtorjev, ki menijo, da se je politologija kot *znanstvena* panoga izoblikovala že v stari Grčiji.⁴ Takšna teza prezre, da za nastanek politične znanosti ne zadošča neki sistem pojmov, zasnovan na poljubni socialno-strukturni poziciji, ampak le takšna struktura družbe, ki omogoča vsesplošno človeško perspektivo.

Na prav to strukturno predpostavko se opira tretja teza (poleg »antične« in »akademsko-institucionalne«) o nastanku znanstvenega spoznavanja politike. Mislimo na tisto pojmovanje, ki ga je že med obema vojnama zagovarjal nemški sociolog *Karl Mannheim*, ko je zatrjeval, da je šele z nastankom moderne »nevezane« (freischwebende) inteligence nastal tisti socialno strukturni pogoj spoznavnega procesa, ki omogoča »dinamično sintezo« vseh »pristranskih«, »ideoloških« prijemov v politični znanosti. K tem je štel tudi marksizem.⁵

Vendar pa prihajajo danes ne samo marksisti, marveč tudi znaten del nemarksističnih družboslovcev, do spoznanja, da je treba iskati glavni prispevek k oblikovanju znanstvenega spoznavanja politike in samostojne politične znanosti ravno v znanstvenem socializmu. V tem smislu govori znani francoski politolog *Duverger* o Marxu kot Newtonu politične znanosti.⁶

Prispevek marksizma,⁷ ki je zrasel ravno na predpostavkah vsesplošne človeške perspektive, posredovane po delavskem razredu, je v različnih smereh fundamentalen tako s teoretičnega kot z metodološkega stališča. *Marx* je že na začetku svoje razvojne poti izredno zaostрил problem razlikovanja med »civilno družbo« in »politično državo« (in kasneje med »bazo« in »vrhno stavbo«). Tega seveda ni storil zato, da bi vztrajal na njenem dualističnem razlikovanju, pač pa,

⁴ Takšno »antično« tezo zastopa npr. *Marcel Prélôt*, *La science politique*, Paris, 1963, str. 15.

⁵ Da gre pri Mannheimovem povzdigovanju inteligence za poseben primer »antiideološke« ideologije, za mitologizacijo in fetišizacijo »duha«, tega se danes zaveda precejšnji del zlasti marksističnih družboslovcev (*Lukács*, *Goldmann*, *Bauman* itd.) Svojo tezo o odnosu med inteligenco in politično znanostjo je *Mannheim* razložil v III. poglavju svoje knjige: *Ideologija in utopija*.

⁶ Gl. *Maurice Duverger*, *Méthodes de la science politique*, Paris 1959, str. 42. Bilo bi seveda napačno iz tega sklepati, da nominalno priznavanje zgodovinskega prispevka marksizma zmerom tudi pomeni, da sprejemajo vse njegove teoretične in metodološke konsekvence. Mnogo je tudi sodobnih avtorjev, ki stoje nasproti marksizmu, kot pravi poljski sociolog *Z. Bauman*, z »odkritim klobukom«.

⁷ O prispevku marksizma prim. *J. Hochfeld*, *Marksizm a socjologia stosunków politycznych*. *Studia socjologiczno-polityczne*, št. 1/1958. Pri nas so o tem problemu pisali *J. Djordjevič*, *Ljubomir Tadić* in *Najdan Pašić*.

da bi ju miselno in v svetovnozgodovinski perspektivi tudi praktično presegel. Iz zavesti o ločenosti političnega človeka in družbenega človeka je izvirala tako ostra kritika imaginarne kolektivnosti politične države kakor sebičnega individualizma civilne družbe. Kritika *birokracije* in *anarhizma*⁸ (v Stirnerjevi, Proudhonovi in Bakuninovi varianti) je v Marxovih delih korelat kritike politične države in civilne družbe, kritika ekonomske, socialne, politične in idejne alienacije (religiozne in idealistične) pa je predpostavka reintegracijskih procesov različnih sfer človeške eksistence. Vse te kategorije, tudi alienacijo, je Marx (pa tudi Engels) motril skozi makrostrukturne pojave razredov, družbenoekonomskih formacij, delitve dela itd. — in ravno po tem se je ločeval od drugih inaič socializma, zlasti od abstraktnega humanizma nemških »pravih« socialstov.

Posebno pomembno se nam zdi, da je Marx zelo jasno razlikoval v politični stvarnosti moment *subjektivnega* in *objektivnega* in zapustil politični znanosti metodološko direktivo, ki je sicer zelo znana, ki pa jo vendar dostikrat tako v sodobni teoriji kakor v praksi zanemarjajo; da posameznika in družbenopolitičnih gibanj ne smemo ocenjevati samo s stališča njihove zavesti, ampak po njihovi dejavnosti, ne po tem, kaj kdo o sebi misli, marveč po tem, kaj njegova dejanja *objektivno* pomenijo.⁹ Ta metodološka direktiva je le poseben vidik temeljnega prispevka marksizma k politični znanosti: gre za razmerje med *teorijo* in *prakso*. Za politično znanost, zasnovano na temeljnih teoretično-metodoloških postavkah marksizma, pomeni politična praksa revolucionarno prakso *spreminjanja* sveta, ne pa zgolj njegovo »čisto« eksplikacijo, da ne govorimo o apologetiki. Revolucionarna praksa — zavedamo se, da je mirsikdaj v konkretnih situacijah težavno določiti zanjo neovržne kriterije — je sposobna preobraziti ne le družbeno in politično strukturo starega sveta, pač pa tudi stalno oblikovati lastne eksistenčne pogoje in s tem spreminjati družbeno bit in zavest človeka v smislu obče človeške perspektive.

⁸ Zelo značilno je, da med novejšimi razpravami, ki omenjajo prispevek marksizma k politični znanosti, skoraj ne omenjajo, da Marxova kritika ni namenjena le birokratizmu, ampak tudi anarhičnemu individualizmu in grupnemu pluralizmu. Medtem ko vidijo nekateri interpreti Marx v njem »avtoritarca«, pa skušajo napraviti drugi iz njega »antipolitičnega« prouhonista. Gl. npr. že citirano delo Marcela Prélota.

⁹ Marx je na ta vidik analize družbenopolitičnih procesov opozarjal v mnogih svojih delih (gl. npr. *Nemško ideologijo*, *Predgovor »H kritiki politične ekonomije«*) in ga tudi praktično uporabljal pri analizi takratnih idejno-političnih tokov in družbenopolitičnih gibanj.

Zavest o bolečem dualizmu med politiko in družbo, ki je bila prisotna že v predmarksistični družbenopolitični misli, se je tako navezala na delavsko gibanje in socialistično vizijo sveta, s tem pa na vizijo svoje lastne negacije. Znanstveno spoznavanje politike je tako prestopilo ozke horizonte razredne družbe in se konstituiralo kot historični instrument, ki naj z analizo sodobnih družbenih in političnih procesov odkriva pota svobode progresivnim družbenim silam in človeku.¹⁰

III

V *socialističnih deželah* je bila usoda znanstvenega proučevanja političnih procesov najtesneje povezana z notranjnimi protislovji in tendencami v teh deželah. Razgibano duhovno življenje, ki je bilo značilno za prva pooktobrska leta, je zlasti z originalno *Leninovo*¹¹ mislijo, ki se je oblikovala v ognju revolucionarne prakse, nadaljevalo ustvarjalno marksistično tradicijo, seveda v konkretnih razmerah Sovjetske zveze. Problem sodelovanja *milijonskih* množic v politiki je bil temeljno vprašanje leninske politične teorije.¹² Konceptcija sovjetov, vloge partije, odnosa partije do drugih družbenopolitičnih organizacij (sindikatoev, komsomola), pojmovanje nacionalnega vprašanja — vse to je pomenilo konkretno realizacijo, v okviru danih zgodovinskih razmer, demokratične konceptcije politike v začetku graditve socialistične družbe.

Tej ustvarjalni leninski fazi pa je sledilo razdobje, ki se je, kot je znano, tako v družbeni praksi kot v teoriji čedalje bolj oddaljevalo od postoktobrske ere. Družbene vede so se pod pritiskom stihijskih potreb, ki so se sčasoma racionalizirale v deformirano pojmovano zahtevo po »partijnosti«¹³ zna-

¹⁰ V tem sestavku, žal, ne morem govoriti o razvoju politične znanosti v razdobju po Marxu in Engelsu tako v marksistično orientirani struji (npr. prispevek Lenina — razen kasneje nekaj bežnih pripomb — Gramscija in drugih marksistov) kot v nemarksistično zasnovani politologiji. Z marksističnega stališča so skušali vrednost le-te oceniti med drugimi Najdan Pašić, *Društveni uslovi razvitka marksistične politične nauke*, Socijalizam, 3/1964, in J. Hochfeld v že citiranem delu (op. 7). O nekaterih tendencah v politični znanosti v ZDA gl. *Waldo Dwight, Political Science in the United States*, Paris 1956; v Zahodni Evropi — *Jan Barents, Political Science in Western Europe. A Trend Report*, London 1961.

¹¹ Leninov prispevek k politični znanosti je pomemben na različnih področjih (npr. teorija države, partije, nacionalnega vprašanja, diktature proletariata, mednarodnih odnosov itd.).

¹² Če je Lenin posebej poudarjal nekatere vidike političnih procesov, npr. državo, je to pač razumljivo s stališča praktičnih potreb takratne sovjetske družbe. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da je Lenin govoril tudi o delavski kontroli, odmiranju države, birokraciji itd.

nosti, odmikale od marksistično-leninističnega vzorca družbeno-kritične, na objektivnih dejstvih zasnovane in v zgodovinsko perspektivo orientirane znanstveno-humanistične zavesti in se bližale vzorcu pragmatistične apalogije in »lakirovke« neposredne družbenopolitične prakse. *Instrumentalistično* pojmovanje družbenih ved je bilo in je ponekod še vedno sestavni element idejne strukture in prakse stalinistične deformacije marksizma (seveda pa instrumentalizem ni »originalna« iznajdba stalinizma, čeprav je v njem dosegel groteskno dovršenost). Tako so se socialistične dežele v neki fazi razvoja (v kateri je prevladoval »kult osebnosti«) znašle na področju družboslovja v absurdni situaciji: čeravno je izhodišče družbenih preobrazb temeljilo na znanstvenih spoznanjih (oktobrska revolucija ni bila, kot zatrjuje del buržoaznih zgodovinarjev in publicistov, nekakšen »državni udar«, ampak na analizi družbenih razmer v carski Rusiji in konstelacij političnih sil v svetovnem merilu zasnovana politična akcija), se je pod pritiskom objektivnih in subjektivnih faktorjev v neki zgodovinski fazi kljub sklicevanju na ista idejna izhodišča v praksi spreminjalo v subjektivistično-voluntaristično interpretacijo družbenih pojavov.

Takšna koncepcija družbene znanosti je bila več kot usodna zlasti za znanstveno proučevanje tistega področja, ki je najtesneje povezano s praktično politično akcijo, tj. področja političnih odnosov. Problemi politike so se v pretežni meri — kar je bilo odsev etatistične prakse — reducirali na probleme države, politična teorija pa na teorijo države in prava, ki je bila pojmovana bolj ali manj pozitivistično (Višinski!), čeprav se je ta pozitivizem zavijal v nekaj splošnih marksističnih kategorij.

Eden izmed simptomov, ki na zunaj označuje ero destrukcije »kulta osebnosti«, je vsekakor ponovno priznanje družbene vloge in manjše ali večje avtonomije družbenih ved. Znova vedno bolj zmaguje postulat, da je treba družbene odnose v socialistični družbi proučevati v njihovem realnem obstoju in gibanju (empirične raziskave na Poljskem, v Sovjetski zvezi, v zadnjem času tudi na Madžarskem in Češko-slovaškem itd.), ne pa jih zgolj deducirati iz najbolj splošnih teoretičnih zakonov in praktičnih družbenopolitičnih programov. Polagoma se prebija prepričanje, da je problem politike mnogo širši kot problem države in da je treba takšen razširjeni fenomen političnega tudi raziskovati. Ta proces se ne razvija premočrtno niti ne brez protislovij, vendar pa v večini socialističnih dežel progresivno napreduje. Celo naj-

višji predstavniki nekaterih izmed teh dežel so podprli prizadevanja za proučevanje politične sfere.¹³

Te pozitivne tendence na znanstveno-idejnem področju so brez dvoma povezane s spoznanjem, ki se tudi vedno bolj uveljavlja, da politični sistem in politične oblike organiziranja niso nekakšen postranski »refleks« fatalnih objektivnih sil, ampak eno najpomembnejših vprašanj demokratičnih odnosov in napredka socialistične družbe. V takšnih demokratičnejših odnosih, zasnovanih na čedalje bolj artikuliranem političnem sistemu, pa dobiva svoje organsko mesto tudi znanstveno proučevanje političnih pojavov.

V naši družbi, ki je hodila in hodi v svojem družbeno-političnem razvoju razmeroma specifično pot, je bil razvoj družbenih ved med drugim pogojen po razvoju samoupravnih odnosov. V zadnjih letih so bile na naše visokošolske institucije prvikrat uvedene nekatere nove družboslovne discipline (socialna psihologija, različne specialne sociologije socialna geografija etc.). Med temi disciplinami so bile tudi *politične vede*, ki so z ustanovitvijo specializiranih visokošolskih zavodov (visokih šol oziroma fakultet za politične vede ustreznih inštitutov itd.) dobile družbeno priznanje.

Vendar pa to priznanje danes še niso v celoti sprejeli niti nekateri predstavniki tradicionalnih znanstvenih panog niti ne vsi javni delavci. Negativno stališče do politične znanosti, ki je sicer čedalje bolj izjemno, ne izvira pretežno niti iz apriornega političnega nihilizma niti ne iz konservativnega tradicionalizma. Glavni razlog sporadičnih odklonilnih stališč do politične znanosti so predvsem nesporazumi in nejasnosti v zvezi z njenim *predmetom*, z njeno *vsebino*.

IV

Prva težava pri opredeljevanju političnega fenomena izvira iz narave družbenih odnosov. Le-ti niso med seboj mehanično povezani, ampak predstavljajo »kontinuum« organske narave. Politika se torej ne da mehanično ločiti od *celote* družbenih odnosov, s katerimi je politični moment v tisočeri posrednih in neposrednih zvezah. Takšna interpoliranost političnega v celoto družbenih odnosov je eden izmed razlogov, zaradi katerega tisti, ki jim je upravičeno vodilo Heglov izrek, da je resnično le totalno, nekoliko skeptično in včasih

¹³ Med socialističnimi deželami je na akademskem področju dosegla nekatere uspehe zlasti poljska politična znanost. Gl. Jerzy Wiatr, *Politična sociologija na Poljskem*, »Teorija in praksa«, 6/1964.

celo nihilistično gledajo na poskuse, da bi identificirali specifično politično področje. Če je politika sestavni element celote družbenih odnosov, takole nekako argumentirajo, je iluzorno prizadevati si, da bi jo »izrezali« iz te celote in relativno samostojno proučevali. Politika kot sestavni element družbenih odnosov bi bila kvečjemu lahko sestavina, ki bi jo proučevale druge, že konstituirane znanstvene discipline (sociologija, ekonomske vede, psihologija, jurisprudenca itd).

Ta argument proti relativno samostojni politični znanosti je toliko prepričljiv, kolikor izhaja iz realnega dejstva medsebojne povezanosti in prepletenosti pojavov družbenega sveta, hkrati pa tudi v nasprotju s samim seboj, kolikor *sploh* dopušča samostojne družboslovne discipline. Spričo totalnosti sveta bi morala obveljati ena sama družboslovna panoga, ki bi obsegala celoto družbenih odnosov. Konsekventno izpeljana bi takšna koncepcija pomenila negacijo psihologije, sociologije, politične ekonomije, pravnih znanosti, ker je očitno, da vsaka izmed teh proučuje le posamezne vidike družbene stvarnosti. Kam pa v praksi pripelje globalna, nediferencirana orientacija, nam kažejo zgodovinske izkušnje razvoja družbenih ved v zadnjih desetletjih. Ali niso ravno mnogi marksisti negirali upravičenost obstoja socialne psihologije, etike in drugih družboslovnih disciplin med drugim ravno zaradi celovitosti? Rezultat pa niso bila praviloma globlja spoznanja celote sveta, ampak tako globalno kot parcialno zaostajanje družbenih ved. Na današnji stopnji razvoja družbenih ved bi družboslovje, v katerem ne bi bilo segmenta politične znanosti, oviralo organski razvoj spoznavnega procesa tako na področju političnih pojavov kot na drugih področjih družbenih odnosov.¹⁴

Precejšnje oviro za identifikacijo političnih odnosov je treba videti tudi v njihovi *zgodovinski* in *družbeni* naravi. Realnost, ki jo je zajemala politika v antični družbi, v pogojih grškega polisa, od koder sama beseda etimološko izvira, je bila drugačna kot stvarnost, ki jo ista beseda označuje na primer v razdobju *laissez faire* liberalizma; in zopet neko drugačno stvarnost zaobsega pojem »politika« v državnem kapitalizmu kot v revolucionarnem etatizmu; in nekaj drugega pomeni v razdobju socialistične demokracije.

Kot pri opredeljevanju nekaterih drugih pojmov (kot so »demokracija«, »svoboda«, »ideologija«, itd.), katerih idejno-

¹⁴ S tem pa seveda ne zanikamo imperativne potrebe, da mora politična znanost sodelovati z drugimi družboslovnimi disciplinami. Ali lahko sploh govorimo o politični znanosti, ne da bi na primer upoštevali družbeno strukturo, ki jo proučuje sociologija?

politična aplikacija so za posamezne variante politike, njihove opredelitve v sodobnih družbah poleg politične znanosti in drugih družbenih ved zainteresirane tudi pomembne politične sile, ki skušajo dati vsebino politični praksi in seveda tudi politični teoriji; s tem se opredeljevanju politike poleg imanentnih težav pridružijo še zunanje ovire in pritiski idejne in materialne narave. Tako dobimo najrazličnejša pojmovanja, ki so rezultat različnih družbenih vizij (npr. tehnokratizem, birokratizem, liberalizem, anarhizem itd.) ne samo glede vsebine politike, marveč tudi glede zelo aktualnega korelativnega termina »depolitizacija«. Ta se v sodobnih idejnoznanstvenih tokovih uporablja za označitev diametralno različnih družbenopolitičnih situacij, od prakse čim večje udeležbe ljudi pri odločanju o političnih zadevah, prek politikantskega »taktičnega antipolitizma« in neokapitalistične »organizirane depolitizacije« do »doktrinarnega antipolitizma« v tradicionalistični, anarhosindikalistični in tehnokratski inačici.¹⁵

Vse to pa med drugim povzroča, da pojmovanje politike presega ozke kroge družboslovnega snovanja in postaja sestavni element sodobne idejne in praktične akcije.

V

Dasi je »politika« tesno povezana in prepletena z drugimi družbenimi odnosi, je vendar razmeroma samostojno področje, ki se kljub zgodovinski spremenljivosti dá zajeti v nekaj relativnih konstant. Da bi označili politiko v njeni zgodovinski razsežnosti in strukturni kompleksnosti, so potrebna nekatera jasna metodološko-teoretična izhodišča. Predvsem se nam zdi primerno, da v opredelitvi politike poleg neposredne vsebine politike poudarimo tudi njene družbene »korenine«. Te korenine so v *družbeni delitvi dela* in v *socialni strukturi*, ki temelji na tej delitvi. Družbena delitev dela je tisti bazični splet družbenih odnosov, ki pogojuje in poraja obstoj različnih družbenih skupin, med njimi tudi razrede, katerih medsebojni odnosi, zlasti konflikti za uveljavitev njihovih interesov, so od nekdaj sestavljali in sestavljajo še danes bistveno vsebino političnega življenja v posameznih družbah. Iz konfliktov in protislovij med temi interesi je izvirala in še vedno izvira potreba po relativno specifični dejavnosti, katere značilnost je, da ureja temeljne družbene odnose v smi-

¹⁵ Prim. Marcel Merle, *Inventaire des apolitismes en France*, v Zborniku *La dépolitisation Mythe ou réalité?*, Paris 1962. Uredil Georges Vedel, str. 45–60.

slu vsakokratnega razmerja sil v konkretnih družbenopolitičnih situacijah. V razrednih družbah se takšna dejavnost realizira predvsem preko države, zaradi česar je področje boja za politično oblast ali za vpliv na politično oblast žarišče političnega dogajanja. V družbi, kjer razredni odnosi polagoma razpadajo, kjer tradicionalne mehanizme »politične države« postopoma nadomeščajo samoupravni mehanizmi neposredne in posredne socialistične demokracije, postaja problem oblasti čedalje manj pomemben, vse bolj pa stopa v ospredje vloga takšnega odločanja o zadevah splošnega pomena, ki se navezuje na človekovo delo in na delo kolektivov na področju materialne in duhovne ustvarjalnosti.

Zato bi bilo morda ustrezno razlikovati, tako kakor nekateri drugi avtorji,¹⁶ politiko v dveh pomenih. V ožjem pomenu bi politika obsegala dejavnost, katere vsebina ali smoter je, da prek države ureja položaj posameznika in posameznih elementov družbene strukture, predvsem razredov, v temeljnem produkcijskem odnosu in pri delu sploh. V politiko v ožjem pomenu bi šteli tudi tisto dejavnost, ki se nanaša na udeležbo posameznika in posameznih elementov socialne strukture pri odločanju o zadevah »splošnega pomena«, pri takšnih zadevah, ki se ne nanašajo na človekovo delo. V širšem pomenu pa bi politična dejavnost bila vsaka aktivnost, ki izhaja iz družbene delitve dela in na njej zasnovane družbene strukture in ki se nanaša na položaj človeka v temeljnem produkcijskem odnosu, na položaju človeka pri delu sploh in na njegovo sodelovanje pri odločanju o splošnih zadevah družbe.

Morda bi se dale bistvene značilnosti politike zaobseči v naslednji opredelitvi:

Politika je družbena dejavnost, zasnovana na družbeni delitvi dela in na njej temelječi socialni (v razredni družbi predvsem razredni) strukturi, ki se nanaša na urejanje položaja človeka in posameznih strukturnih elementov družbe (v razredni družbi predvsem razredov) v temeljnem produkcijskem odnosu in pri delu sploh kakor tudi na njihovo udeležbo pri odločanju o splošnih zadevah dane družbe. Kolikor se ta dejavnost realizira ali skuša realizirati s posredovanjem države, govorimo o politiki v ožjem pomenu besede; če pa je za uresničevanje te dejavnosti državni posrednik irelevanten, mislimo na politiko v širšem pomenu.

¹⁶ Prim. Jože Goričar, *Predavanja iz sociologije za II. stopnjo na VSPV*, str. 191. R. Lukić, *Politička teorija države*, Beograd 1961.

VI

Ko se odločimo za pojem politike, s tem tudi bolj ali manj natančno opredelimo tudi vsebino politične znanosti. Če se izrazimo nekoliko tautološko, lahko rečemo, da je predmet politične znanosti politika. Kolikor imamo pri tem v mislih politiko v ožjem pomenu besede, je domena politične znanosti mnogo ožja, kot če pri tem mislimo na politiko v širšem pomenu. V obeh primerih pa je treba izločiti — glede na navedeni definiciji — tako tista pojmovanja, ki jemljejo predmet politične znanosti preveč ozko, ker ga reducirajo samo na eno vrsto ali na nekaj vrst političnih pojavov, kakor pojmovanja, ki raztegujejo politično področje na vse družbene odnose in s tem zgubljajo lastno identiteto.

Politične znanosti predvsem ne moremo istovetiti z *znanostjo o državi*, čeprav je teorija države eden izmed bistvenih elementov politične teorije. Ta koncepcija, ki je bila značilna za nekatera tradicionalistična pojmovanja, a ima tudi danes nekaj pristašev, sicer ni nujno etatistična, čeprav to praviloma je. Vsekakor pa je preozka, ker politika (v ožjem pomenu) obsega ne samo državo, ampak tudi delovanje družbenih sil na državo in obratno.¹⁷

Prav tako ni sprejemljivo pojmovanje, ki enači politično znanost s »kratologijo«, tj. z znanostjo o oblasti. Kolikor pri tem posamezni avtorji omejujejo oblast na »politično« oblast, se njihovo pojmovanje običajno bistveno ne razločuje od prej omenjenega izhodišča (tj. da je politična znanost znanost o državi). Če pa oblast sociološko pojmuje, obsega področje realnih odnosov, ki jih prekriva ta pojem, skoraj vseobsežen kompleks socialnih razmerij, za katera je značilno, da ima pri njih en pol večji »vpliv« kot drugi. »Oblast« je tako po eni strani preširok pojem, da bi lahko z njim omejili vsebino politične znanosti, na drugi strani pa je preozek, saj politika ne obsega samo odnosov oblasti, marveč tudi odnose enakopravnega sodelovanja in delovanja po načelih človeške solidarnosti. Zato je takšen pojem, ki ga sicer uporablja za označitev predmeta politologije večina sodobnih politologov,¹⁸ neustrezen.

Problematično se nam zdi tudi pojmovanje političnih odnosov (ki je prav tako zelo razširjeno v sodobni nemarksi-

¹⁷ Eden od najbolj vnetih zagovornikov mnenja, da je treba politično znanost opredeliti kot znanost o državi, je že omenjeni francoski politolog Marcel Prélot. Glej navedeno delo!

¹⁸ Z oblastjo (ki pa je ne pojmujejo vsi enako) opredeljuje vsebino politične znanosti večina sodobnih nemarksističnih politologov (npr. Duverger, Merriam, Mills), pa tudi precejšen del marksistov (npr. Hochfeld, Bauman itd.).

stični politični znanosti), ki skuša indentificirati področje politike s »pluralističnim« vzorcem politične strukture sodobne meščanske družbe. Navidezni »realizem« te koncepcije, ki bi jo morda lahko v grobem sintetizirali v trditev, da je področje političnih odnosov istovetno z medsebojnimi »grupnimi« konflikti, da pa je moč teh skupin »ekvilibrirana«, ne sme prikriti temeljnega politično-sociološkega dejstva, da so v sodobnih, heterogeno strukturiranih družbah »teža« in vpliv posameznih družbenih skupin v političnem življenju in njihova zgodovinska vloga (glede na historični progres) zelo različni in včasih diametralno nasprotni; enakopravno ekvilibristično obravnavanje teh skupin v politični znanosti je razumljivo iz »ideoloških« motivov (pri tem nas seveda ne sme zbegati argument o »koncu« ideologije, ki ga včasih postavljajo pluralisti) tistih avtorjev, ki hočejo dokazati, da predstavlja prav sodobna visoko razvita neokapitalistična struktura takšen vzorec družbenopolitičnega sistema, v katerem vse družbene skupine, med njimi tudi delavski razred, uživajo enak politični »status«. Da torej političnega in družbenega sistema ni treba bistveno spreminjati. »Pluralistična« koncepcija seveda ne more biti sprejemljiva za revolucionarno teorijo političnih procesov, ki vidi v razrednem boju gibalno zgodovinsko političnih premikov v razredni družbi. »Pluralistični« vzorec tudi ne ustreza politični realnosti razvitejših socialistične demokracije, ker prezre bistveno enotnost temeljnih družbenih smotrov, posebej v zgodovinskih težnjah delavskega razreda in v objektivni vodilni vlogi revolucionarne avantgarde.¹⁹

Z vidika takšne definicije politike, kakršno smo predlagali, je treba zavzeti odklonilno stališče tudi do pojmovanja vsebine politične znanosti, ki bi ga morda lahko označili kot »distributivno«. Le-to opredeljuje predmet politične znanosti na podoben način, kot ga je razumel že pred drugo svetovno vojno ameriški politolog *H. Lasswell*,²⁰ ki je opredelil politično področje z znano formulo »Who gets what, when, how? (Kdo dobi kaj, kdaj in kako.) Politika se ne nanaša na delitev vseh dobrin, ampak samo nekaterih bistvenih.

Bistva političnega fenomena ne izčrpa tudi koncepcija, ki istoveti predmet politične znanosti z delovanjem politične »elite«, ki sodeluje pri sprejemanju političnih odločitev v

¹⁹ »Pluralizem« je prevladujoča interpretacija političnih sistemov visoko razvitih kapitalističnih dežel med nemarksističnimi avtorji.

²⁰ H. D. Lasswell, *Politics: Who Gets, What, When, How?*, New York 1936.

sodobnih političnih sistemih.²¹ To gledišče sicer zelo jasno identificira formalne centre političnega odločanja, vendar pa običajno bolj ali manj, odvisno od tipa teorije elite, prezre, da politiko ne oblikujejo zgolj oficialni udeleženci političnega procesa, marveč tudi najrazličnejše »nevidne«, »anonimne« sile, ki delujejo izza kulis političnega prizorišča. Te družbeno-strukturalne sile, ki v ustavnih dokumentih običajno niso imenovane, so celo sociološka »baza« dolgotrajnejših političnih procesov in gibanj. Teorija »elite« nam torej prav tako enostransko razlaga politično dogajanje kot fikcija pluralističnega grupnega ekvilibrizma.

Kaj je ali kaj naj bi bila navsezadnje vsebina politične znanosti, če to ni niti država, niti oblast, niti uravnoteženi grupni konflikt, niti elita oblasti, da omenimo najznačilnejša pojmovanja o predmetu politične znanosti v sodobni politologiji?

Makrohistorično in makrodinamično pojmovanje politične znanosti, v katero se organsko vključuje tudi »mikropolitika«, raziskuje, izhajajoč iz konkretne družbene strukturiranosti, zasnovane na družbeni delitvi dela, tisto dejavnost družbenih subjektov (kolektivnih in individualnih), ki je istovetna z urejanjem ali katere smoter je urejanje ali vpliv na urejanje (v ožjem smislu prek države) tistih družbenih odnosov, ki je v njih zaobsežen položaj človeka in družbenih strukturnih elementov v temeljnem produkcijskem odnosu in pri delu sploh kakor tudi njihova udeležba pri odločanju o splošnih zadevah dane družbe.

Bistvene predpostavke in konstitutivni elementi vsebine politične znanosti bi bili naslednji:

1. družbena delitev dela in na njej zasnovana socialna (zlasti razredna) struktura dane družbe;
2. subjekti, ki delujejo v neki družbi ali v mednarodnem obsegu na področju politike;
3. ideje o naravi in smotrih političnega delovanja (politična ideologija);
4. politična akcija.²²

Ti štirje veliki segmenti politične znanosti so na znotraj razčlenjeni v večje število ožjih tematskih področij. Če ne omenjamo natančnejše razčlenitve prvega segmenta, ki spada tudi v sociologijo, bi bilo treba med *nosilci (subjekti) poli-*

²¹ Teorija »elite« ima zelo različne variante, od vulgarnega fašističnega oligarhizma do subtilnega intelektualističnega elitizma.

²² Prim. tudi »Politički sistemi i pokreti u nerazvijenim zemljama« Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1964, str. 16–26.

tičnega živiljenja razlikovati npr. »državo« in »družbene« politične subjekte (čeprav je to razlikovanje zgodovinsko zelo spremenljivo); nadalje individualne in kolektivne subjekte, med letemi zlasti politične stranke, družbenopolitične organizacije, združenja, posebej pa revolucionarno avantgardo v sodobnih družbah; državo, mednarodne subjekte.²³

Nauk o *politični ideologiji* obsega v širšem pomenu proučevanje tako »indikativnih« sodb o bistvu političnih odnosov kakor vrednot, ki jih politični subjekti skušajo s svojo akcijo uresničevati in uresničiti. V ožjem pomenu pa se politična ideologija nanaša samo na vrednote, ki so predmet realizacije politične akcije. Politična akcija je *ex definitione* zavestna akcija, delovanje s kratkoročnejšimi ali dolgoročnejšimi smotri. Ideološki element je tedaj nujna sestavina politične realnosti, proučevanje politične ideologije pa neizogibna sestavina politične znanosti. Teza o »koncu ideologije«, ²⁴ ki jo v zadnjih letih širijo nekateri nemarksistični sociologi in politologi, je samo tipičen zgled »antiideološke ideologije«, ki pomeni pravzaprav »ideologijo konca«. Kot takšna je zanimiva in aktualna tema proučevanja sodobne, zlasti marksistične politologije.

Zadnji segment politične znanosti, nauk o *politični akciji*, obsega, na primer, probleme v zvezi s sprejemanjem političnih odločitev, realizacijo političnih odločitev, kontrolo nad uresničevanjem političnih odločitev, oblike politične aktivnosti, zgodovinsko usodo politične aktivnosti, ravni politične aktivnosti (mikropolitika, makropolitika), sestavine politične aktivnosti (»objektivno« in »subjektivno«, »spontano« in »zavestno« v politiki itd.).

VII

Usode politike v socialistični družbi ne moremo obravnavati s stališča utopičnih idealov, ampak samo v najtesnejši zvezi s socialno-strukturnimi preobrazbami te družbe. Temeljni problem politične znanosti, razmerje med državo in družbo, se v različnih fazah razvoja te strukture postavlja na različen način. V razdobju »revolucionarnega etatizma«, ko se politična akcija oblikuje na antagonističnih nasprotjih

²³ Več o političnih subjektih glej Radomir Lukič, navedeno delo.

²⁴ Med ameriškimi sociologi je razvil tezo o »koncu ideologije« na primer Daniel Bell v svojem delu *The End of Ideology*. Glavna »vsebina« te teze je, da je marksizem kot »ideologija« 19. stol. neuporabna za intelektualca sredine XX. stoletja. Tezi o »koncu ideologije« se je med zahodnimi politologi zoperstavil Jean Meynaud v delu: *Destin des ideologies*. Prim. tudi C. Wright Mills, *The Sociological Imagination*, N. Y., 1959, str. 80 in 81.

med starim in novim, si politika podreja skoraj vse druge sfere družbenega življenja. V takšnih razmerah diferenciacije med družbo in državo zlasti v teoretični zavesti skorajda ni, ker jo prekriva enotnost na etastičnih osnovah. Strukturni elementi nove družbe še niso tako utrjeni, da bi v dialektiki avtonomnih protislovij preraščali v državno-politično sfero. Šele s preobrazbo temeljnih elementov socialne strukture socialistične družbe, namreč z ekonomsko likvidacijo izkoriščevalskih razredov, so dani objektivni pogoji za prehod v novo fazo socialističnih družbenih odnosov, fazo razvoja samoupravnne socialistične družbe. Seveda ti pogoji niso nastali kar čez noč, niti se niso pojavili v neki »čisti« obliki. Vendar pa je subjektivna akcija v njih spoznala (v mislih imam jugoslovansko prakso) tisto objektivno sociološko danost, ki je omogočala, da se je problem politike postavil v novi luči. Nekdanje klasično ločevanje med državo in družbo je postalo v novi obliki spet aktualno. Problem pa se zdaj ni več postavljaj na ravni idej, ampak na ravni konkretne protislovne družbene prakse, v kateri so politične sile, ki so bile neposredni nosilec oblasti, spoznale svoj protislovni položaj, ki bi jih, kot je nazorno pokazala zgodovinska izkušnja, utegnil stihijno potiskati v smeri vedno večjega odtujevanja od osnovnih družbenih gibanj (birokratizem!). En pol tega protislovja je bila nujnost, da se zgodovinska kontinuiteta revolucije nadaljuje pod vodstvom revolucionarne avantgarde, drugi pol pa potreba, da bi postala dediščina revolucije vse bolj splošna. Na razponu tega protislovja se je v praksi in zavesti zaostriło vprašanje ločitve med državo in družbo, hkrati pa se je teoretično in praktično postavilo vprašanje njune reintegracije.

Toda reintegracije na kakšnih osnovah? Klasični vzorec meščanske demokracije je skušal preseči dihotomično strukturo z volilnim aktom. Da s tem ni bila dosežena resnična reintegracija, je pokazal zelo prepričljivo Marx že v svojih zgodnjih spisih, zlasti v *Kritiki Heglovega državnega prava*.²⁵ V parlamentarni demokraciji se v okviru formalne ločenosti družbe od države pripadnik družbe mora »transsubstancirati« v politični sferi, ker ne stopi vanjo kot človek-proizvajalec, ampak kot človek-državljan.

Socialistična družba oziroma njene zavestne sile so pri oblikovanju svoje antialienacijske vizije izhajale po eni strani iz zgodovinskih izkušenj, v katerih so se pokazale meje

²⁵ L. Marx-Engels, Werke, 1.: *Kritik des Hegelschen Staatsrechts*, na različnih mestih.

politične emancipacije, in iz Marxove kritike »politične države«; po drugi strani pa iz pozitivnih izkušenj razvoja socialistične prakse v pooktobrskem razdobju in organske rasti ljudske oblasti v razdobju naše revolucije. Pri vsem tem pa so igrale precejšnjo vlogo tudi negativne tendence, ki so s svojimi maličenji opozarjale na imperativno potrebo, da je treba prestopiti Rubikon samega vzorca »politične države«.

Družbeno samoupravljanje je bilo in je tisto zgodovinsko sredstvo in smoter, s katerim jugoslovanska družbena praksa »transcendira« ločenost političnih in družbenih odnosov. *Sredstvo*, ker z njim čedalje bolj nadomeščamo elemente klasične državnopolitične armature, *smoter*, ker vsaka stopnja uveljavljenega samoupravljanja pomeni novo nalogo. Družbeno samoupravljanje torej ni in ne more biti nekak »idealni« dedič klasične javne sfere, pa tudi politični odnosi ne postanejo kot »iz pištole« disfunkcionalni.

Premagovanje dihtomije politika-družba je dolgotrajen proces, ki se lahko uresničuje na osnovi nenehnega materialnega in duhovnega napredka samo z realno analizo tendenc družbenega razvoja, zlasti tendenc v družbeni strukturi in zavesti, z dejavno in avantgardno akcijo progresivnih družbenih sil, zasnovano na dolgoročnih interesih delavskega razreda in delovnega človeka, in z aktivnim sodelovanjem čedalje večjega števila zainteresiranih in odgovornih posameznikov. Družbena delitev dela, socialna struktura, ki še vedno raste iz te delitve, protislovja med individualnim, skupinskim in splošnim interesom, mednarodne razmere in ideologija, pa še vedno prisotni idejni in fizični »ostanki« starih razredov in političnih grupacij — vse to povzroča, da sta »politična« politika in »samoupravna« politika v dinamičnem razmerju. Tega razmerja ni moči določiti v celoti po nekakšnih vnaprejšnjih shemah. Razmerje med »politično« politiko in »samoupravno« politiko je odvisno in mora biti odvisno od odnosa družbenih sil, od gibanj družbene zavesti in od kvalitete svetovnega okolja in seveda od pravilne ocene vseh teh in drugih faktorjev. Odkloniti je treba tista stališča, ki gledajo na razmerje med »politiko« in »družbo« kot na razmerje dveh ločenih vojsk, katerih interesi se med seboj popolnoma in v vsem izključujejo. »Politična« politika in »samoupravna« politika ne pomenita dveh mehanično ločenih, etično črno-belih polov, pri čemer bi delovanje »politike« pomenilo fatalno alienativno proces, delovanje samouprave pa nasprotni proces čiste dezalienacije in neprotislovne harmonizacije. Nasprotno: kolikor je »politična« politika povezana in pre-

pletena s celotnim procesom samoupravné politike, je sama pomemben in celo neizogiben faktor temeljnega samoupravnega razvoja.²⁶

Zato tudi »depolitizacija« ne more pomeniti takšnega procesa, v katerem bi bila pretrgana organska zveza med samoupravnimi organizmi in njihovimi interesi in med še *nujno potrebnimi oblikami* in faktorji »politične« politike. (Seveda je stvar konkretne analize in ocene, v kolikšni meri in v kakšnih oblikah in odnosih je »čisti« politični faktor v konkretnih zgodovinskih odnosih in situacijah *nujno potreben*.)

Z depolitizacijo tudi ne moremo razumeti zmanjševanja zavestnega, subjektivnega momenta v družbenem gibanju in prevlado stihije, ki bi nasproti apriornim predstavam o »zlu« v politiki postavljala nekakšno neomadeževano »družbeno« akcijo. Depolitizacije tudi ne moremo reducirati na golo »neposrednost«, čeprav je neposrednost eden izmed njenih bistvenih elementov. Kolikor je objektivno in subjektivno nujno potrebno, se proces depolitizacije uresničuje tudi v posrednih oblikah. Depolitizacija tudi ne pomeni in ne more pomeniti družbene »pluralizacije«; družbe, v kateri dela vsakdo to, kar se mu z vidika njegovega osebnega interesa ali z vidika ožjih kolektivov zdi suvereno. Prav tako depolitizacija ne more pomeniti prevlade »kompetentnih«, »izbranih«. Čeprav je za proces depolitizacije moment strokovnosti bistven, bi se izrodil v navadno manipulacijo, če se ne bi povezoval s širšimi vidiki in vrednotami in s humanistično demokratično perspektivo. Vse te »depolitizacije« v bistvu krepijo partikularizem grupnih egoizmov in tako objektivno podpirajo tiste tendence, zoper katere včasih nominalno nastopajo. Takšna pojmovanja zadržujejo organski proces spajanja politike z neposrednim delovnim procesom, s tem pa tudi realno depolitizacijo, tj. reintegracijo družbenega in političnega sistema, ki je temeljna vsebina in smoter ustvarjalne politične prakse.

VIII

Perspektiva naše politične znanosti bo precej odvisna od tega, koliko se bo sposobna aktivno vključiti v proces ponovne integracije družbene in politične sfere. Drugače povedano: koliko bo prispevala k temu, da bosta delovni človek

²⁶ Prim. Edvard Kardelj, *Nova ustava socialistične Jugoslavije*, str. 115. (Osnutek ustave Federativne socialistične republike Jugoslavije, zal. slov. izd. »Komunist«, Ljubljana 1962).

in delovna skupnost vse bolj odločala o svojem položaju, in koliko bo pospeševala procese organskega povezovanja in združevanja delovnih skupnosti in delovnega človeka in oblikovala njihovo odločilno vlogo pri oblikovanju celotnega političnega sistema. To svojo temeljno funkcijo bo lahko uresničevala politična znanost le z določenimi pogoji.²⁷

Med temi pogoji je treba najprej omeniti njeno raziskovalno orientacijo. Katerim problemom naj politična znanost posveti v svoji raziskovalni dejavnosti osrednjo pozornost? Odgovor je nedvomno: *družbenemu samoupravljanju* kot procesu preraščanja protislovij med posameznikom in družbo, politično in družbeno sfero. Uresničevanje družbenega samoupravljanja pa ni niti spontan niti nediferenciran proces. Navezuje se na celo vrsto faktorjev in sredstev, ki je od njih odvisna smer in intenzivnost samoupravnih odnosov. In v nekem smislu tudi njegova usoda. Med te spadajo zlasti organizirane sile delavskega razreda in delovnega človeka. Brez stalne aktivnosti teh sil, zlasti objektivno avantgardne vloge Zveze komunistov, bi gibanje samoupravnih odnosov zaostajalo za možnostmi in celo degeneriralo. Zato je ena temeljnih nalog politične znanosti, da proučuje činitelje, vsebino in smer aktivnosti *družbenopolitičnih organizacij*. Faktor in sredstvo razvijanja samoupravnih odnosov so tudi druge oblike *združevanja* v naši družbi. Delovanje strokovnih organizacij, društev in drugih organiziranih oblik, ki povezujejo ljudi na podlagi njihovih interesov, je ne samo zanimiv, ampak s stališča razvoja samoupravljanja izredno pomemben predmet raziskovanja. Na razvoj samoupravnih odnosov vplivajo tudi različni *idejni tokovi*, ki rastejo iz protislovij naše družbe. Raziskava teh tokov, njihovih korenin, vsebine in objektivnih družbenopolitičnih učinkov je ena izmed zelo pomembnih raziskovalnih orientacij politične znanosti. Na gibanje družbenopolitičnih, med njimi tudi samoupravnih odnosov vpliva — tega ni treba posebej utemeljevati — tudi dogajanje v drugih državah in v svetovnem obsegu. Raziskovanje *družbenopolitičnih odnosov in politično-idejnih tokov* v posameznih tujih državah in gibanja mednarodnih odnosov se tako funkcionalno navezuje na temeljno nalogo politične znanosti.

Ali je treba na koncu še posebej poudariti, da bo politična znanost lahko uresničevala svojo temeljno funkcijo le,

²⁷ O nekaterih bistvenih vidikih tega problema je avtor pisal v članku »Humanistična funkcija politične znanosti«, »Teorija in praksa«, 5/1964, ki ga je treba imeti za komplementarnega k sedanjemu sestavku.

če se bo stalno povezovala z napor in rezultati drugih družboslovnih disciplin? Pri vsem tem ne smemo pozabiti, da je dogajanje v naši družbi, tudi na samoupravnem področju, tesno povezano z dogajanjem v drugih državah in v mednarodnem obsegu. Zato je raziskovanje *družbenopolitičnih odnosov* in *idejnopoličnih tokov* v posameznih tujih državah in proučevanje *mednarodnih odnosov* in *organizacij* bistvena naloga politične znanosti.

Politična znanost ima torej pred seboj obsežne in zahtevne naloge. Njihovo uresničevanje bo odvisno od tega, kolikor bodo tako neposredno zainteresirani posamezniki, ki se ukvarjajo s politično znanostjo, kot prizadeti družbeni faktorji znali povezovati zdrav smisel za neposredne potrebe družbene prakse s perspektivnimi potrebami, da razvijemo kadrovske in organizacijske temelje za dolgoročne, sistematične in strukturno-zgodovinsko zasnovane politološke raziskave.

Mar današnji čas, v katerem se z velikimi napori prebija svet iz svoje partikularistične predzgodovine, ne zahteva od nas, da pomagamo spreminjati njegovo podobo tudi s politično znanostjo

MARJAN ROŽIČ

Sindikati v pogojih samoupravljanja

Za našo socialistično družbo sta poleg drugega značilna družbeno samoupravljanje na področju materialne proizvodnje in v sferi nematerialnih dejavnosti ter delitev rezultatov družbenega dela po načelu »vsakemu po delu«. Smotri in vsakodnevne naloge socialistične graditve se ne uresničujejo sami po sebi in tudi samoupravljanje se ne razvija stihijsko, zaprto v svoje okvire. Razvoj socialističnih proizvodnih odnosov je proces družbenega napredovanja, kjer se srečujemo z mnogimi nasprotji in dilemami. Pri njihovem razreševanju sodelujejo delovni ljudje, ves mehanizem samoupravljanja družbe in ne nazadnje tudi subjektivne sile s svojim zavestnim idejnopoličnim delovanjem. Poseben pomen za spoznavanje in razreševanje družbenih nasprotij, za uresničevanje socialističnih smotrov in osvobajanje dela in delovnega človeka imajo sindikati. Družbene vloge sindikatov v razmerah samoupravljanja in delitve po delu v celoti doslej nismo dovolj teoretsko obravnavali in so bila samo občasno pojasnjena nekatera praktična vprašanja njihove sedanjne vloge.¹

V sedanjem obdobju in še posebej po V. kongresu ZSJ in VIII. kongresu ZKJ so poleg drugih zanimiva zlasti naslednja vprašanja, o katerih želim razpravljati v tem sestavku.

1. Položaj in spremembe v delavskem razredu in delovanje sindikatov.

¹ Izredno pomemben prispevek so članki in razprave tov. Staneta Kavčiča, objavljeni v knjigah »Samoupravljanje« I. in II. del.

2. O samostojnem delovanju sindikatov.
3. Sindikati — politična organizacija v sistemu samoupravljanja.
4. O »zaščitnih« funkcijah sindikatov.
5. Nekateri procesi v Zvezi sindikatov.

I

*Položaj in spremembe v delavskem razredu
in delovanje sindikatov*

Vedno bolj očitno je, da spremembe v strukturi delavskega razreda (delovni ljudje) vplivajo na njegovo fiziognomijo, na njegovo zavest, pojmovanja in odločitve, da vse spremembe narekujejo nova, širša in globlja področja delovanja sindikatov, ki spet vplivajo na vsebino njihovega dela. Dejstvo je, da je naš delavski razred relativno mlad, da je številčno izredno hitro naraščal, da velik del delavcev še vedno živi na podeželju, v bolj zaostalih okoljih, da je kvalifikacijska struktura razmeroma slaba, da se je razširil pojem delavskega razreda z uveljavljanjem načela dohodka in samouprave, da se hitro spreminja socialna struktura prebivalstva, da je med zaposlenimi vedno več žena, kar poraja nove procese v družini. Naš delavski razred se oblikuje v procesu graditve socializma in z materialnim napredkom se spreminja delovna usmerjenost delovnih ljudi. Spremembe v delavskem razredu se kažejo tudi v zraščanju umskega in fizičnega dela, v novih odnosih med materialno bazo in vrhno zgradbo, v odnosih, ki so pogojeni z uresničevanjem načela delitve po delu in s samoupravljanjem, v dejstvu, da delo čedalje bolj postaja osnova za osebni napredek, za pravice in dolžnosti za vse, v spoznanju, da sta samoupravljanje in delitev po delu specifičen in najbolj izviren proces, v katerem se povezujeta intelektualno in manualno delo (na primer fizični delavec dela pri stroju, razmišlja in sodeluje pri snovanju poslovne politike, odloča o komunalnih problemih ipd.). Naša spoznanja o teh spremembah so navadno preveč površna in nezadostna, posledica tega pa so najrazličnejše, recimo atkivizem v političnem delu, stare metode v novih razmerah in sodobnejši vsebini, poenostavljanje, ki mnoge odbija, da bi sodelovali pri reševanju družbenih zadev in podobno. Novi produkcijski odnosi vsebujejo še marsikaj starega, kar včasih podcenjujemo, in še več novega, česar največkrat ne poznamo dovolj. Socialističnih proizvodnih odnosov sistematično in

znanstveno ne proučujemo dovolj, izhodišča nekaterih proučevanj ostajajo preveč na površini in jih želimo izražati preveč kvantitativno, samo z odstotki in drugimi statističnimi merili. Miselnost delavca, ki živi osebno in družbeno od rezultatov svojega dela in od udeležbe v družbenem delu, je nedvomno drugačna od miselnosti tistega proizvajalca, ki dobi »plačo« zaradi delovnega razmerja — oba pa sta v sindikatu in s svojo miselnostjo delujeta na okolje, vplivata na različne odločitve prihodnjega razvoja in podobno. Take skrajnosti je najti v isti delovni organizaciji. Vsebinska usmeritev in praksa v delu sindikatov zahtevata kvalitetno delo, poznavanje problemov, predvsem pa znanje. Zato vključujejo v vodstva poleg fizičnih delavcev vedno več delovnih ljudi s srednjo, višjo in visoko izobrazbo in tudi ljudi z odgovornih delovnih mest. Ponekod fizični delavci z neupravičeno skepsa gledajo na ta konkretni proces in nekateri mislijo, da organizacija sindikatov s takim vodstvom (vidijo namreč le formo, ne pa vsebine) izgublja svoj delavski značaj, da ne bo več »varovala delavcev pred onimi zgoraj« in podobno. Seveda so pri tem nekateri pomisleki upravičeni, ker se je večkrat primerilo, da so ljudje v vodstvu sindikata v stiku z drugimi iskali »aktivno koeksistenco« za vsako ceno, ali pa pogosto vse probleme, težave in slabosti pripisujejo le »objektivni« situaciji. Socialistična in delovna orientacija bo nedvomno zagotovljena tudi v takih primerih, in to pri izvoru problemov, ne pa le pri gašenju posledic, kot se je to doslej marsikje dogajalo, zlasti če bomo v družbenem delovanju sindikatov upoštevali koristi vseh delovnih ljudi. Samostojnost organizacije in sposobnost spoznavati in ocenjevati probleme lahko zagotovimo sicer na več med seboj povezanih načinov, toda kvalitetno vodstvo z občutkom za delovnega človeka lahko pri tem veliko stori. Organizatorji proizvodnje in drugi umski delavci so bili doslej marsikdaj potisnjeni v ozadje, odirali so jih nekateri nesposobni kadri ali pa niso prišli do veljave spričo primitivnih obravnav vsebinskih problemov, včasih pa so tudi sami podcenjevali in še podcenjujejo družbeno delo, misleč, da gre za nadaljevanje preživelega aktivizma.

V načelnih razpravah srečujemo ponekod tudi mnenja o tem, da samouprava, delitev po delu in sproščen gospodarski sistem, v katerem naj bi uveljavili delovanje zakona vrednosti, razbijajo enotnost delavskega razreda, da nekatere strukturalne spremembe v družbi stvari samo še bolj zaostrujejo in potem rešitve ne iščejo v spremembi delitve nacionalnega dohodka, temveč v »usklajevanju pogojev go-

spodarjenja« prek centralne distribucije, ne pa po sproščenem delovanju ekonomskih zakonitosti na tržišču. Vse spremembe v delavskem razredu še očitneje podčrtujejo osnovna skupna vprašanja in hotenja po resnični enotnosti vseh delovnih ljudi — visoka produktivnost in delitev presežka dela na osnovi delovnih rezultatov; visoki osebni dohodki na podlagi dela; velika produktivnost na podlagi sodobne organizacije, specializacije tehnike in tehnologije; samoupravljanja, ki razpolaga s presežkom dela; boljši osebni in družbeni standard, itd.

Uspehi samoupravne aktivnosti se kažejo v pomembnih materialnih rezultatih in v tem, da se delovni človek otresa spon zaostalosti, birokratizma in mezdne miselnosti. Naš delavski razred se oblikuje torej v posebnih in izvirnih družbenih odnosih, v razmerah, ko ni razrednih razlik in klasičnih mezdnih nasprotij, v razmerah, ko so etatiistične metode vodenja družbe že za nami. Oblikuje se v spopadih z ostanki starega, v vsakodnevnih spopadih s tehnokratizmom in birokratizmom (tehnokrati pa niso le tehniki in tudi birokrati niso samo uslužbenci — mislim torej na družbeno bistvo pojmov), z nasprotji, ki jih reproducirajo socialistični proizvodni odnosi, z ostanki starih razrednih klic, ki si nadevajo plašč demokracije in skrbi za človeka, da bi nad njim vladali. In kar je najvažnejše, oblikuje se v spopadih s samim seboj — delovni človek mora povezovati svoje koristi s koristmi ožje delovne in širše družbene skupnosti; obvladovati trenutne koristi, da si zagotovi hitrejši osebni in družbeni napredek; spopada se z lastnim neznanjem, ko mora odločati o važnih rešitvah poslovne politike in podobno. Značilen je velik prepad med slabo kvalifikacijsko strukturo in nezadostno splošno izobrazbo ter zahtevami po kvalitetnem in kvalificiranem delovanju v samoupravnih organih delovne organizacije, komune in gospodarjenja. Sam pri sebi se vsak delovni človek in delavski razred v celoti lovi med potrebami in možnostmi v okvirih enake udeležbe v dohodku pri različnih rezultatih dela, ob enakem znanju, različnih delovnih rezultatih in enakih dohodkih; spopada se z različnimi okolji: delavskim, vaškim, mestnim, komunalnim; z družbenimi instrumenti, ki preprečujejo njemu in sodelavcem vso družbeno in poslovno afirmacijo; v njem se spopadajo pravice in dolžnosti in podobno. Spoznavati te in druge procese, jih obvladovati in razreševati skupaj z delovnimi ljudmi, to so nedvomno najvažnejša področja za delovanje sindikatov. Za objektivno spoznavanje in uresničevanje nadaljnjih procesov, kar zadeva oblikovanje delavskega razreda, ne bi smeli pre-

zreti dejstva, da vnašata — tako kot smo že ugotovili — samoupravljanje in delitev po delu poleg procesov, ki nastajajo na področju tehnike, tehnologije in avtomatizacije, nekatere specifične elemente povezovanja umskega in fizičnega dela pri proizvajalcih: delavec dela pri stroju, razmišlja in odloča o poslovni politiki, odloča o cenah proizvodov, sodeluje pri delitvi presežka dela v občini, odloča o uvajanju nove tehnologije in podobno.

Nekatere ovire ne dopuščajo razreševati nasprotij v delavskem razredu in ovirajo vse tiste procese, ki razvozlavajo spopade in dileme delovnih ljudi samih. Pri tem gre za nedograjenost gospodarskega sistema, za slabosti vsakdanje ekonomske politike, za omejeno in popačeno delovanje zakonitosti blagovne proizvodnje, za zaprtost našega tržišča, za slabosti in nasprotja, ki so posledice slabe vključitve v mednarodno delitev dela, za delitev rezultatov družbenega dela brez upoštevanja delovnih rezultatov, skratka za neracionalno delitev nacionalnega dohodka. Poleg teh vprašanj, ki jim sindikati in drugi posvečajo največ pozornosti, pa zavestno delovanje za osvobajanje delovnega človeka zahteva, da se odločno spopadamo z nekaterimi tendencami, ki se razodevajo v oblikah birokratizma, tehnokratizma in različnih lažnih demokratičnih fraz. Take tendence so nevaren nasprotnik svobodnega in odgovornega delovanja delovnih ljudi, ker nastopajo s pozicij sile in »višjega« ter negirajo družbeno naravo proizvodnje in s tem delitev po delu in samoupravljanje.

Specifični odnosi in premiki v strukturi delavskega razreda ga vedno bolj postavljajo na čelo vseh družbenih procesov na poti v socializem in mu omogočajo, da se v dilemah s samim seboj krepi in da organiziran v sindikatih ob idejnem delovanju komunistov s samoupravljanjem uresničuje svoje napredne smotre.

II

O samostojnem delovanju sindikatov

Samostojno delovanje sindikatov je pogojeno s poglavitnimi izhodišči našega družbenega sistema, predvsem pa s socialističnimi proizvodnimi odnosi in z dejstvom, da delovni ljudje sami razpolagajo z rezultati dela. Družbeno življenje ne bi dopuščalo, da v razmerah samoupravljanja sindikati ne bi delovali samostojno, tako kot ne sprejema več tistih delovnih oblik znotraj organizacije, kjer samo izvajajo smernice od vrha navzdol. Stari koncepti, vsebina in oblike političnega delovanja sindikatov v razmerah novega ustavnega

sistema ovirajo uveljavljanje ustavnih načel in prihajajo navzkriž z demokratičnim sistemom samoupravljanja. Družbeni položaj ZK ni več tak, da bi vse povezoval in s svojimi odločitvami določal okvire ali smer delovanja drugim subjektivnim silam in samoupravljanju. Sedanja družbena vloga idejnega delovanja komunistov celo narekuje samostojno delovanje sindikatov, saj so komunisti samo v takem okolju, če poznajo osnove naših družbenih gibanj, lahko idejni nosilci napredka in dosledni izvajalci demokratično oblikovane in sprejete politike. Tudi kolektivno članstvo ZS v SZDL je predvsem specifična oblika povezovanja sicer samostojnih družbenopolitičnih in društvenih organizacij in nima nič skupnega s strankarskim podrejanjem pod plaščem »nepolitičnosti« v nekaterih kapitalističnih deželah. Razglabljanja o sedanji vlogi Zveze komunistov in njenih članov, o položaju delovnega človeka načelno in konkretno, o različnih pogledih in lotevanju istih vprašanj v različnih okoljih itd. posredno pripomorejo tudi k bistritvi pogledov o tem, kaj so sindikati zdaj in kakšna bo njihova družbena vloga jutri.² Skratka, dinamična družbena rast se uspešno otresa nepotrebnih uniform, hierarhij, povelj in komandantov in drugih spon preteklosti, in njeni ustvarjalni procesi ter gibanja upravičeno zahtevajo od nas, da v sklopu politike in političnih znanosti s potrebno širino in brez prakticističnih odtenkov resneje razmišljamo o samostojnem družbenem položaju sindikatov. Po tej poti bomo lažje in na najpametnejši način razvozlavali nekatere povsem praktične dileme in probleme tega časa: kaj sindikati smejo in česa ne smejo; ali naj res samo vzgajajo delavce, jih »disciplinirajo«, da bodo bolje delali, ekonomski problemi pa zadevajo druge; ali res zavirajo s svojo aktivnostjo samoupravljanje, in v čem se to kaže, in ali ni resnica ravno na drugi strani; ali so dolžni le »poslušati« ali pa lahko zavzamejo tudi svoja stališča kako komunisti delujejo v sindikatih, in ali ne gredo včasih »predaleč«; ali je vsestransko aktivnost in širino mogoče presojati kot »opozicijo«, kot nekaj »višjega« nad tem, kar formalno mora biti višje; ali lahko

2 Ustava pravi o sindikatih tole: »V socialističnih družbenih odnosih in v pogojih družbenega samoupravljanja se delovni ljudje prostovoljno združujejo v sindikate, da čimbolj neposredno sodelujejo pri uresničevanju socialističnih družbenih odnosov in družbenega samoupravljanja, pri usklajevanju svojih posamičnih in skupnih interesov s splošnimi interesi, pri uresničevanju načela delitve po delu in pri usposabljanju delavcev za delo in upravljanje, kakor tudi, da dajejo pobudo in nastopajo z ukrepi za varstvo svojih pravic in interesov ter izboljšujejo svoje življenjske in delovne pogoje, razvijajo solidarnost, usklajujejo mnenja in medsebojne odnose ter rešujejo druga vprašanja skupnega pomena.« (Ustava SFRJ, ČPZ Uradni list SRS, str. 12).

še vedno dopuščamo »distributersko-preskrbovalno« aktivnosti v sindikatih in kje so izhodišča taki praksi; ali je res sindikat bolj delavski in socialističen, če ga vodijo samo manualni delavci, in »državen« oziroma stvar tistih »zgoraj«, če sodelujejo v vodstvu in pri oblikovanju stališč tudi delovni ljudje iz vrst umskih delavcev; ali lahko samo z močjo pesti ustvarjamo avtoriteto organizacij, da jo bodo ubogali, in ali ni pri tem bistveno znanje, naprednost stališč, ne pa ukazovanje; ali res sindikati preveč ščitijo delavca in ali so — kje in katere — funkcije sindikatov z obeležjem zaščite; ali res delitev po delu in sedanja, na tem temelječa aktivnost sindikatov razbija enotnost delavcev Jugoslavije, in ali ne ovira ravno centralizem, birokratizem itd. realizacijo odnosov po načelu dela in produktivnosti? Taka in podobna vprašanja in problemi se porajajo predvsem zato, ker v različnih okoljih objektivno obstajajo taki pogledi; z njimi moramo računati, jih opazovati v vsej širini in ne samo v črno-beli projekciji. Izredno pomembno pa je, da so v zvezi s tem jasna izhodišča v sindikatih — vsakodnevni praktikizem nas namreč včasih zapelje na stranska pota, ko zaradi obilice dela (ne njegove vsebine!) zanemarimo ali prezremo cilj, ki ga želimo doseči v konkretni aktivnosti.

Za samostojnost sindikatov so torej pogoj samoupravljanje, družbena lastnina sredstev za proizvodnjo in delitev novo ustvarjene vrednosti na podlagi rezultatov dela. To pa ni samostojnost v smislu strankarske »avtonomnosti« ali »nepolitičnosti«, to ni samostojnost brez družbene odgovornosti niti ni »tutorstvo« med ljudmi, ki samoupravljajo. Samostojno delovanje pomeni na podlagi programa ZKJ in ustave — aktivno spoznavati in razreševati družbena nasprotja, spoznati in razreševati materialna, sociološka, kulturna in druga vprašanja socialistične graditve, pomeni delati v korist delovnih ljudi (nad 90% jih organizacija povezuje) za uresničenje in razvijanje socialističnih proizvodnih odnosov in delovne ljudi usposabljanje za samostojno družbeno delovanje. Zato organizacija deluje na podlagi lastnih analiz in ugotovitev, posluhuje pa se tudi drugih, samostojno zavzema stališča do konkretnih in splošnih zadev družbenega življenja. V tej zvezi so različni pomisleki in bojazni, zato ni slučajno, da so v nekaterih delovnih organizacijah in komunah hoteli s statutom določiti sindikatu okvire za delo in mu tako onemogočiti samostojno delovanje, ponekod se zavzemajo le za predstavniško aktivnost organizacije in iščejo njeno družbeno vlogo v različnih formalističnih in institucionalnih shemah.

Zdaj je povsem jasno, da zveza sindikatov ni transmisija državne in ne Zveze komunistov, še manj pa »opozicija« — zlasti ne tedaj, kadar samostojno zavzema stališča, in tudi tedaj ne, če so ta nekoliko drugačna od stališč, ki so jih sprejele druge organizacije in organi. Nekatere skrajnosti so načelno razčiščene, vendar se ob vse večji afirmaciji sindikatov v konkretni praksi kažejo iste ali nove na »decentraliziranih nivojih«. Samostojnost pri delovanju pomeni imeti predvsem svoja spoznanja o določenih problemih, pomeni široko družbeno reševanje neposrednih nalog. Naš družbeni sistem je po svojih temeljih negacija opozicijskih osnov in tendenc, negacija možnosti takega obravnavanja in razreševanja družbenih in materialnih nasprotij, negacija zato, ker imamo samoupravljanje, kjer se odloča, in subjektivne sile, kjer se problemi načenjajo, osvetlujejo in se zanje iščejo najboljše mogoče rešitve. Samostojno delovanje pomeni imeti kritično ustvarjalni odnos do dane stvarnosti, vendar to ni kritika sistema zato, da bi obnavljali staro, to ni kritika zaradi kritike — temveč ustvarjalno delovanje za uresničenje socialističnih načel.

Doslej smo imeli mnogo koristnih izkušenj, ki so potrdile nujnost samostojnega delovanja sindikatov kot najbolj množične organizacije delovnih ljudi po načelu proizvodnosti in dohodka. Ovire pri uresničevanju takih usmeritev so zelo različne: močni so ostanki obrtniške miselnosti, nevarni so pojavi tehnokratizma, katerih nosilci so v zadnjem času poleg ostalih tudi razni »strokovni« in »politični« kolegiji, tendence birokratizma izhajajo običajno s pozicij poveljevanja, srečujemo primere poveljevanja iz enega centra, ki so predvsem posledica nesposobnosti prilagajati praktično delo nastalim spremembam v družbi, najti je tudi pomanjkljivosti znotraj sindikalne organizacije, ki ovirajo njeno samostojno delovanje. Nekateri v Zvezi sindikatov mislijo, da postaja sedaj sindikat »glaven«, pa poskušajo primitivno in s pozicije »mi« — »vi« soliti pamet delavskemu svetu, strokovnim službam in ZK, želijo sprejemati sklepe, za katere so pristojni drugi (predvsem samoupravni organi), se imajo za najpametnejše, toda večkrat, ko nasledajo stihiji in demagogiji pri določenem delu delavcev, trkajo na odprta vrata že rešenih problemov, pri tem pa niso sposobni videti, spoznati in razvozlati mnogih konkretnih nasprotij, živijo v prepričanju, da vedno najbolj realno izražajo interese delovnih ljudi in podobno. Očitno je napačno vse spravljati v te okvire, odrejati, kaj kdo sme in česa ne sme, razglablјati, kdo je glavni

in kje je mesto drugim — to nas vodi do zapiranja vase, proč od delovnega človeka in realnega življenja in njegovih nasprotij, poraja politikantstvo in podpira ostanke starega v našem sistemu. Če upoštevamo enotnost idejnih izhodišč in stališč v splošni orientaciji in pri različnih načinih urejanja konkretnih zadev, je zlasti pomembno, da pustimo več prostora življenju — tistim konkretnim, »neplaniranim« procesom, ki rastejo iz samoupravnih pobud delovnih ljudi in proizvodnih odnosov, temelječih na dohodku po delu. Sindikati pa morajo svoje delo organizirati in vsebinsko zastaviti tako, da spodbujajo tako družbena gibanja, da delovnim ljudem pomagajo odpirati najrealnejše rešitve in jim nakazovati smeri za samostojno delovanje.

III

Sindikati — politična organizacija v sistemu samoupravljanja

Najprej moramo ugotoviti, da samoupravljanje in delitev po delu vnašati nova spoznanja o politiki in nove kvalitete v politično delo. Politika kot družbena dejavnost vsebuje mnoga dialektična nasprotja, ni več sredstvo dominacije in pritiska »od zgoraj«, ne more biti sredstvo za razne manipulacije z delovnimi ljudmi in ne poklic in spretnost peščice funkcionarjev, temveč postaja sredstvo v rokah delovnih ljudi, s katerimi ti v sistemu samoupravljanja laže in hitreje rešujejo družbena protislovja in uresničujejo socialistične smotre. V obdobju revolucionarnega etatizma so politiko oblikovali »zgoraj« in jo posredovali navzdol, dandanes pa je politika vedno bolj zadeva delovnih ljudi, saj jo sami oblikujejo in realizirajo v praksi. Politične organizacije so predvsem sredstvo delovnih ljudi, da bi z njimi uspešneje spoznavali družbene procese, se seznanjali z idejnimi osnovami sistema socialističnih proizvodnih odnosov in z izmenjavo mnenj omogočili, da bi bile sprejete in realizirane najboljše odločitve v samoupravnih organih. Politične organizacije so najprimernejša tribuna delovnih ljudi v boju proti birokratizmu in drugim negativnim pojavom, so široka podlaga za akcije delovnih ljudi. Politične organizacije in predvsem sindikati so tista organizirana sila, ki delovnim ljudem pomaga spoznavati ekonomske zakonitosti in jih obvladati, usmerja jih tako, da so sami samostojno čimbolj sposobni razreševati družbene zakonitosti.³

³ Bogato gradivo o položaju subjektivnih sil v pogojih samoupravnega družbenega sistema bralec lahko najde v gradivu VIII. kongresa ZKJ v intervjuju

Delavsko in družbeno samoupravljanje je samostojen družbeni organizem, kjer se sprejemajo odločitve o vseh važnejših vprašanjih, kjer se samostojno ob podpori subjektivnih sil bije boj za neposredno odločanje o presežku dela, kjer se izključujejo možnosti za odločanje v političnih forumih in se spopadajo z etatističnimi in birokratskimi tendencami v celotnem gospodarskem sistemu. Delovanju samoupravnega sistema in njegovim odločitvam so pogoj mnogi faktorji in tudi samoupravljanje je izpostavljeno birokratizmu. Sindikati razvijajo predvsem tako družbenopolitično aktivnost, ki omogoča samoupravnim organom, da se sami obvarujejo birokratizma, lokalizma in tehnokratizma, ki jih vedno obdajajo. Seveda je potrebno premagovati take tendence tudi v sindikatih, zlasti če se organizacija oddalji od delovnih ljudi. Sindikati delujejo kot politična osnova samoupravljanja, delujejo, da bi se samoupravljanje uveljavilo enotno in dosledno, uresničujejo enakopravnost delovnih ljudi in medsebojno solidarnost v odnosih samoupravljanja in se uveljavljajo kot množični in vsebinsko bogat del sistema samoupravljanja.

V sindikatih se delovni ljudje združujejo, da bi čimbolj neposredno sodelovali pri uresničevanju socialističnih proizvodnih odnosov, da bi si izmenjali poglede in se pripravljali za odločitve v delavskem svetu, organizacija jim pomaga iskati najboljše rešitve pri urejanju delovnih in življenjskih razmer, pomaga jim, da se otresajo ostankov mezdnih odnosov, sodeluje z delovnimi ljudmi pri povezovanju in skupnem uresničevanju pravic in dolžnosti, da bi lažje upravljali; sindikat povezuje interese različno izobraženih, podrejenih in nadrejenih nizko in visoko nagrajenih, sprošča njihovo pobudo, spodbuja delavce k samostojnemu razmišljanju o sedanjih in bodočih problemih, pomaga jim razreševati nasprotja pri delu in življenju, skupaj z njimi oblikuje stališča in se bori za njihovo realizacijo. Samoupravljanje v delovnih organizacijah in samoupravljanje v komuni sta ponekod preveč ločeni, tako kot je včasih med istim človekom (proizvajalcem-potrošnikom) nerazumljivo nasprotje. Zato je sindikatom posebej do oblikovanja komune kot resnične asociacije delovnih ljudi, saj je le tako mogoče kompleksno zadovoljevati potrebe delovnih ljudi, zlasti na področju družbenih služb, družbenega standarda in drugih posrednih vplivov na večjo delovno storilnost.

tovarišice Vide Tomšič (Teorija in praksa št. 11/64). Intervju tovariša Milentije Popovića (Socijalizam št. 7—8/64) in Staneta Kavčiča v knjigah »Samoupravljanje« I. in II. del.

Vsebina dela in vsakdanji družbeni problemi oblikujejo odnose med samoupravnimi organi in posameznimi sindikalnimi organizacijami. Medsebojni odnosi niso stvar višjega in nižjega, ukazovanja ali podrejanja, najvažnejše je dinamično in napredno lotevanje vsebinskih rešitev. Sindikat je pobudnik določenih obravnav, stališč in rešitev pred samoupravnimi organi; sindikat navaja zahteve delovnih ljudi, kadar so ostala določena vprašanja nerešena; s svojimi iniciativami pomaga pri sprejemanju dobrih sklepov, ne more pa sklepati v imenu delavskega sveta ali namesto njega; skrbi in pomaga uresničevati odločitve samoupravnih organov; osvešča delovne ljudi, da bi samostojno opravljali družbene dolžnosti in realizirali pravice; zavzema se za neposredno samoupravljanje — ne zaradi njega samega, temveč zato, da tako uresničuje intenzivno gospodarjenje in veliko produktivnost. Različna okolja — konkreten materialni in samoupravni položaj delovne organizacije ali komune — so vzrok in posledice za različno obravnavo problemov in pri tem je tudi nevarnost, da se sindikat pri svojem delu prepusti stihiji in se sklicuje na samostojnost samoupravljanja.

Zveza sindikatov je množična politična osnova delavskega sveta in drugim samoupravnim organom in različna mnenja o posameznih problemih so elementi napredka pri iskanju najboljše rešitve. Sindikat in organi samoupravljanja povezujejo delavce za reševanje gospodarskih, življenjskih in drugih zadev, oblike vključitve sindikatov v urejanje družbenih zadev niso strankarske (stavke itd.), temveč jih narekuje vsebina dela organizacije. Delovanje v razmerah samoupravljanja je mnogo bolj zahtevno, pač zato, ker je samostojno, ker sega na vsa področja delovanja in življenja delovnih ljudi, ker mora biti grajeno na sociološko-političnih analizah proizvodnih odnosov in je usmerjeno tako, da sindikati ne delujejo v imenu delovnih ljudi, temveč usposablajo ljudi, da bi samostojno, s svojimi močmi ustvarjalno delovali.

Srečujemo pa tudi nekatera napačna pojmovanja in idejna izhodišča o družbenopolitični vlogi sindikatov. Po teh konceptih naj se sindikati ne mešajo v gospodarska in druga vprašanja in naj le vzgajajo delavce, da bodo bolj disciplinirani, da bodo poslušno izpolnjevali delovne naloge, da ne bodo sitnarili glede dohodkov in standarda, da ne bodo videli le samoupravljanja in podobno. Naj le tolmačijo strokovne in samoupravne odločitve, opravljajo »predstaviške« posle v različnih komisijah in kolegijih, naj bodo nosilci sporazumevanja na vrhu in slično. Vsebinska vprašanja naj torej

prepustijo drugim, delavcem pa naj dopovedujejo, da je treba predvsem dobro delati. Izhodišče takim pojmovanjem so še preostali pojavi starega delovanja ZK; srečujemo jih pri nekaterih ljudeh v državnem aparatu, pri tistih tehnokrati in birokrati v delovnih organizacijah, občinah in drugod, ki vidijo le stroje, material, investicije, nimajo pa dovolj posluha za človeka.

IV

O »zaščitnih« funkcijah sindikatov

Z odpravo privatne lastnine sredstev za proizvodnjo in nasprotja med delom in kapitalom je odpadla potreba po razredni zaščitni funkciji sindikatov. Zato delovnim ljudem ni potrebna zaščitna organizacija klasičnega tipa, saj sami upravljajo družbena sredstva za proizvodnjo. Materialno stimulirani se združujejo, da bi s temi sredstvi dosegli visoko produktivnost in dohodke ter boljši standard. Zaradi še vedno tako slabe razvitosti proizvodjalnih sil, stanja med delovnimi ljudmi, zaradi splošne ekonomske politike in drugih dejstev nastajajo tudi taka družbena nasprotja, kjer so interesi posameznikov ali nekaterih delovnih organizacij zapostavljeni, tako da so delovni ljudje prikrajšani za svoje pravice in dolžnosti.

Samoupravljanje in delitev po delu postavlja vse delovne ljudi v položaj, ko so sami gospodarji svojega dela in tako razrešujejo tudi medsebojna družbena nasprotja. Načelno in splošno je razglašeno, da so delovni ljudje sami ustvarjalci in zaščitniki svojih pravic, toda spričo najrazličnejših družbenih nasprotij delujejo tudi sile in tendence, ki preprečujejo delovnim ljudem uresničevati svoje pravice in dolžnosti. Gre torej za pomanjkljivosti, ki jih mimo naših želja reproducira sistem socialističnih družbenih odnosov. Še so primeri, ko posamezniki odpuščajo delovne ljudi in jim delajo sitnosti, jih zapostavljajo in neupravičeno prikrajšujejo pri dohodkih; ko mnogi sposobni ljudje ostajajo zaradi osebnih antipatij ali primitivne obrtniške miselnosti na delovnem mestu, kjer ne morejo napraviti dovolj za razvoj proizvodnje; ko vodilni ljudje, sklicujoč se na svoje zasluge, samovoljno odločajo o važnih vprašanjih, ali z intrigiranjem onemogočajo dobre delavce; ko delavski svet obrata ali delovne enote naleti včasih na to, da mu hoče osrednji delavski svet ali celo drugi organ ukazovati in ko tudi proizvajalci, ki žive v mezdnih sferah, iščejo imaginarnega delodajalca, pred katerim naj bi jih ščitil sindikat. Dogaja se torej, da je treba

tudi s sindikatom »zaščititi« delovnega človeka pred pojavi birokratizma in konkretnimi birokrati, pred tistimi prakticisti, ki izigravajo samoupravo, pred primitivizmom, tehnokratskimi tendencami itd. Drugače povedano — delovnemu človeku je včasih potrebna opora in moralna pomoč sindikatov, da bi zdržal do kraja pri uveljavljanju svojih pravic in dolžnosti. Aktivno delo za razvijanje samoupravljanja v vsaki delovni organizaciji lahko zmanjšuje potrebo po neposredni osebni zaščiti delavcev in pri tem tudi sindikati lahko veliko storijo. Včasih smo priča spopadom tudi na drugačnih relacijah, na primer, kadar posamezniki ali kolektivi iščejo nekaj, česar niso ustvarili z delom, ali so to storili drugi, in želijo potem s sindikatom doseči svojo domnevno pravico. Klasična razredna zaščita nima torej družbene podlage, prek sindikatov in delavskega samoupravljanja pa je potreben dosleden in ustvarjalni boj za izvajanje ustavnih in statutarne določil, preprečevati je treba samovoljo in birokratizem, krčenje osebnih pravic in nečloveški odnos do posameznikov ter do njihovih življenjskih in delovnih potreb. Včasih je treba zavarovati delovnega človeka pred tistim konkretnim birokratom, ki zaljubljen v investicije, kriči o visokih dohodkih in pretiranem standardu, da bi tako sam gospodaril z doseženo produktivnostjo. Program ZKJ pravi naslednje: »Sindikati delujejo kot organizacija z družbenimi zaščitnimi in konkretnimi funkcijami. Svobodno se potegujejo za pravice posameznikov in kolektivov, se zavzemajo za varovanje zakonitosti, za popravljanje in odpravljanje različnih krivic in napak. Vloga sindikatov se jasno kaže tudi v iniciativi pri sprejemanju predpisov in ukrepov državnih in samoupravnih teles v komunah, v neposrednem sodelovanju in pripravljanju predpisov in določb, ki se nanašajo na delavski razred ter v sodelovanju pri njih upravljanju. Tako opravljajo sindikati tudi funkcijo družbene kontrole nad organi samoupravljanja.«⁴

Najvažnejša vloga sindikata pa je nedvomno ta, da usposablja delavca, da samostojno uveljavlja svoje pravice in dolžnosti, da mu pomaga boriti se proti neznanju in nerazumevanju in s tem tudi za večjo sposobnost na delovnem mestu in v delavskem svetu. Delavec mora spoznati, da je boj za uveljavitev pravic in dolžnosti predvsem njegova zadeva, ki jo uresničuje v organih samoupravljanja ob nenehni pomoči sindikatov.

⁴ Program ZKJ, Cankarjeva založba, Ljubljana, str. 235.

V

Nekateri procesi v zvezi sindikatov

Zveza sindikatov je v svoji notranji graditvi dosegla pomembne in daljnosežne rezultate. Vsebina dela organizacije že nekaj časa temelji na tistih temeljnih vprašanjih, ki so za družbo in delovnega človeka najvažnejša. Za nekatere odločilne spremembe v delitvi nacionalnega dohodka (čeprav so šele na začetku), spremembe v gospodarskem sistemu, uresničevanju politike intenzivnega gospodarjenja, za večje osebne dohodke in delitev po delu in še za mnoga druga praktična vprašanja delovnih ljudi se je in se bo organizacija vedno bolj zavzemala. Doseženi uspehi nam ob upoštevanju vseh drugih družbenih in materialnih sprememb omogočajo, da globlje vidimo tudi nekatere slabosti in probleme znotraj organizacije.

Zaradi omejenega prostora bom nekatere stvari samo navedel, ne da bi jih globlje analiziral. Sindikalna organizacija je marsikje še vedno preveč odmaknjena od delovnih ljudi — podružnice v delovnih organizacijah marsikje ne živijo svojega samostojnega življenja in ponekod rešujejo tisto, kar jim drugi naročijo, zanemarjajo pa aktualne probleme delovnih ljudi. Delo v organizaciji vsebuje nekaj formalizma in v zadnjem času je vedno pogostejše opaziti, da se problemov lotevamo preveč tehnokratsko namesto družbenopolitično. Očitno mnogim družbenopolitičnim delavcem manjkajo globlja spoznanja o socialističnih proizvodnih odnosih in jih preveč zaposlujejo vsakodnevne praktične naloge, zavajajo jih v parcialnost tudi nekatera statična »določila« pravic in dolžnosti in zaradi dnevnih nalog ne vidijo globljih družbenih procesov. Pri oceni družbenih procesov nastaja vse preveč enostranskih in statičnih analiz, ki rade posplošujejo slabo, vidijo samo negativnosti, dobre strani in rešitve pa zaradi neraziskanosti niso zadostna spodbuda vsem ostalim. Ponekod preveč »idealno« gledajo na sindikalne podružnice v delovnih organizacijah, kakor da gre za v vrsto postavljeno enoto, ki samo čaka na direktive svojega višjega vodstva, in premalo upoštevajo objektivne možnosti za delovanje organizacije v različnih okoljih. Pri tem pa je najvažnejše spoznati, da osnovna politična, družbena in idejna nasprotja nastajajo v procesu proizvodnje, torej v delovnih enotah in delovnih organizacijah. Zato sedanjost terja oblikovanje političnih sklepov in stališč na podlagi globljih analiz, in sicer tam, kjer nasprotja in problemi nastajajo, seveda ob poznavanju in upoštevanju stališč in sklepov višjih vodstev. V

prihodnje je potrebno zagotoviti večjo demokratičnost pri oblikovanju stališč organizacije, tako da sodeluje pri tem najširši krog članov, ko se stališča izoblikujejo na osnovi mnenj članstva. Pri tem seveda ne gre za formalno stihijsko prilagajanje vsaki sredini, tudi tisti ki vleče nazaj, temveč za menjanje v smislu družbenega napredka, za delovanje, ki ne naseda zaostalosti, temveč jo spreminja. Nekatera vodstva, so odmaknjena od članstva predvsem, ker zaprto obravnavajo probleme, sprejemajo stališča, ki zadovoljujejo samo majhen del članov; za mnoge je važnejša prisotnost na kolegiju ali samoupravnem organu kot pa razgovori z delavci. Nezadostna povezanost z delovnimi ljudmi ponekod onemogoča vso tisto aktivnost, ki bi menjala delovne ljudi same, jim odpirala poti od neznanja k znanju, od ozkih k širšim okvirom delovanja. Nekoliko nerazčiščena je kompleksna funkcija sindikatov v komuni in zato mnoga vsebinska vprašanja komunalne politike niso bila obravnavana in grajena s sodelovanjem proizvajalcev. Nekatera občinska vodstva ZS se vse preveč ukvarjajo s »horizontalnimi« problemi in komuniciranjem, zanemarjajo pa graditev samostojnih podružnic ZS v delovnih organizacijah. Z naraščanjem materialne podlage družbenih služb je tudi v teh delovnih organizacijah vloga sindikatov mnogo bolj pomembna, predvsem pri uveljavljanju samoupravljanja in delitvi po delu. Pred leti uveljavljene spremembe v organizaciji strokovnih sindikatov so dale koristne rezultate, toda kljub temu se nismo povsem otesli parcialnosti, ki ni utemeljena, in cehovskega obravnavanja nekaterih vprašanj, ki se le postopoma prilagajajo tistim vsebinskim vprašanjem, ki jih ZS in samoupravni organi še ne morejo v določenih sredinah povsem samostojno obvladovati. Stališča in interese organizacije vse preveč podajajo in celo oblikujejo posamezni funkcionarji, in neredko delovni ljudje po stranskih poteh izvedo za »svoja« stališča. Sedanja vsebinsko usmeritev sindikatov bomo morali še bolj poglobljati in utrjevati, ker je to najboljši temelj za razreševanje tistih slabosti in nasprotij, ki povsem zakonito nastajajo znotraj Zveze sindikatov.

Ne bo odveč, če svoja razmišljanja o družbeni vlogi sindikatov v razmerah samoupravljanja končam z naslednjimi mislimi tovariša Edvarda Kardelja na VIII. kongresu ZKJ: »Problemi v razvoju samoupravljanja seveda zahtevajo veliko aktivnost vseh subjektivnih faktorjev naše družbe, zlasti pa specifično vlogo sindikatov in njihovo kar najbolj intenzivno vključevanje — ne samo po podružnicah v podjetjih in ustanovah, marveč tudi po posameznih sindikalnih zvezah — v

to, da proučujejo različna vprašanja in vidike družbenoekonomskih odnosov v podjetjih in ustanovah in združenjih kakor tudi v vsem družbenem življenju. To je tisti faktor združevanja delovnih ljudi, ki je neogiben, da bi enotna načela samoupravljanja uporabljali čimbolj enotno. Taka dejavnost sindikatov je hkrati tudi eden izmed zelo pomembnih faktorjev enakopravnosti delovnih ljudi v odnosih samoupravljanja. V tem smislu se morajo sindikati čedalje bolj afirmirati kot del mehanizma samoupravljanja delovnih ljudi v družbenem delu in pri tem povezovati posamezne interese delovnih ljudi in kolektivov z njihovimi skupinami.«

JANEZ KOCIJANČIČ

Odprti problemi mladinske organizacije

Družbenopolitične organizacije v socialistični družbi si morajo z vsemi silami prizadevati, da s svojim delom spremljajo in usmerjajo razvoj družbe in vseh njenih protislovij, da vplivajo na ta razvoj in da nikdar ne zaostanejo za razvojem, zadovoljne z doseženimi uspehi. Le z nenehno primerjavo stvarnih in idejnih tokov v svojem življenju ter delu so politične organizacije zares tisto, kar so zapisale v svojih statutih in programih. Zelo nekritični in naivni bi bili, če bi mislili, da so tej tako težki in odgovorni nalogi vedno kos. Prav lahko se zgodi, da kaka družbenopolitična organizacija za razvojem zaostaja ali pa ga prehitava. Zato je naloga vsega članstva take organizacije ter pravica in dolžnost vsakega člana posebej, da poskuša spraviti svojo organizacijo v okvir časa in prostora in naših objektivnih razmer. Kajti tako samozadovoljno stagniranje organizacije na preživelih vsebini pa tudi obliki dela kot nerealne, preuranjene perspektive in iluzije lahko samo škodujejo. S tem se še poglobljajo sedanja protislovja in nezadovoljstvo je še večje.

Vrsta pomembnih političnih dogodkov, ki so se ali pa se bodo zvrstili pred nami, predvsem zvezni in republiški kongresi Zveze komunistov, nas sili, da analiziramo vlogo dela posameznih družbenopolitičnih organizacij, da s to analizo obračunamo vsak s svojimi slabostmi in napakami ter začrtamo nadaljnji razvoj organizacije enako pogumno in odločno, kot je to zase in za vso jugoslovansko družbo storila Zveza komunistov Jugoslavije na svojem VIII. kongresu.

I

Vse to še posebno velja za Zvezo mladine, za organizacijo mladih, ki se, rešeni mnogih protislovij preteklosti, udeležujejo sedanjega družbenopolitičnega dogajanja s kritičnimi pogledi na današnjo stvarnost in z vsemi možnostmi uveljavitve, ki jih naša družba daje svojim mladim članom. Zveza mladine bi morala biti dosleden in brezkompromisen borec za nove, socialistične odnose in za novega, osvobojenega človeka. Naravi mladega človeka je konformizem tuj. Sistem socialistične demokracije nam omogoča, da smo bolj pogumni, kritični in da pokažemo več poleta pri učenju in delu ter uveljavljanju naših predlogov in načrtov.

Kot marsikje moramo žal tudi tu ugotoviti precejšnjo razliko med teorijo in prakso. Zveza mladine dostikrat zastaja za življenjem in težnjami mladih, ni njihov zvesti odsev, in torej ne izpolnjuje svoje pglavilne vloge. Tega se sicer mnogi ne zavedajo oziroma nočejo zavedati, ker jim slepijo pogled razne uspešne manifestativne aktivnosti Zveze mladine, strumnost nekaterih oblik dela, sentimentalnost, idejna ozkost in osebni interesi. Vendar je razveseljivo, da mnogi opažajo pomanjkljivosti in nanje v zadnjem času zelo pogosto opozarjajo, čeprav delajo to iz različnih idejnih izhodišč, z različnimi predlogi in čeprav so mnogokrat krivični tako do Zveze mladine kot do mladincev, ki v njej delajo.

Take in podobne kritike nas ne smejo zbegati, saj o nobenem drugem problemu v preteklosti in sedanjosti ni bilo izrečenih toliko različnih, celo nasprotujočih si sodb, kot o mladini in o njeni organizaciji. Bo že držalo: tisti, ki se preveč razburja in zgraža nad mladino, ne dokazuje s tem drugega, kot da se stara ali pa hoče mladini vsiliti svoje poglede kot edino pravilne.

Pa čeprav je tako, se mi zdi ne samo potrebno, temveč tudi nujno, da vse te najrazličnejše kritike in pripombe na račun Zveze mladine pazljivo proučimo, tako da nam bodo ugotovitve lahko v pomoč pri našem nadaljnjem delu.

Naj navedem nekaj najznačilnejših mnenj o Zvezi mladine:

Nekateri ugotavljajo vrsto pomanjkljivosti in napak pri delu Zveze mladine, nato pa sklepajo, da mladinska organizacija danes ni več potrebna. Menijo, da bi jo lahko nadomestil kak posvetovalni ali mentorski organ v okviru Socialistične zveze delovnega ljudstva ali Zveze komunistov, mladini pa bi zadostovale le občasne aktivnosti in specializirane organizacije. Po drugi, manj radikalni varianti tega predloga naj

bi ustanovili mentorsko organizacijo ob Zvezi mladine. Mladinska organizacija naj bi se ustrezno podredila ali pa bi si razdelila delo z Zvezo mladine.

Druga značilna kritika ugotavlja, da je poglobljena napaka mladinske organizacije prevelika togost, strumnost ter poslušnost in da bi bilo zato potrebno organizacijo sprostiti, predvsem v organizacijski strukturi, in jo urediti po vzorcu Konference za družbeno aktivnost žensk.

Tretji spet mislijo, da je v Zvezi mladine vse v najlepšem redu, da so vloga in naloge organizacije več kot jasne in da je vzrok težav pri delu le v premalo odgovornem izvajanju sklepov. Vse težave skratka pripisujejo subjektivnim napakam nekaterih vodstev in članov. Ti glasovi, posebno močni v nekaterih višjih vodstvih Zveze mladine, zelo radi poudarjajo in povečujejo nekatere uspehe, predvsem delovne akcije, dan mladosti, uspešno organizirane konference in proslave in v teh bolj manifestativnih kot pa vsebinsko bogatih oblikah dela že vidijo pravo vlogo mladinske organizacije, njen pomen in uspeh.

Razni kritiki so opazili notranjo heterogenost mladinske organizacije, opazajo pa tudi sorazmerno pomanjkanje mladih članov v drugih družbenopolitičnih organizacijah, in zato predlagajo, naj bi zožili Zvezo mladine na mlade od 14 do 18 oziroma od 14 do 20 let.

Tudi na nekaterih znanstvenih simpozijih kritizirajo mladinske organizacije. Lep primer takega mnenja je ta-le: »Žal naša mladinska organizacija ni dovolj prilagojena taki (avtonomni — pr. J. K.) karakterni strukturi članstva. Mar na primer, ni ena izmed najbolj konformističnih družbenopolitičnih organizacij pri nas, medtem ko je mladina skrajno nekonformistična?! Zdi se, da se dober del njenega aparata tako rekrutira in daje konformistični pečat vsej organizaciji.« (Svetozar Stojanović: Karakterološka fenomenologija in ocena naše revolucije in družbe: stran 14, Simpozij »Osnove etike in morale v naši družbi« v Vrnjački banji oktobra 1964.)

Zelo pogostni so tudi očitki, da se je Zveza mladine zbirokratizirala, da so se vodstva popolnoma odtujila članstvu, da je profesionalizem nekaterih funkcionarjev poglobil krivec neuspehov in rak rana mladinske organizacije.

Nekateri iščejo izvor vseh problemov v strukturi Zveze mladine. Primer take kritike je:

»Mislim, da ta kriza Zveze mladine, ki je danes ostala popolnoma brez realnega temelja in ki obstaja samo še kot hierarhična lupina, izvira iz njene zastarele strukture (podčrtal J. K.), ki je nastala v drugačnih družbenih razmerah in

ki danes poraja zastarele in neuspešne načine dela, obenem pa zavira in deformira razvoj novih, ustrežnejših pobud (Rastko Močnik: Mladi in angažiranje — Teorija in praksa 1/65, str. 105).

Nanizal sem le nekaj najznačilnejših misli o Zvezi mladine v zadnjem času. Vsaka izmed njih vsebuje tako nekatere pravilne kot nekatere nepravilne ugotovitve in sklepe, vendar ne bom polemiziral z vsemi ali z vsako teh kritik posebej. V tem sestavku bi rad le opozoril na probleme mladinske organizacije, kot jih vidim z očmi mladincea, ki dela v Zvezi mladine.

II

Ko razpravljamo o vlogi in delu Zveze mladine, se moramo predvsem vprašati, s čim je utemeljen obstoj mladinske organizacije in katere so tiste bistvene značilnosti mladih, ki narekujejo potrebo po samostojni mladinski organizaciji. Mladina se razlikuje od starejših generacij po drugačnem reševanju problemov, po mladostni vnemi in poletu, po veliki dojemljivosti za vse novo in po kritičnem odnosu do starega, po sorazmerni neizkušenosti in lahkovernosti, pa tudi po neznanju in še marsičem. Mladi se opredeljujemo v današnjih družbenih in materialnih razmerah na podlagi danes razglašanih načel socialistične demokracije in upoštevajoč sedanja protislovja. Za nas so borba Komunistične partije Jugoslavije in delavskega razreda pred vojno, narodnoosvobodilni boj in uspehi ter težave povojne graditve zgodovina, ki jo dojemamo sicer z vsem dolžnim spoštovanjem, vendar pa niti pretekle uspehe Zveze komunistov in Jugoslavije nasploh niti dosedanjih zaslug posameznikov mladi nočemo in ne moremo jemati za opravičilo današnjih slabosti, napak in prepočasnega reševanja protislovij. Mladi se ravno v današnjem sistemu socialistične demokracije opredeljujemo tako ob temeljnih idejnih vprašanjih kot ob različnih konkretnih rešitvah. Razveseljiva ugotovitev je, da že sami socialistični družbeni odnosi oblikujejo večji del mladine v generacijo, ki je predana socializmu in ki se na podlagi svojih naprednih stališč zliva s starejšimi, revolucionarnimi generacijami v osnovno gibalo našega razvoja.

Neobremenjenost mladih s preteklostjo, hkrati pa tudi njihova neizkušenost zahtevata od mladinske organizacije, da s posebno pozornostjo skrbi za svoj vzgojni in samovzgojni karakter. Zveza mladine mora biti tista organizacija, v kateri bo sleherni mladinec doimel naprednost in zgodovinsko nujnost socialističnih družbenih odnosov. V mladinski organiza-

ciji se bo vzgajal v demokratično osebnost, spoznal in sprejemal bo marksizem in se prvič vživel v vlogo človeka, ki demokratično in humano odloča o svoji usodi in o svojem delu. Skratka, to mora biti organizacija, kjer se bo naučil družbeno delati in ki ga bo vzgojila v zavestnega nosilca vseh pravic in dolžnosti, ki mu jih daje naš sistem socialistične demokracije.

III

Ko torej ugotavljamo, da je samostojna mladinska organizacija v sedanjih razmerah nujno potrebna, pa nas to ne sme odvrniti od ugotavljanja ustreznosti njene vloge in odpravljanja pomanjkljivosti pri njenem delu.

Bistvena in največja pomanjkljivost pri delu z mladino nasploh pa tudi pri delu Zveze mladine je pomanjkanje znanstvenega proučevanja problemov mladih. Problematika mladine zlasti pa generacijska protislovja, so nedvomno zelo specifičen družbenopolitični problem. Političnim organizacijam in vzgojnim institucijam bi bila nujno potrebna dognanja temeljitih znanstvenih analiz idejnih tokov ter moralnih, psiholoških, socioloških in drugih značilnosti mladih, da bi lahko učinkovito delovale. Temeljna prednost komunistov je, da svojo politično akcijo usmerjajo na podlagi znanstvenih dognanj. Ne vem, zakaj bi ravno mi, komunisti, ki delamo v mladinski organizaciji, morali biti za to osnovo svojega dela prikrajšani. Zdaj sicer razni univerzitetni inštituti in druge znanstvene ustanove kdaj pa kdaj preučujejo probleme mladine, vendar pa so vse te raziskave delne, občasne in neuskladene, tako da so končni rezultati minimalni, redko uporabni in mnogokrat obležijo neizkoriščeni v raznih predalih.

Ker primanjkuje znanstvenih dognanj o mladini in njenih problemih, si vodstva Zveze mladine pomagajo tako, da skušajo sama najti odgovore na posamezna vprašanja ter opraviti nekatere raziskave in analize. Tak sistem dela vsebuje veliko negativnega. Predvsem so te analize in raziskave diletantske, brez prepotrebnega strokovnega znanja in enotne metodologije. Zato dognanja niso realna, da o primerljivosti sploh ne govorim. Poleg tega zaposlijo take naloge precej mladinskih aktivistov, širijo vodstva Zveze mladine in jih profesionalizirajo, kar pa je seveda zelo škodljivo.

To veliko pomanjkljivost, namreč pomanjkanje znanstvenega proučevanja problemov mladine, je vsekakor treba odpraviti. Naloge se moramo lotiti smotrno in ne smemo v isti sapi zahtevati, ne da bi upoštevali kadrovske in materi-

alne možnosti, nove znanstvene institute, ki naj bi zgolj preučevali mladinsko problematiko. To mora sicer v družbenem interesu biti bližnja perspektiva, za prvi korak pa bi zadoštovala že koordinacija sedanjih raziskav in primerjanje njihovih dosežkov na znanstvenih simpozijih in podobnih sestankih, obdelava tega področja v diplomskih nalogah na nekaterih fakultetah ipd. Zveza mladine bi bila lahko pobudnik in sklicatelj takih sestankov. V prihodnje bi morala bolj zavzeto spremljati dejavnost na tem področju. Nikakor se ne morem strinjati z mnenjem, da bi bilo treba analitične skupine mladih strokovnjakov strniti ob ali pa celo v vodstvih Zveze mladine, ker bi s tem enako kot zaradi sedanjih nestrokovnih poizkusov nastal velik in za vlogo Zveze mladine škodljiv aparat.

Samo znanstveno proučevanje problemov mladine pa seveda ne more nadomestiti mladinske organizacije. Nasprotno, šele izsledki takega znanstvenega raziskovanja bodo pokazali, kako nujno je delovanje tako Zveze mladine kot tudi vseh drugih družbenih in vzgojnih činiteljev, ki delajo z mladino. Ti izsledki bodo poleg tega solidna podlaga za to delovanje, hkrati pa bodo zahtevali njihovo večjo iniciativnost in ustvarjalnost.

Naslednja pomanjkljivost v delu Zveze mladine je razcepljenost mnenj o njeni vlogi. Ko so po združitvi SKOJ in LMS v Ljudsko mladino kot enotno mladinsko organizacijo, zgrajeno na najširši organizacijski in vsebinski podlagi, začele od mladinske organizacije počasi odpadati in se osamosvajati razne specializirane organizacije, kot so Počitniška zveza in podobne, so nekateri menili, da je nujen rezultat takega razvoja ponovno formiranje mladinske organizacije na nekoliko razširjenih temeljih SKOJ. To mnenje zahteva med drugim tudi uveljavitev nadrejenosti Zveze mladine nad specializiranimi organizacijami. Mislim, da je taka koncepcija utesnjevanja vsebinske baze Zveze mladine zelo napačna in da negativno vpliva na naše delo. V razmerah najširše socialistične demokracije, normirane in programirane v ustavi in programu Zveze komunistov Jugoslavije, pomeni vsako oženje vsebine dela mladinske organizacije neupoštevanje družbenega razvoja in zapiranje oči pred težnjami mladih. Drugo, mislim, pravilnejše mnenje, se zavzema za najširši koncept Zveze mladine, za koncept, po katerem ni bistveno, da so vsi mladinci zajeti v toge, vsebinsko neinventivne oblike dela, ampak so pomembni le politični in vzgojni smotri mladinske organizacije, kar je najlažje dosegljivo pri tistem delovanju mladih, ki resnično izvira iz njihovih progresivnih

družbenih stremljenj. Takemu načinu dela je tuje tudi sleherno pokroviteljstvo Zveze mladine nad specializiranimi organizacijami. Jasna načelna razjasnitev te dileme je nujno potrebna, in to bo vsekakor najpomembnejša naloga konference Zveze mladine Jugoslavije, ki bo letos spomladi.

Precej opozarjajo na odtujenost vodstev Zveze mladine od članstva, in nedvomno je v tem precej resnice. Vzpostavitev tega odnosa je silno pomembna za sleherno družbenopolitično organizacijo in tudi v Zvezi mladine ji moramo posvetiti vso pozornost. Zaradi idejne ozkosti nekaterih vodstev in zaradi še premalo opredeljene vloge Zveze mladine je mladinska organizacija v mnogih aktivnostih bolj prilagojena mladinskemu aktivistu kot pa interesu povprečnega mladince. Zato je seveda vrsta vzrokov, ki jih je treba vse proučiti in vzpostaviti take odnose, da bo Zveza mladine res čimbolj avtentičen izraz volje in interesov mladih.

Med poglavitnimi vzroki za sedanje stanje v Zvezi mladine je nedvomno njena kadrovska politika. Načela naše kadrovske politike so sicer jasna in dobra, vendar pa jih je praksa pogosto zanemarjala. Mladinska organizacija mora temeljiti na prostovoljnem delu in vsako pretirano širjenje profesionalizma je treba odločno zavreti. Določeno, zelo majhno število profesionalcev v Zvezi mladine je danes sicer še potrebno, vendar pa se je treba odločno boriti proti temu, da ti plačani mladinski aktivisti prevzemajo na svoje rame delo kolektivnih vodstev Zveze mladine, ker je od tega mnogo več škode kot koristi. Pri profesionalcih je treba uveljaviti dosledno načelo rotacije, in to ne rotacije, ki bi pomenila samo spreminjanje funkcij in pomikanje mladincev iz enega v drugo vodstvo Zveze mladine, ampak rotacijo, ki bi po krajši delovni dobi v mladinskem vodstvu mladince spet premestila nazaj na tisto delovno mesto v proizvodnji ali družbenih službah, za katero je strokovno usposobljen. Tu bi lahko dovolili le en popravek. Mladincu, ki bi se pri svojem delu v mladinski organizaciji posebno izkazal, bi bilo treba omogočiti dodatno strokonvo izpopolnjevanje in študij.

Profesionalizem v mladinski organizaciji bi bilo torej potrebno postopoma odpraviti, in sicer z vsebinskimi spremembami in z nadaljnjimi izboljšavami dela Zveze mladine. Prvi takšen ukrep bi bil, če bi mladina v resnici sama odločala o potrebnosti slehernega profesionalnega mladinskega aktivista. Če pa, kakor se zdaj žal prepogosto dogaja, odločajo o potrebnosti profesionalca forumi ali celo posamezni funkcionarji v Zvezi komunistov ali Socialistični zvezi, storimo najmanj dve napaki. Prvič, upoštevajo spričo take kad-

rovske politike tako postavljeni profesionalni aktivisti predvsem forum, ki jih je de facto postavil, ne pa interese in hotenja mladine, kot bi bilo edino pravilno, in drugič, nedemokracija in pogosto tudi neutemeljenost take postavitve zelo destimulativno vpliva na delo neplačanih mladinskih aktivistov in članstva v Zvezi mladine nasploh.

Nagrajevanje mladinskih aktivistov profesionalcev je treba dosledno urediti tako, da jih ne bo oddaljevalo od povratka na delovno mesto, za katero so strokovno usposobljeni.

Samostojnost Zveze mladine je vprašanje, o katerem se veliko piše in razmišlja. Mnogi nam očitajo, da smo pri svojem delu nesamostojni, da smo postali preprosta transmisija, da nismo pogumni itd. Vse take in podobne trditve niso točne, kolikor so absolutne, in zelo natančne, kolikor so relativne in izhajajo iz analize resničnega stanja v Zvezi mladine. Mladinski organizaciji namreč zelo manjka individualnosti pri delu. To trditev lepo ilustrira dejstvo, da je precej oblik dela in skoraj celotna organizacijska struktura Zveze mladine prevzetih od Zveze komunistov oziroma Socialistične zveze delovnega ljudstva, medtem ko se vloga in vsebina dela vseh treh organizacij bistveno razlikujeta. Resnica je, da včasih zaradi pomanjkanja svojih ocen in analiz Zveza mladine nastopa kot zvočnik drugih političnih organizacij, vendar pa je treba takoj pristaviti, da to nikakor ni pravilo. V Zvezi mladine vznikne veliko samostojnih idej in se oblikuje mnogo stališč, ki postanejo nato vsebina njenega dela. Sicer pa je zahteva po organizaciji mladih, ki bi morala vedno in povsod imeti svoja, izvirna in od vseh drugih različna stališča, popolnoma zgrešena, saj je to v bistvu zahteva po politični stranki mladih in ne po mladinski družbenopolitični organizaciji, vključeni v samoupravni sistem. Tudi o pogumu Zveze mladine je več nasprotujočih si mnenj. Eni menijo, da ga je dosti premalo, drugi pa, da ga je preveč. Resnica je, da ga je nekaj premalo in da se mladinci vse preveč bojimo očitka, da ravnamo kot »opozicijska mlada partija«. Poleg tega je tudi res, da mora pogum izhajati iz resničnega poznavanja problemov in nikakor ne sme biti sam sebi namen. Morda nekateri, ki nam očitajo premajhno borbenost in pogum, pozabljajo, da v našem sistemu družbenega samoupravljanja, ki je ustvarjen za to, da absorbira najrazličnejše pobude, pogum organizacij ni več isto, kot je bil v meščanski družbi. Pretirano forsiranje stališča mladinske organizacije v samoupravnih organih vodi k sektaškim in birokratskim stališčem.

Velika težava in še vedno nerešeno vprašanje v zvezi z delom Zveze mladine je njena notranja raznolikost. Interesi

in hotenja mladine se zelo hitro razvijajo, tako da niso enaki niti pri dveh zaporednih letnikih. Različnost interesov in nazorov mnogokrat povzroča velike neskladnosti v delu organizacije. Še posebno žalostno je, kadar se tako vsebinsko neskladje razvije v odnosih med vodstvi in Zveze mladine (predvsem od občinskega komiteja navzgor) in članstvom. Tako neskladje odtujaše mladino od njene organizacije in osami vodstva Zveze mladine, ki potem v svoji nebogljenosti zagrabi rešilno bilko in svojo dejavnost usmerjajo k vodstvu drugih političnih organizacij. Taka vodstva Zveze mladine nastopajo potem pred družbo kot zagovornik mladine in pred mladino kot zagovornik družbe. Tudi delovne metode so premalo prilagojene starostnim razlikam. Bistveno različne bi morale namreč biti pri delu mladincev, ki šele oblikujejo svoj svetovni nazor, in mladincev, ki na podlagi že sprejetih svetovnonazorskih načel, z vsemi pravicami in dolžnostmi, ki jih daje polnoletnost, začenejajo ta svoja načela uveljavljati v vsakdanjem družbenem življenju. Te, včasih bistvene razlike vse preveč zanemarjajo.

Tovariš Tito je na VIII. kongresu govoril o negativnih razlikah med sloji mladine. Čeprav za te slabosti obstoji cela vrsta objektivnih razlogov, bi se morala Zveza mladine z njimi bolj ukvarjati. Predvsem bi bil napredek v zbliževanju različnih slojev v organiziranem skupnem družbenopolitičnem, kulturnem in zabavnem delu. Zato je nujno potrebno, da Zveza mladine skupno z Zvezo študentov napravi premišljen načrt skupnih akcij, hkrati pa morata obe organizaciji zahtevati znanstveno proučitev objektivnih pogojev za razslojevanje in razlike med delavsko in šolsko ter intelektualno mladino. Le taka analiza bi bila ustrezna podlaga za odpravljanje razlik in enotnost mlade generacije na kvalitetnejši bazi.

Odnos mladinske organizacije do samoupravljanja ni najbolje proučen. Vse premalo se zgledujemo po Socialistični zvezi delovnega ljudstva, saj bi lahko tudi Zveza mladine prevzela mnoge samoupravne funkcije, predvsem široko in demokratično oblikovanje stališč. V šolah in na univerzi mnogokrat neživljenjsko in shematično ločujemo delo samoupravnih organov in mladinske oziroma študentske organizacije, kar uspehu našega dela nedvomno ne koristi. Ta vprašanja je potrebno solidno proučiti, saj je vključitev družbenopolitičnih organizacij v sistem družbenega samoupravljanja ena izmed njihovih pglavitnih nalog, za mladinsko organizacijo pa tudi njena edina perspektiva. Vloga mladih v samoupravljanju ni odvisna predvsem od števila mladih v

samoupravnih organih, ki je sicer še vedno premajhno. Praksa take formalne kadrovske politike in raznih ključev se je tudi tu, kot marsikje drugje, izkazala za iluzijo. Bistven je predvsem vpliv mladih na odločanje. Ta vpliv pa ni nujno proporcionalen z njihovo številčno udeležbo v sestavi organov, ampak se da izmeriti le s primerjanjem sklepov samoupravnih organov in hotenj mladih. To je mogoče doseči le, če mladinska organizacija kar se da sodeluje pri demokratični izmenjavi mnenj in oblikovanju stališč pred odločanjem. O tem vsebinskem odnosu vse premalo razmišljamo in ni redko, da stvari rešujemo, kot da mladi sploh ne bi bili navzoči. Lep primer za to je reševanje stanovanjskih problemov samcev, ki so v veliki večini mladi, saj smo v devetih mesecih od januarja do septembra 1964 v Sloveniji izmed 3770 stanovanj zgradili le 78 samskih sob in 261 garsonjer.

Organizacijska struktura Zveze mladine je prevzeta od drugih družbenopolitičnih organizacij. Bistvena sicer ni oblika, ampak vsebina dela, vendar pa mora tudi statutarne ureditev Zveze mladine vzpodbujati k nadaljnjemu razvoju in prilagajanju organizacije družbenemu razvoju in interesom mladih. Delovne razmere so v različnih republikah zelo različne, tako da je podrobno izdelana enotna organizacijska struktura Zveze mladine popolnoma odveč. V statutu bi se bilo potrebno nasloniti predvsem na komuno in organizacijo Zveze mladine v komuni določiti kot osnovno enoto naše organizacije. Od občine navzdol, na najrazličnejših področjih dela, pa bi bilo potrebno kar najbolj sprostiti interesne oblike dela in združevanje mladine. Opisani sistem dela, ki bi ustrezal vlogi komune v naši ureditvi, bi seveda zahteval mnogo večjo odgovornost in iznajdljivost članov mladinske organizacije in mladinskih aktivistov, hkrati pa bi se tako organizacija lahko tudi veliko bolj prilagodila delovnim razmeram v republiki in komuni. Vzporedno z uvedbo take strukture v Zvezi mladine bi bilo potrebno posvetiti večjo skrb vzgoji kadrov.

Izvor mnogih kritik in nerešeno vprašanje je tudi prehod članstva iz Zveze mladine v Zvezo komunistov in Socialistično zvezo. Ta prehod še vedno ni naraven. Napake delata obe strani, vendar naj se omejim samo na napake mladinske organizacije. Mislim, da je ena izmed poglavitnih napak ta, da v mladinski organizaciji mejo 25 let pojmujeemo vse preveč formalistično in vztrajamo pri tem, da mora biti do dokončane 25. leta vsakdo član mladinske organizacije. To je seveda napačno. Mladinska organizacija ne sme in ne more nikogar zadrževati v svojih vrstah. Nikakor ni namreč nujno,

da vsakdo preraste mladinsko sredino ravno s 25 leti. Ne, to se lahko in se tudi pogosto zgodi že prej. Prav je, in Zveza mladine se mora boriti za to, da mladi ljudje delajo v drugih družbenopolitičnih organizacijah in tam uporabljajo svojo energijo in radikalnost, pa čeprav zaradi tega formalno pretrgajo zveze z mladinsko organizacijo. Zahteve po mladinski organizaciji v sleherni tovarni in za vsako ceno, zahteve po klubih mladih inženirjev in podobno tudi takrat, kadar za to ni potrebnih pogojev, so konkretne napake, ki smo jih delali na tem področju.

Problemov in nerešenih vprašanj je v mladinski organizaciji še veliko in ne domišljam si, da sem jih s tem prispevkom izčrpal. Moj namen je bil le, da na odprta vprašanja opozorim in spodbudim razmišljanja o njih. Če bo hotela mladinska organizacija biti sodobna in če bo hotela dohitevati mladino, bo morala temeljito spremeniti in prilagoditi vsebino in metode dela hotenjem mladih. Tudi pri kritiki svoje organizacije moramo pokazati dosledno kritičnost in zavzetost za njeno izboljšanje. Ko se mladinci srečujemo z raznimi kritikami mladine in Zveze mladine, je naš odziv dostikrat užaljen in samoobramben. Včasih imamo tudi popolnoma prav, saj niso redke tudi zlohotne in intelektualistične kritike, ki bi rade iz mladinske, še bolj pa iz študentske organizacije napravile opozicijsko skupino, ali pa bi rade v našem imenu polemizirale z Zvezo komunistov in Socialistično zvezo delovnega ljudstva. Vendar pa večinoma tako reagiranje ni opravičeno. Nad vsako kritično mislijo se moramo zamisliti, ločiti moramo zrnje od plev in nato narediti vse, da bi pozitivno jedro kritike upoštevali pri našem delu. Zraven pa moramo seveda tudi sami nenehno razmišljati, kako bi izboljšali oblike in vsebino dela Zveze mladine, tako da bo obveljala misel: mladina mora biti za stopnjo boljša od tega, kar se lahko nauči od starejših, biti mora dovtetnejša za vse novo in nespravljiva s starim, kot to utegne biti katera koli družbena plast.

Ne domišljam si, da se bo vsakdo strinjal z mojimi stališči. Tudi moji tovariši, mladinski aktivisti, bodo različnih mnenj, vendar pa bom dosegel svoj namen že, če se bo o spornih vprašanjih razvila razprava. Spomladi bo konferenca Zveze mladine Jugoslavije, kjer bomo lahko sprejeli sleherno pobudo take in podobnih diskusij. Trdno namreč zaupam v zdrave sile med mladimi in v mladinsko organizacijo. Te sile pa so sposobne iz Zveze mladine napraviti močno oporo Zveze komunistov v nadaljnji socialistični preobrazbi naše družbe.

Kultura in kulturna politika

V tej številki odgovarjajo na vprašanja uredništva: France Filipič, Tone Pavček, Bojan Štih, Ivo Tavčar in Ciril Zlobec. S temi prispevki zaključujemo razpravo o kulturi in kulturni politiki v obliki aktualnega intervjuja. Ker je dosedanje razpravljanje vzbudilo zanimanje številnih družbenih in kulturnih delavcev ter bralcev revije, bomo vse naknadne prispevke na to temo objavljali v naših ustaljenih rubrikah.

VPRAŠANJA:

1. Kultura je integralna komponenta naše družbe. Vendar nikakor ne moremo mimo nekaterih nespornostov glede funkcije (stvarne in ne iluzorne) kulture v pogojih uresničevanja socialističnih, humanističnih odnosov. Zato se z vso upravičenostjo ponovno postavlja vprašanje o mestu in vlogi kulturnih delavcev in njihovega angažiranja v družbeni stvarnosti kakor tudi o možnostih za uresničevanje te vloge. In dalje: katera pojmovanja ter druge ovire bi morali pri tem predvsem premagovati?

2. Dosedanji poskusi, ki naj bi odgovorili na to, kaj »kulturna politika« v praksi je, niso dali pravih rezultatov. Kaj menite o razmerju, ki naj bi ga »politika« imela do »kulture«, kako opredeljujete njun medsebojni odnos in kako bi ta odnos lahko obrazložili v okviru pojma »kulturna politika«, in sicer glede na našo trenutno družbeno prakso in za prihodnje?

3. Težnje po kulturnem monopolu zaključenih krogov kulturnih delavcev, izolacionalizmu in interesnemu grupaštvu vsebujejo klice novega, birokratizmu podobnega pritiska. Vsaka posamezna varianta tega novega »birokratizma« v bistvu želi onemogočiti ne le vse druge variante birokratizma v kulturi, temveč tu-

di vsak nov »vdor« v »elitno strukturiranost kulturne sredine«, ki si jo je sama ustvarila in se je krčevito oprijemlje. Kakšne so po vašem mnenju resnične predpostavke demokratizacije v kulturi?

4. Kakšna je vaša »diagnoza« aktualne kulturno-politične situacije v Sloveniji, zlasti glede na posledice nedavnih konfliktov v tej sferi? Kateri so globlji vzroki in nasprotja, ki so privedla do teh konfliktov?

5. Govorimo lahko o posebni antinomiji našega sodobnega kulturnega življenja. Na eni strani ozko specializirani profesionalci v znanstvenih kulturnih institucijah in panogah, ki težijo k visoko znanstvenim in vrhunskim umetniškim dosežkom, na drugi strani pa nizek kulturni nivo, skromne kulturne potrebe in zahteve množičnega »konsumenta«. Kje so po vašem mnenju vzroki za te pojave in kje vidite možnosti ter pota za preraščanje te antinomične situacije?

FRANCE FILIPIČ

(1) Kaj se je dogajalo vsa leta z nami po vojni, da moramo nenadoma s tako ihto zastavljati vprašanje o mestu in vlogi kulturnih delavcev? Ali ni to izraz naše mentalitete, ki je kulturnemu delavcu nalepljala etiketo kuriozuma v naši družbi — ali pa hočemo morda to storiti prav s tem, da nenadoma na široko pišemo o njem in ga med problemi, ki tarejo našo družbo, še posebej poudarjamo? Slovenski kulturni delavec se je od nekdaj z vsemi svojimi močmi angažiral v naši družbeni stvarnosti in se razdajal, ko so mnogi drugi poskrbeli bolj za lastne koristi in položaje. Danes pa se vsi skupaj licemersko sprašujemo: ubogi kulturni delavec, kako neki naj ti pomagamo, da se boš tudi ti uveljavil v naši družbeni stvarnosti! Nič prizanesljivega usmiljenja do kulturnih delavcev. Priznajmo jim njihovo delo (kulturnim delavcem profesionalcem in kulturnim delavcem amaterjem), ustvarimo jim delovne razmere, v katerih bodo lahko do skrajnosti razvili vse svoje sposobnosti! Ne pojmujejo jih kot privesek!

(2) S to našo »kulturno politiko« pa je prav posebna zadeva. Izraz smo skovali, da smo z njim lahko dali bleščeče ime našim največjim grehom. V imenu te naše »kulturne politike« smo pognali v slepo ulico naše osnovno šolstvo, smo

pustili na cedilu brez sredstev našo ljudsko prosveto, smo naložili storitvam v kulturi 105 odstotni davek, smo pozabili na kulturno rast slovenskega človeka na Koroškem, v Porabju in nemalo tudi v Trstu. V imenu te naše »kulturne politike« smo ponižali prosvetnega delavca v lovca na točke in honorarje in ga izročili v posmeh njegovemu učencu. Ta »kulturna politika« pušča, da nam propadajo stavbe, ki so pod spomeniškim varstvom in da nam ljudje uničujejo pokrajino! Berem vaše misli, ko se ukvarjate s tem mojim pisanjem in mi očitate, da sem krivičen, enostranski. Jaz pa povem, da bi morali ljudje ljubiti ta svet, spoštovati njegovo lepoto in jo varovati, spoštovati preteklost, ki je v umetninah, ki so nastajale, uresničevala sanje milijonov ljudi!

In še nekaj drugega. Kultura naroda je celostna, je en sam živ organizem. Naša »kulturna politika« pa je razkosavala to kulturo na center in na provinco, na Ljubljano in Maribor, na prestolništvo in podeželje. Nekoč smo govorili v tem našem preljubem socializmu, da naj ima slehernik med nami enake možnosti za svojo kulturno rast. Kako smo to uresničili?

(3) Tako lepo ste razporedili vprašanja, da sledi eno iz drugega. Prejšnje vprašanje je terjalo odgovor na to, kaj menim o razmerju, ki naj ga »politika« ima do »kulture«. Odgovor sem prenesel pod številko tri. Stvar je namreč ta: naša politika je že v redu in od naše kulture je še vendar nekaj ostalo. Narobe je marsikdaj s človekom, ki marsikdaj in marsikje še vedno sam o vsem odloča, ki nima dovolj koristi celote pred seboj, koristi najširše skupnosti. Poleg tega se je med nami razpasla manija, da se vsak ima za genija, da ima on edino zveličaven koncept in ko pride na odgovorno mesto v gospodarstvu, v prosveti, v urbanizmu, so ljudje samo poskusni kunci. Potem pa, ko so marsikdaj zapravljeni milijoni, zamenja tistega človeka kdo drug, ki z drugim eksperimentom zopet zapravlja milijone.

Čednost naših »genijev« v kulturi pa je, da se z velikim organizacijskim darom združujejo v klane. Kako imenitno znajo marsikdaj obrniti sebi v prid načela socializma. Kakšen lep izraz ste našli zanje: »elitna strukturiranost kulturne sredine«. To je še vse kaj drugega kot izraz »kulturna politika«! Resnična predpostavka demokratizacije v kulturi pa je tisto, kar sem že navedel pod številko dve: enake možnosti za vse!

(4) »Diagnoza« aktualne kulturnopolitične situacije v Sloveniji? Vrenje in trenje. Menjava generacij in rotacija v

uredništvih revij (in še kje). Imenitno smo izpopolnili znanstveni žargon, s katerim pa včasih prav barbarsko obdelujemo drug drugega. In globlji vzroki? Svet se vendar suka naprej, porajajo se protislovja, prihajati mora do diferenciacij. Samo v soočenjih in v poštenem iskanju je moč napredka. Nič tragičnega se ni zgodilo, nasprotno, kadar bomo okosteneli ždeli samozadovoljno v miru, takrat bomo izgubljeni. Danes se že kažejo znaki nove polarizacije v kulturi, upajmo, da bo tudi to zopet jutri postavljeno na glavo. Hudo je pač, ker se nas drži tako zakoreninjena čredniška miselnost. Vsakega človeka moramo takoj kategorizirati, vsak se mora takoj priključiti nekam in nekomu. Gorje, če si sam; potem si sumljiv!

In še nekaj: bedak v »elitni« družbi danes ni več bedak. Po nekem nenapisanem zakonu ne more biti bedak...

(5) Tu pa smo na koncu in hkrati pri tistem osrednjem vprašanju. Kdo, za vraga, se vendar še lahko čudi, da je prišlo do takšne razlike med tako imenovanim »kulturnim vrhom« in svetom množičnega »konsumenta«? Užival sem, ko sem pred dnevi poslušal tovariša Kardelja, ko je v skupščinski dvorani govoril o problemih našega študija. Dragi tovariš Kardelj, tisto, kar si rekel o univerzi, da je po načinu usposabljanja ljudi, po svojem staroverskem načinu edinstvena v Evropi, velja; dopolnil bi pa, da je enaka praksa zakoreninjena vendar že v osnovni šoli in se vleče tja preko gimnazije. Radi bi vzgojili same učenjake, same elitne kulturnike, naši otroci pa ne znajo več brati knjig, naš inženir včasih ne zna kulturno napisati pisma. In še vedno je med nami mnogo takšnih »kulturnikov«, ki oznanjajo, da so radio, film in televizija »hudičeva iznajdba«, ki s kulturo nima nič skupnega. Uporabiti je treba vsa sredstva sodobnih množičnih občil za posredovanje kulture. Predvsem pa moramo že otroke tako vzgajati, da bodo pozneje čutili potrebo po kulturnih dobrinah, da bodo čutili potrebo po lepi knjigi in da bodo imeli občutek za lepoto sveta okrog sebe. Dokler pa bomo naše otroke zasipali s plažo kavbojskih filmov najslabše sorte in kriminalkami, dokler se bo režal vanje s filmskega platna in potiskane strani vedno samo umor, dokler bomo celo poskušali visoko etiko našega osvobodilnega boja spreminjati v kavbojščino, tako dolgo bo zaman ves naš boj za množičnega konsumenta v kulturi, konsumenta, ki naj bi segal tudi po kvalitetnih dosežkih.

Na koncu pa še nekaj. Izmislili smo si (ali kdor si pač je) imenitni izraz »uporabna umetnost«. Dovolite mi, da ob tej priložnosti protestiram proti takšnemu izrazu. Po mne-

nju nekaterih se torej umetnost deli na »uporabno« in na »neuporabno«. Uporaben je lepo izoblikovan vrč, neuporabna pa je lepa slika na steni. V tem grmu vendar tiči zajec, umetnost naj bo vsa uporabna, umetnost naj ne bo samo dekoracija, temveč tvoren element v našem življenju! Občutek za lepoto naj bo vendar povsod prisoten!

Nekje zgoraj sem napisal, da se naši »geniji« v kulturi združujejo v klane. Tu naj pokažem na neki pojav v naši družbi, ki je podoben, le da je veliko večjega pomena. Iz sorodnih poklicev nastajajo v naši družbi posamezni stanovi, imenoval bi lahko to celo težnjo za cehovstvom. Vidim, kako se inženirji in tehniki povsem zapirajo v svoj krog, ekonomisti v svoj krog, obrtniki v svoj krog. Ob specializaciji, ki sega preko delovnih organizacij tja do najbolj oddaljenih oddelkov vsakdanjega življenja, pa je za kulturo vedno manj občutka in potrebe.

TONE PAVČEK

(1) Zapisali ste mogočno trditev z vsem njenim optimističnim zvenom: kultura je integralna komponenta naše družbe. Sprašujem se že dolgo in vedno z zelo skromnim optimizmom, kljub vsej dobrohotnosti, ali je to res, ali ustreza resnici, naši vsakodnevni »dežurni« resnici kakor tudi tisti globlji, dolgotrajnejši in pomembnejši — jutrišnji resnici, resnici jutrišnjega dne. Bo jutri ta integralna komponenta rodila, ali bolje, pokazala svoje svetle sadove, svoj notranji žar, svojo podobo v novih odnosih med ljudmi, v humanizmu in osveščenju — oprostite mi to staromodno besedo! — jutrišnjega človeka, ki raste iz današnjega vsakdana, iz tega kakor ga poznamo in kakršenkoli je že? In brž ob tem še eno vprašanje; ali vlagamo danes dovolj, da lahko z gotovostjo pričakujemo plodnih sadov, kajti kakor v vsem, v vsaki akciji življenja, je tudi tukaj tako, da ni obresti brez glavnice, da ni žetve brez truda setve. Naložba v kulturo in v umetnost pa je gotovo posel, ki se bogato obrestuje v vsem življenju. To vemo. Pripravljeni smo vedno znova in znova poudarjati in zagovarjati teoretične postavke takega početja, pripravljeni deklarirati od leta do leta, po priložnostih pač, ob tem ali onem dogodku, jubileju, tej ali oni akciji, nujnost razvoja kulture in družbenih služb hkrati z razvojem gospodarstva, poudarjamo nujnost tega razvoja tudi zgolj z gospodarsko praktičnimi koristmi in ne le z duhovnimi vredno-

tami, ki jih prinaša kultura in umetnost ljudem, njihovi osebnosti in njihovi zavesti, pripravljeni smo celo ob kritičnih konicah, ko postane zaostajanje na teh področjih cokla za ekonomsko gospodarsko dejavnost, na nova in nova priporočila, deklaracije in tudi rebalanse, a kaj ko je še zmeraj najlažje ob vseh skromnih proračunih in sredstvih (in iz te skromnosti še ni videti izhoda prav kmalu) »varčevati« pri kulturi, saj je vendar toliko in toliko stvari in »problemov« mnogo bolj nujnih in mnogo bolj konkretno otipljivih. Kultura, ta bo že kako, saj se takoj ne pozna, če je ni, in sploh: če je ne zmoremo, je pač ne bomo imeli. Da, tako nekako. Bilo je to celo zapisano nekoč ob butalskih polemikah o občinski in komunalni kulturi. Spričo tega je težko verjeti, da bomo čez noč, po dnevu, ko te njive nismo kdovekaj obdelovali, zagledali že bogato brstje in srce razveseljujoče sadove. Z drugimi besedami rečeno: iz malega, iz skromnega materialnega podpiranja kulture ne more zrasti veliko. Pa saj je bilo tudi to že mnogokrat povedano, na vseh nivojih, ob mnogih prilikah in neprilikah. Zaleglo pa kdovekaj ni. Tako smo prišli v komično-tragičen položaj, da o kulturi in v kulturi veliko razpravljamo, govorimo, predlagamo, diskutiramo, analiziramo, sredstva mobiliziramo in spet decentraliziramo, da se množe in rede besede, besede, besede a da, žal, besede ne prinašajo denarja, da so pravzaprav z njim, z denarjem, v obratnem sorazmerju: vedno več besed je v kulturi in vedno manj denarja.

To je en del odgovora na uvodni del prvega vprašanja. Drugi zadeva položaj kulturnih delavcev. O tem na kratko: misli, ki jih je Prešeren z ljubko ironijo, a ne brez tragičnega prizvoka zapel v svoji Glosi, drže še kar tudi dandanes za dovolj širok krog ljudi, ki jim pravimo kulturni delavci in jim tega drugega naziva — delavci — nekako nočemo in nočemo v celoti priznati ne pri vrednotenju njihovega dela in ne pri nagrajevanju. Sicer pa če morajo posamezne kulturne ustanove bolj ali manj prosjačiti za sredstva, da lahko vsaj za silo uresničujejo svoje programe, kakšen naj bo potem položaj ljudi znotraj takih ustanov?

(2) Z rahlo zlobnostjo pretiravanja — le zato, da postanejo v jarki luči stvari bolj jasne — naj zapišem o razmerju politike do kulture in narobe ter o njunem medsebojnem odnosu zelo preprosto formulo, ki se vsiljuje sama po sebi: manj politike v kulturo in več kulture v politiko. V skupnem terminu, se pravi, v kulturni politiki pa več načrtnosti in več smotrnosti, da bi videli kaj dlje in globlje, kot vidimo

v kratkovidnosti dnevnih zahtev, da bi zaobsegli potrebe in možnosti v celoti.

Kako je s politiko, ki ne ravno s kulturnimi sredstvi »vodi«¹ kulturo, vemo nekoliko iz lastnih izkušenj, še več pa iz žalostnega obdobja stalinističnega pritiska in dirigirane umetnosti po predpisanih vzorcih in kalupih za dnevno propagando in akcijsko rabo. Resnična ustvarjalnost je shirala, pojila se je z bledim formalizmom in v otožno enoličen, bolj ali manj spreten artizem, kolikor je pač »bog«² temu ali onemu dal talenta (mnogo sicer nobenemu, kajti resničen talent se je takim postopkom uprl in rajši tvegati fizično smrt), zavijala teorije o brezkonfliktnosti, raju na zemlji, človeški sreči in kolektivni radosti socializma. Konflikt med osebnim in družbenim (beri: uradnim, birokratskim) je bil zaostren in napet. Ta konflikt mora odpasti in v razmerah resnične humanizacije družbe, v razmerah decentralizacije in demokrati-zacije politike in oblasti tudi odpada. S tem se bistveno spreminja odnos politike do kulture in do kulturnih delavcev, saj le-ti ne morejo biti več zgolj pripravniki »šimljici«³ za dnevni voz te ali one politične akcije, kultura pa postaja tista plemenita dobrina, brez katere tudi socialistični človek ne bo človek, vreden tega ponosnega imena, kot pravi Maksim Gorki. In če se spet vrnem h kulturni politiki, naj h gornjemu samo dodam preprost sklep, da je prava kulturna politika najbrž v tem oziroma naj bi bila v tem, kar zveni bolj točno, da pride kultura resnično do vseh ljudi, v prizadevanju za to nelahko, a edino pravilno (kulturno in politično) smer.

(3) Na to vprašanje odgovarjate v bistvu že sami z vprašanjem, namreč s formulacijo, vsekakor točno, da težnje po kulturnem monopolu vsebujejo klice novega, birokratizmu podobnega pritiska. Pravzaprav gre pri tem za zelo običajno klikarstvo, dovolj agresivno in dovolj samovšečno, kot je vsako klikarstvo, ki izključuje ali hoče izključiti vse ostale in »zveličati ter poveljati«⁴ sebe in svojo kliko v znamenju te ali one, lahko spreminjajoče se parole ali definicije. Taka odtujenost resničnemu stanju privede do odtujenosti klike same, za kar imamo nekaj konkretnih primerov iz nedavne preteklosti. Meni se, odkrito rečeno, upira kot vsak pritisk tudi tak, klikarski pritisk in tako izključevanje. Zaradi ekskluzivnosti, ki je, kakor vsaka ekskluzivnost nepoštena, kot tudi zaradi metod, s katerimi se uveljavlja. Te metode namreč ne morejo biti drugačne kot tuje duhu, ki ga izraža že sam pojem kultura in smisel kulturnosti. Če pa kdo uveljavlja svojo ekskluzivnost povrh vsega še pod privzeto parolo boja za

demokratičnost, se mi vse početje, ker jer lažno, upira še toliko bolj. Kultura ne more biti monopol te ali one skupine, barvane tako ali drugače, s takim ali drugačnim predznakom; zaobsega vsa naša prizadevanja, prispevke (skromne ali večje) vseh in pripada vsem. Vsaj morala bi. Prav v tem pa tudi vidim resnično demokratizacijo v kulturi.

(4) Nedavni konflikti v kulturnopolitični situaciji v Sloveniji so danes, pa čeprav od njih še ni preteklo mnogo vode, že davni. Zato so tudi toliko manj slavni ukrepi, ki so jih spremljali, in vsa bučnost ter napetost, ki je brez vzroka dajala ne ravno življenjskim problemom slovenske kulture brez potrebe take dimenzije, ki jih niso ne imeli in ne zaslužili. Bili so posledica in ne vzrok nekega stanja in z vso silo smo se zaleteli v posledico, vzroke ali osnove ali korenine, iz katerih so zrastli ti konflikti, pa se še zmeraj bolj pripravljamo zdraviti, kot pa jih resnično že zdravimo. Res: to je tudi mnogo lažje in udobneje, uspešno zdravilo pa to vsekakor ne more biti. Konflikti bodo zato še zmeraj nastajali, sprošča jih celoten razvoj družbe, porajajo jih birokratske tendence in odpor zoper njih, porajajo jih nasprotja med deklarativnim in resničnim, med ideali in stvarnostjo, med besedami in dejanji, med hotenji in možnostmi naše družbe. A končno, brez konfliktnosti tudi ni razvoja, ne napredka. Reševanje teh vozlov pa bržkone ni zmeraj sekanje s sekiro, kot ne moremo reševati spore tako, da jih dušimo, marveč v polemičnem dialogu, v boju mnenj, kajpak v ozračju skupnega hotenja zamenjavati manjvredno z boljšim.

(5) Problem, ki ga vsebuje vaše zadnje vprašanje — razlika med vrhunskimi kulturnimi ustanovami in nizkim kulturnim nivojem ter skromnimi kulturnimi potrebami tako imenovanega množičnega »konsumenta« obstaja in bo še obstajal. Je že tako, da je potrebno za široko kulturno akcijo, ki bi tega množičnega konsumenta dvignila in mu vzgojila zahtevnejše potrebe tudi za duhovne dobrine, mnogo časa, sredstev, možnosti, prizadevanj, pa tudi več tako imenovanih vrhunskih kulturnih dosežkov. Cilj more biti edino široka, množična in obenem resnična vrhunska kultura za vse. To kajpak ni odvisno samo od kulture same, marveč mnogo bolj od splošnega izboljšanja življenjske ravni tega množičnega konsumenta in od razvoja njegove zavesti. Če povem s primerom: reka lahko teče v ozki in globoki strugi, lahko pa se razlije na širino in poplitvi. Za to širino, še zlasti pa za širino, ki po kvaliteti ne bi bila plitvina, je treba mnogo vztrajne in načrtne prizadevnosti. Da je potrebna, ne more

biti dvoma. Da je nismo dosegli, prav tako. Vse pa se mi zdi, da je za to nekoliko kriva tudi kulturna politika, ali natančneje povedano, odsotnost kulturne politike. Konkretno: dokler bomo ločevali med vrhunsko poklicno in obrobno amatersko kulturo, med osrednjo in poklicno, med nacionalno in občinsko kulturo, dokler bo odgovorna za »svojo« kulturo taka ali drugačna občina, s takimi ali drugačnimi sredstvi in s takim ali drugačnim razumevanjem, dokler ne najdemo recepta za skladen razvoj kulture v celoti, toliko časa bo ponekod prenasičenost in drugod mrtvilo. Toliko časa bo ta razlika še zmeraj boleča in aktualna. Premostila jo ne bodo zgolj konfekcijska kulturna množična sredstva, kot na primer televizija s svojim zabavno nezahtevnim in kulturno plitkim programom, marveč dajanje resničnih duhovnih vrednot, resnične, recimo, vrhunske umetnosti od knjige, gledališča, glasbe itd. tam, kjer vsega tega ni, pa četudi s tem ni rečeno, da potem ni vsaj potencialnih potreb.

BOJAN ŠTIH

Vaša vprašanja so takšne narave, da bi mogli nanje izčrpno odgovoriti le, če bi orisali slovensko kulturnopolitično zgodovino od leta 1941 dalje. Brez takšnega »zgodovinskega« orisa, ki bi zajel in obravnaval potek osvobodilnega boja (zlasti pa vlogo inteligence v njem), nato pa pregledal neposredno dobo po vojni do 1948. leta in naposled poskušal kritično vrednotiti obdobje od kominforma do danes, je seveda kratek odgovor na vaša vprašanja, le poskus, kako zastaviti problem, ki vas zanima, nikakor pa ne tudi dokončen odgovor na vsa zgodovinsko postavljena vprašanja.

Že naslov vaše ankete Kultura in kulturna politika vno- vič opozarja, da o kulturnozgodovinskih problemih doslej nismo izčrpno razmišljali, ali pa smo iskali trenutne, zgolj politične rešitve in definicije in se zadovoljili z njimi. O teh pa z zgodovinske in družbene izkušnje vemo, da z duhovno strukturo in vsebino kulture (umetnosti, znanosti, prosvete) nimajo in tudi ne morejo imeti globlje in pomembnejše zveze in vzročnosti.

O času in dogodkih med letom 1941 in sedanjostjo nimamo za zdaj še celostnih zgodovinskih kulturnopolitičnih analiz, zlasti pa ne takih razprav, ki bi presegle s svojimi duhovnimi in idejnimi analizami (o umetnosti, znanosti in prosveti) praktično politične potrebe. To dejstvo, zlasti v sferi

umetnosti, nam pripoveduje o tem, da je marsikatera teoretična shema bila nezadostna, ko smo se srečali z novimi položaji in z novimi stanji in ko zlasti v teoretičnih disciplinah nismo mogli več odkriti že »narejenih« rešitev. Te ugotovitve ne veljajo le za sholastike, ki neplodno prepisujejo Marxa in Lenina, marveč tudi za njihove prav tako sholastične kritike, ki prepisujemo Sartra, Heideggerja ali pa Merleau-Pontyja. Novo, o katerem smo govorili, se je zgodovinsko in družbeno začelo uresničevati že leta 1941 — v Osvobodilni fronti, v odnosu velike večine slovenske inteligence do osvobodilnega boja, v njenem kulturnem molku, v njenem zgodovinskem dostojanstvu, v njenih socialnih in demokratičnih idealih, v njeni interpretaciji nacionalnega vprašanja, v njeni analizi prave, neprikrite družbene vsebine Sovjetske zveze in Stalinove politike itd. Prepričan sem, da bi z analizo novih pojavov v naši nacionalni zgodovini brez težav odgovorili na vsa zapletena vprašanja kulturne politike, ki nas danes tako zelo mučijo in vznemirjajo in ki povzročajo nenehno bolj ali manj ostre konfliktna situacije. Toda ta analiza se mora opirati zgolj na dejstva slovenske medvojne in povojne zgodovine. Nikakor je ne smemo begati z nobenimi splošnimi okviri ali vzorci. Tem manj pa smemo vnašati v to analizo teze raznih »vzhodnih« ali »zahodnih« ideologij. Te po navadi mehanično uporabljajo vsi tisti, ki se ne zanesejo na svojo pamet in na svojo zgodovinsko izkušnjo, saj skušajo premagati svojega nasprotnika z mimogrede nabranimi rezultati Marxove ali pa Sartrove miselnosti in teorije.

Odnosi med politiko in kulturo so se po letu 1945 razvijali večkrat v znamenju nerazumevanja in zaostrovanj tako z ene kakor z druge strani. Praviloma: kadar je politik želel postati zaradi praktičnih potreb nezmotljiv arbiter kulturnega, umetniškega in znanstvenega snovanja in ustvarjanja, takrat je kulturni delavec hotel ukiniti svoj podrejeni in neaktiven položaj tako, da si je prizadeval postati politik. Samo če postanem politik, je upal, lahko uresničim svoj kulturni, umetniški in znanstveni program, in tako s svojimi močmi in sposobnostmi podprem socialistično družbo. V takih in podobnih težnjah pa je seveda politik videl omejevanje svoje družbene funkcije in diskusija je zdrknila z ravni znanstvene in umetniške analize na raven merjenja veljave in moči. Ta izhodišča so seveda porajala boleča in neustvarjalna nasprotja. Kdaj pa kdaj smo prišli celo tako daleč, da je gospodarstvo ostalo splošna nacionalna in družbena tema, medtem ko bi se morale kultura, znanost in prosveta zadovoljiti z bivanjem oziroma vegetiranjem pod kreljutni komunal-

nega sistema. Ne kultura ne znanost in ne prosveta ne morejo postati dejavnosti le komunalnega pomena. Stvaritve duha so bile in tudi bodo splošno družbenega in splošno nacionalnega pomena. Nasprotja med politiko in kulturo se bodo temprej spremenila v načelno diskusijo, čimprej se bomo pogovarjali na nacionalni ravni in čimprej bomo spoznali, da tehnična oz. gospodarska civilizacija ni sposobna razrešiti duhovnih in moralnih problemov delovnega človeka.

Dokler pa bo skupnost žrtvovala od nacionalnega dohodka le 0,45 % finančnih sredstev za kulturo v ožjem smislu, tudi ni pričakovati, da bi se položaj v naši kulturnopolitični sferi bistveno izboljšal. Spoznanje, da financiramo pasivne politične tovarne in še bolj pasivne agro-obrate, za normalni razvoj kulture, prosvete in znanosti pa ne najdemo ustreznih sredstev, seveda ne more ukiniti, kaj šele razrešiti napetega, včasih konfliktnega odnosa med družbeno in državno administracijo na eni in kulturnimi delavci na drugi strani. Ne pozabimo, da duhovnih in moralnih problemov socialistične družbe ni mogoče razrešiti, niti ukiniti z vesoljskimi raketa mi, vsemirskimi sprehodi, z adoracijo gospodarskih mehanizmov in sistemov, tem manj pa z administrativno politizacijo vsega, kar vpliva na rast in na razvoj socialistične družbe. Ne gre zato, da bi se navduševali ob anarhičnem diletantizmu, toda mimo naravne avtonomnosti kulture in umetnosti ni mogoče iti z zaprtimi očmi. V zgodovinskih razmerah starogrške civilizacije sta sočasno nastali tako politika kakor tudi kultura kot moralni korektiv prve. Nikakor ni mogoče ustvariti visoko produktivne socialistične družbe brez ustreznega znanja in duhovne kulture. Kdor trdi drugače, zagovarja primitivni manualni princip dela in hkrati z njim konservativni srednjeveški komunalni hermetizem.

Družbeni položaj slovenskega kulturnega delavca je bil po vojni marsikdaj neresničen in kot tak seveda nikakor ni ustrezal družbenemu pomenu njegovega dela. Oblikovanje izven družbene intelektualne elite vodi v zgodovinsko neustreznost in neresničnost, ki pa je identična z neustreznostjo in neresničnostjo, v kateri se znajde kulturni delavec zaradi svojega »družbenega« položaja. Kar zadeva ugled, družbeni pomen dela in osebni dohodek, se slovenski kulturni delavec še zdaleč ne more meriti z upravnimi, političnimi in gospodarskimi delavci. Dokler bo kulturni delavec v takem mučnem položaju, je seveda naravno, da bo skušal doseči rekompenzacijo svojega neustreznega socialnega položaja v obliki kulturnega monopola in duhovno družbenega izolacionizma.

Hkrati s tem pa bo še izraziteje poudaril kritično funkcijo kulture kot edino manifestacijo svoje duhovne svobode. Iz sfere družbenega zanikanja in omalovaževanja umetniškega, znanstvenega in prosvetnega dela, se kulturni delavec poskuša rešiti tako, da se z navidezno osvobojenim duhom dvigne nad družbo in se pred njenimi normami vsaj trenutno zateče v zgodovino. V skupščinah, od občinskih do republiških, v odborih političnih in družbenih organizacij kulturni delavec ni zastopan v soglasju s svojim pomenom, tem manj pa v soglasju s pomenom svojega dela. Ko bomo ukinili njegov politično in socialno neustrezen položaj, bomo hkrati s tem ukinili tudi vse, kar kulturnega delavca ločuje od družbe in ga potiska v svet duhovne izolacije in aristokratičnosti.

Kakor si vsak posameznik, tako si tudi vsak narod prizadeva, da bi se ognil zgodovinski brezpomembnosti in anonimnosti. Prebujenje in oblikovanje mladih narodov je pojav, ki ga opazujemo zadnjih dvesto let moderne politične zgodovine v izredno intenzivni obliki. Bodimo odkriti in jasni: ne zaradi bekonov, pralnih strojev in zamaškov, pač pa zaradi pisateljev, pesnikov, slikarjev, znanstvenikov, glasbenikov, igralcev, se poznajo narodi med seboj. Umetnost in znanost sta najvišji duhovni manifestaciji tako človeka kakor tudi narodove biti in človeške energije. Vse ostalo so predmeti široke tehnične potrošnje, ki ne znajo ničesar povedati o socialni, politični in duhovni usodi svojega ustvarjalca — delavca. To lahko stori šele umetnost. In prav zato je umetnost najvišji izraz resnice — relativne seveda. In prav zato, ker ima umetnost ta pomen, je marsikdaj nezaželen in omejevana. In bolj ko je nezaželen, pomembnejšo funkcijo ima do družbe. Umetnost nima in ne more imeti praktičnih ciljev, kakor jih imata politika in gospodarstvo. Njen ideal je duhovno osvobajanje človeka, s katerim dopolnjuje politično in socialno osvobajanje neposrednega proizvajalca. Umetniški ideal je resnica, in kadar jo umetnik doseže, je večna (Prešernova pesem). Noben industrijski izdelek ne more imeti takšne trajnosti, kakor jo ima umetnikovo delo; ne pralni stroj in ne vesoljska raketa ne bosta doživela stoletij, umetnikovo delo pa bo zmagalo nad tisočletji. Vse kar smo povedali doslej, so le teze. Poskus odgovora na vaše vprašanje. Toda če bomo razmišljali o njih, bomo morebiti odkrili tudi nekatere nove poglede na kulturo in na kulturno politiko. Svobodno in enakopravno razpravljanje pa je prvi pogoj rasti, in le tako se bomo ognili zmedi, nasilju, neresnici in neduhovnosti.

IVO TAVČAR

(1) Pravite, da ne moremo mimo nekaterih nesporazumov glede funkcije kulture. Ali ni vir za nesporazume že v tem, kako kdo opredeli pojem kulture. V razpravah, pisanih in ustnih, uporabljamo besedo kultura v različnem pomenu. Kdaj pojmujeemo kulturo kot »celostno družbeno dejstvo«, kdaj zgolj kot duhovno ne pa tudi kot stvarno kulturo, kdaj kot posebno lastnost človekovega duha, kdaj kot ustvarjalnost človeka ... skratka, takšna in podobna raznolika pomenska raba besede kultura lahko že sama po sebi vnaša nesporazume v naše razpravljanje. Zdi se mi, da je vaše izhodišče predvsem kultura kot družbena dejavnost. Vendar tudi tako pojmovano kulturo kdo razume šire, kdo pa ožje. Nekateri jo omejujejo zgolj na umetnost, izločajo pa prosveto in znanost. Vsekakor je v tem ena izmed ovir za boljše medsebojno sporazumevanje.

V uvodnem stavku trdite, da je kultura integralna komponenta naše družbe. Če to trditev razumemo tako, da sta kultura in družba nekaj medsebojno neločljivega, je točna, vendar je hkrati splošno veljavna. Zastavlja pa se vprašanje, koliko je kultura danes in pri nas integralna komponenta družbe oziroma koliko je zares integrirana v družbo. Saj se prav o tem prepiramo, ali ne? In še to: gre hkrati za vprašanje, kakšna in kolikšna je ta komponenta. Upam si kar takoj reči, da je kultura premalo integrirana v družbo in da je tudi prešibka komponenta naše družbe.

Če obenem s tem razpravljamo o mestu in vlogi kulturnih delavcev v naši stvarnosti, potem lahko razpravljamo o zastavljenem vprašanju le na temelju te stvarnosti, na temelju celostnosti naše družbe, ne pa njene delnosti. Menim, da je prav odmaknjeno ali zoženo izhodišče poglavitna hiba naših razprav o kulturi. Najprej nam morata biti jasna mesto in vloga delavcev nasploh v naši družbi, da bi lahko sodili tudi o mestu in vlogi kulturnih delavcev. Predvsem je potrebna zavest o tem, kaj nas združuje, da bi lahko nato ugotavljali, kaj nas ločuje. Zgodovinska izkušnja nas uči, da je bil na koncu koncev družbeni položaj kulturnega delavca vedno odvisen od položaja delovnega človeka sploh v družbi. Svoboda kulturnega delavca temelji na svobodi delavca v proizvodnji. Pa tudi gmotni položaj. Protislovja v »globini«¹ naše družbe odsevajo tudi v kulturi, med kulturnimi delavci. Če ne vidimo te zveze, bomo odkrivali le posledice, vzrokov pa ne. S tem seveda ne rečem, da ne rastejo določena vprašanja znotraj same kulturne dejav-

nosti. Toda prepričan sem, da vprašanja kulture niso rešljiva zgolj znotraj nje. Zato klic »kulturo kulturnim delavcem« zapira krog, iz katerega ni izhoda.

(2) Če poskusi, da bi odgovorili na vprašanje, kaj je kulturna politika v praksi, niso dali pravega uspeha, potem ga niso dali zaradi tega, ker se nismo resno prizadevali, da bi to prakso proučili in ovrednotili. Vtis imam, da pogosto govorimo »na pamet«, obteženi s predsodki, zgolj na temelju lastnih izkušenj in z vnaprejšnjimi ocenami. Res je tudi, da imamo o kulturni dejavnosti — ali da smo vsaj imeli — zelo malo podatkov, zelo malo zbranih dejstev. Seveda še teh vedno nismo skušali poiskati in uporabiti. Kulturna politika je bila doslej tudi premalo politika kulturnih delavcev tako po svoji kot po tuji krivdi.

Hkrati moramo povedati resnico, da so bile težave delavcev in delovnih organizacij na kulturnih področjih vedno večje, da je bila njihova dejavnost slabo gmotno podprta in tudi ne najboljše urejevana, tako da smo imeli vtis, kot da tu ni osmislenega napora, niti trdnih prizadevanj, da bi se položaj izboljšal, zaradi česar so ljudje menili, da so kulturni delavci prepuščeni sami sebi — skorajda nekemu samoteku. Nič ni torej nenavadnega, če so bili na posled razočarani nad kulturno politiko, pri čemer so se začeli izrekati sploh zoper politiko. Preprosto so istovetili politiko z neko silo izven kulturnih delavcev, z nasiljem nad kulturo. V takih okoliščinah smo bili priča raznovrstnim razlagam, ki so bile popačen odsev naše stvarnosti, čemur so pripomogle še podedovana miselnost iz preteklosti, ko je bil družbeni položaj kulturnih delavcev razredno pogojen, stalinska in podobna stranpota socialistične družbe, zdajšnji, še ne strti etatistični oklep kulturnih dejavnosti in seveda sploh obstoječa protislovja v naši družbi. Nekateri so kar istovetili politiko z oblastjo, pri čemer niso niti več razlikovali med to in ono oblastjo, kot da je oblast nasploh in sama po sebi vselej in vsepovsod že tudi vir vsega zla.

Takoj moram seveda poudariti, da so tako skrajnostni sklep napravili samo posamezniki, zaradi česar so bili tudi kot posamezniki — da tako rečem — družbeno onemogočeni, povsem v skladu z lastno logiko. Ta logika je v bistvu enaka stalinski, ki je protislovje znotraj socialistične družbe obravnavala zgolj kot razredna nasprotja in jih seveda temu primerno razreševala. Če kaj, potem je ta obsedenost od oblasti resnično nevarna, nevarna za družbo in za kul-

turo. Opravka imamo s hudimi poenostavitvami družbenih gibanj, kot da vsa nasprotja izvirajo zgolj iz odnosov med ljudmi, ne pa tudi iz odnosov med ljudmi in naravo.

A treba je iskreno reči, da takšna miselnost ni zgolj v zakupu posameznih kulturnih delavcev, temveč da raste tudi drugod in da pred njo prav tako niso varni politični delavci; tudi med njimi so posamezniki, ki so nagnjeni k takemu razmišljanju. Tako prvi kot drugi svojo nemoč pred družbenimi protislovji prikrivajo z navidezno revolucionarnostjo. Drugo z drugim gre: taki posamezniki tu in taki posamezniki tam. Tako prvi kot drugi se imajo za »elito«, vzvišeni so nad »maso«, čeprav se ji hkrati ponujajo za rešitelje.

Če torej govorimo o razmerju med kulturo in politiko, potem moramo nanj gledati tako zgodovinsko kakor tudi s stališča naše družbe, družbe v tem času in v tem prostoru. Nasprotje med politiko in kulturo je predvsem vezano na obstoj razredne družbe. Vendar tudi v razredni družbi moramo na razmerje med politiko in kulturo gledati s stališča naprednih in reakcionarnih družbenih sil, s stališča nosilcev te ali one politike. Nedvomno pa je res, da je to nasprotje končno mogoče razreševati samo z odpravo razredne razklanosti družbe. Zato je za opredelitev razmerja med politiko in kulturo odločujoča predvsem opredelitev naše družbe, kakšna je njena sedanja narava in kakšne so njene razvojne silnice. Zavestna usmerjenost naše politike h graditvi samoupravne družbe daje povsem nov temelj za razmerje med politiko in kulturo, ko politika nehava biti nekaj izven ljudi in nad ljudmi, ko se kultura in politika medsebojno spajata, hkrati pa obe neposredno vključujeta v družbo in izgubljata monopol, značilen za razredno družbo.

Takšna je seveda usmerjenost našega družbenega gibanja, ne pa še dejansko stanje, ko določene delitve v naši družbi še obstajajo, zaradi česar tudi povzročajo spopade, kakršne smo imeli, jih imamo in jih najbrž še bomo imeli. Gre za to, da ta protislovja pravočasno razrešujemo, da se ne kopičijo, da ne trošimo po nepotrebnem družbenih energij tam, kjer ni treba, in da s krepitvijo samoupravljanja vse bolj sproščamo človekovo ustvarjalnost.

Zato smo zdaj na tem, da našo kulturno politiko ponovno pretehtamo, da znova ocenimo položaj kulturnih dejavnosti in da pospešeno razrešujemo nastala protislovja, pri čemer nam je potrebna tako treznost kakor odločnost,

kajti bogu vdana potrpežljivost bi lahko pri kom celo zbudila vtis, da zaresnih vprašanj v kulturi niti ni in da se lahko ponovno predamo samovšečnemu zadovoljstvu. Vsekakor imamo dovolj možnosti za tak resnično kulturni boj. Naša družbena urejenost je taka, da omogoča naše družbene napore. Razvojna pot ni samo možna, marveč tudi edino mogoča.

(3) Sprašujete po resničnih predpostavkah demokrati-zacije v kulturi. Mislim, da bi bilo treba hkrati predvsem govoriti o demokratizaciji kulture. Za zgodovino družbe in kulture so namreč značilne različne oblike kulturnega monopola, ki se kaže na primer v nedostopnosti kulturnih dobrin večini ljudstva, v ločenosti množic od kulturnega življenja in od vpliva na kulturno politiko. Predpostavke za postopno odpravo kulturnega monopola so zato predvsem ekonomske in socialne narave.

Prvič je nujno, da tudi kulturni dejavnosti damo enak ekonomski in socialni položaj, kakršnega imajo druge dejavnosti, da so vse družbene dejavnosti med seboj povezane enako in na istih temeljih. Ekonomsko to pomeni uveljavljanje načela dohodka, socialno pa uveljavljanje samoupravljanja. Tu smo šele na začetku naših prizadevanj in lahko govorimo o resnem zaostajanju kulturnih dejavnosti.

Drugič gre za večanje vpliva javnosti na kulturne dejavnosti, ki se kaže na več načinov in ki se tudi uveljavlja po več poteh. Ena zahtev je nedvomno večji vpliv posameznika na kulturno dejavnost preko njegove večje udeležbe pri plačilu kulturnih dobrin. Ta udeležba ima seveda dve plati. Izraža odvisnost kulturne dejavnosti tudi od izbora in ocene posameznikov, kar lahko preprečuje, da bi se kulturna ustvarjalnost odmaknila od potrebe ljudi. Vendar pa hkrati vsebuje nevarnost, da kultura zapade vplivu cene-nega in poplitvenega okusa. Zaradi tega zahteva demokra-tičnost kulture tudi nenehno javno vrednotenje kulturnih stvaritev, organizirano širjenje kulturnih vrednot, nenehno vzgajanje ljudi, da si pridobe resnična kulturna merila, da razvijamo njihov okus, smisel in sposobnost za kulturno presojo. Vzgoja je gotovo bistvena sestavina sleherne resnično kulturne politike, a žal pri nas dokaj zanemarjena.

Hkrati s tem pa ni nič manj pomembna tudi politika delitve družbenih sredstev za kulturo. Nedvomno je pravi-len odnos med udeležbo sredstev iz osebne potrošnje in sredstev iz družbene potrošnje ključno vprašanje za za-vestno usmerjanje kulturne dejavnosti. A tudi tu se še ni-

smo dokopali do času primernih spoznanj. Razen tega pa moramo biti zlasti pozorni tudi na vprašanje, kako zares zagotoviti demokratičnost delitve sredstev. Delitev družbenih sredstev ne sme biti monopol nikogar — ne politični ne strokovni ne kulturni ne upravni — temveč mora temeljiti v neposrednem družbenem odnosu vseh prizadetih. Čimvečja javnost kulturne politike, javnost vrednotenja in ocenjevanja kulturne ustvarjalnosti, razvita družbena in strokovna kritika so pogoj, da se kultura resnično demokrati-zira in da preprečimo, da bi bila monopol kogarkoli.

Vsekakor so to vprašanja kulturne politike in sleherni kulturni delavec bo soglašal, da gre tu za politiko, za zavestno usmerjanje naše dejavnosti na temelju naših izkušenj in znanstvenih proučevanj.

(4) Najbrž ni potrebno, da bi se dolgo zadržal pri odgovoru na to vprašanje, saj so nedavni konflikti zgolj simptomi širših in bolj temeljnih protislovij. Vezati naša razmišljanja zgolj nanje, najbrž ne bi bilo dokaj uspešno početje, če nam gre zares za urejanje odprtih družbenih in kulturnih vprašanj, ne pa za ribarjenje v kalnem. Prepričan sem, da so se nam vode tako skalile predvsem zato, ker ni zavestnih prizadevanj na kulturnem področju, če hočete — ker ni bilo politike, seveda kulturne, čeprav nekateri iščejo vir vseh težav in slabosti ravno v politiki. Vsi vemo, da smo se v prvem povojnem obdobju močno politično vmešavali v kulturo, morda celo več, kot je bilo potrebno, in verjetno tudi ne zelo primerno in uspešno. Zaradi slabih izkušenj in tudi določenega odpora med kulturnimi delavci smo se kasneje politično odmikali od kulture, ne da bi se hkrati kulturni delavci dovolj sami politizirali. Odsotnosti sleherne politike so pač izrabili drugi politiki, kar jim je omogočil pasivizem, ki je začel prevladovati na tem področju. Če kaj dobrega, potem lahko vsaj to ugotovimo po nedavnih »dogodkih«, da se začenjajo namreč kulturni delavci sami aktivirati, da skratka začenjajo misliti kot samoupravljalci in s tem tudi kot kulturni politiki. Ta krivuljasta pot naše kulture v povojnem obdobju je pripeljala nas vse do novih spoznanj. Lahko bi rekel, da naše izkušnje dobivajo zdaj ustvarjalno sintezo.

(5) Nedvomno obstaja antinomija, o kateri govorite, vendar ta ni od danes, temveč ima dolgo zgodovino in najbrž je zdaj največ možnosti, da jo presežemo. Mislim, da je možnost za preraščanje tega antinomičnega položaja prav v tem, da se kultura demokratizira, kakor sem že o tem

govoril. To omogočajo sodobni tehnični dosežki, vedno večje bogastvo družbe in pa samoupravna pot našega družbenega razvoja. Prav ta je najpomembnejša, saj družbeno bogastvo ter napredek tehnike sama po sebi še ne zagotavljata tudi zares kulturne družbe — družbe, kjer sta bogastvo in tehnika sredstvo ne pa cilj.

CIRIL ZLOBEC

(1) »Kultura je integralna komponenta naše družbe...« V teoriji najbrž že, v praksi pa komaj kdaj. Mislim celo, da cela vrsta konfliktov resničnih in umišljenih, izvira prav iz mnenja, da bi tako moralo biti, da pa v resnici tako ni. Omejenost naše materialne baze prizadeva najbolj očito, čeprav ne najbolj tragično, prav kulturnega delavca, ki večino svoje energije, časa in talenta troši v sekundarnih dejavnostih, s čimer hočem reči, da kulturno delo, zlasti pa umetniška dejavnost, tudi v naši, socialistični družbi že ni poklic: kulturni delavec je torej eden redkih, ki se v svojem delu še ni emancipiral. Tako smo priča čudnemu paradoksu: družba, če naj uporabim ta dokaj abstrakten pojem, ki si ga največkrat tolmačimo vsak po svoje, v glavnem sprejema kulturo kot svojo »integralno komponento«, sprejema torej delovni rezultat kulturnega delavca, njega samega pa pušča, da si — v materialnem smislu — pomaga, kot ve in zna. Tako je kulturni delavec slej ko prej podrejen in tudi angažiran ni v družbeni stvarnosti tako, kot bi lahko bil. Da ne bo nesporazuma: ne potegujem se za kakršnekoli privilegije, temveč samo za enakost delovnih pogojev, kot jo, žal da nekoliko preveč optimistično, predpostavlja kategorična ugotovitev v citiranem prvem stavku prvega vprašanja vaše ankete.

(2) Nisem eden tistih, ki bi verjel v idilično medsebojno zaljubljenost »kulture« in »politike«, iz česar naj bi v obojestransko zadovoljstvo nastala »kulturna politika«. Mislim, da se cilji ene in druge večkrat razhajajo. Konflikti so, kot vsi radi priznavamo, celo nujni. Napačna pa se mi večkrat zdi reakcija na te konflikte, reakcija na kratko sapo, nestrpnost reagiranje tako politike kot kulture. V času, ko je strpnost deviza dneva celo v mednarodnih odnosih, si lahko privoščimo tako strpnost tudi doma, tudi v tako imenovanih konfliktih odnosih med politiko in kulturo. Nisem za mlahost v teh odnosih, niti ne za odpravo ostre kritike in polemike, menim

celo, da sta kritika in polemika med politiko in kulturo preveč sporadičen pojav, zaradi česar se kaj radi, kadar se pojavita, recimo da v konfliktnih situacijah, sprevržeta v stanja, ki povzročajo neprijetne posledice: politika odkriva v kulturi večnega nergača, kultura pa v politiki okrnelega valpta, ki v sleherni taki »konfliktni situaciji« priznava le svoje razsodništvo. Tako dobivajo čisto navadni nesporazumi, medsebojna nezaupanja in osebne antipatije videz resničnih konfliktov, občutek, da sta si kultura in politika bolj vsak-sebi, kot pa sta si v resnici. Sicer pa razumem pod pojmom »kulturna politika« vsakokratno realno stanje, vzdušje in razmere, v katerih se gibljeta tako politika kot kultura. V »naši trenutni družbeni praksi« pa je to stanje boljše kot včeraj, slabše kot bo jutri, zato z njim, kot kulturen delavec, ne morem biti zadovoljen.

(3) Težnje po kulturnem monopolu niso od danes, v določenem obsegu so tudi rezultanta omejenih možnosti. Določena agresivnost v kulturi in umetnosti, dokler temelji na ustvarjalnosti in ne izključuje dela drugih, mi je celo simpatična, saj vsi dobro vemo (vsaj iz zgodovinskih izkušenj), da največ store prav tisti, ki so fanatično zagnani v svojem delu in ga, objektivno vzeto, precenjujejo. Kadar pa taka »agresivnost« izvira iz nemoči, iz ustvarjalne izčrpanosti, iz nostalgije po včerajšnjih privilegijih ali iz želje po privilegijih, ki jih dozdnevno ali resnično uživajo drugi, tedaj se začenja sprevračati v grupaštvo, izolacionizem, kadenje svoji izjemni veličini itd. in, če hočete, tudi v svojevrstno inačico birokratizma. Tudi v naši bližnji preteklosti in sedanjosti tega ne manjka. Menim pa, da moramo biti pri tem občutljivi. Ne smemo metati v isti koš ljudi in njihovega dela. Večkrat se zgodi, da res ne vemo kaj početi, z »družbenokritično« dejavnostjo tega ali onega umetniškega ustvarjavca, vendar pa so njegova dela taka, da bi bili brez njih naša umetnost pa tudi kultura v širšem smislu občutno siromašnejši. Kako je že rekel Sartre, ki ga tako radi citiramo? Ne izlijmo stran z umazano vodo tudi otroka, ali tako nekako.

(4) Konflikti, kolikor že niso bili umišljeni, so bili vse-kakor predimenzionirani. Nasprotja: naravna; globlji vzroki: obojestransko nezaupanje. Ta nasprotja in vzroki za te tipično naše konflikte, pa so po mojem mnenju vsaj v določeni meri rezultat neke splošne nervoze našega časa pa tudi našega, slovenskega prostora. Včasih so tako imenovani konflikti na področju kulture samo ventil za nelagodnost, nerazpoloženje in nezadovoljstvo na drugih področjih. Vsekakor

pa velja, da je kritika (dela in ljudi) najbolj živa in neprizanesljiva prav na področju kulture, kar mislim, da se kaže tudi v končnem rezultatu: uspehi na tem področju so v teh dvajsetih poosvoboditvenih letih prav gotovo spoštovanja vredni.

(5) Pri tem zadnjem vprašanju se pridružujem tistim, ki menijo, da bi kazalo o tem posebej spregovoriti. Mislim pa, da stanje le ni tako tragično, predvsem pa ne slabše kot v preteklosti. Prepričan pa sem, da so prav te relacije tiste, v katerih bi se kulturna politika lahko kar najbolj izkazala: ob modrejšem usmerjanju in upravljanju, recimo šolstva in ob večji prisotnosti resnično »kulturne« politike v delovanju tako imenovanih množičnih komunikacijskih sredstvih bi laže in uspešneje kot doslej premagovali »to antinomično situacijo«.

Sicer pa: nenehno o čem pišemo, razpravljamo, vsakdo izmed nas lahko vsak trenutek postreže z rešitvijo za kakoli, vsi vemo, kako je prav, in vendar: v isti sapi spet vsi ugotavljamo, da je precej narobe.

Tako ni nič drugače: saj sem tudi jaz zdrknil, v tem primeru v te kolesnice.

Nepotrebna »upokojitev«

Specifični pogoji dela v partiji in Zvezi komunistov so izoblikovali specifične načine komuniciranja med članstvom. Zavest o enotnih ciljih, o formiranju novih družbenih odnosov je izrinjala iz vsakodnevne prakse in besednjaka vso zlagano obzirnost, meščansko sentimentalnost in nepotrebno taktiziranje. Toda ta odkrita in nenalepotičena govorica je imela vedno tudi izreden posluh za najgloblje vzgibe človekove dejavnosti, pa najsi je grajala slabosti, hvalila uspehe ali razlagala. Hudo pa je, če ta posluh odpove.

Pred kratkim sem poslušal sekretarja osnovne organizacije ZK, ko je razlagal sklepe občinske konference; med drugim je navedel tudi odnos organizacije do starejših in najstarejših članov Zveze komunistov. Ne vem, kako so ta odnos formulirali na tej konferenci, sekretar ga je na sestanku razložil približno takole:

»Obveščam vas, da komunistom upokojencem ni treba več prihajati na naše sestanke. Ostanajo seveda še vedno naši člani, plačujejo članarino, na sestanke pa jim ni treba hoditi...«

V dvorani je po teh besedah nastala tišina in prizadeti so se nemo spogledovali. Bilo jih je precej, nekaj še predvojnih komunistov, partizanov in povojnih aktivistov. Sklep je izzvenel kot nekakšna nezaupnica tem komunistom, kot poziv k umiku iz javnega življenja, čeprav smo vsi čutili, da je morala občinska konferenca razpravljati o upokojenih-komunistih drugače. Verjetno je šlo le za ublažitev obveznosti glede prihajanja na redne članske, študijske sestanke in sploh za omilitev dolžnosti, ki jih nalaga organizacija ZK, ne pa za dekret o članski »upokojitvi«. Takega določila ni nikjer v statutu!

Res je, da so v preteklosti prizadeti tovariši slišali že marsikatero pripombo na račun tega, da od takrat, ko so zapustili delovne kolektive in funkcije v organizacijah, premalo zasledujejo družbeno dogajanje, da so bolj naklo-

njeni staremu kot novemu; toda to še ni vzrok, da bi jih takole, domala administrativno, potisnili iz življenja in dela Zveze.

V prvi vrsti je sedel napol oglušel tovariš, ki menda še ni zamudil nobenega sestanka. K besedi se je redko oglašal, ker ni bil gotov, ali je vse prav razumel. Ko so mu sosedge razložili, da je zdaj oproščen sestankov, je bil presenečen in užaljen. »Saj prihajam rad, zakaj pa zdaj...« Po letih najstarejši član osnovne organizacije hodi na sestanke s palico. »Tovariši, lepo je, da nas ne priganjate, saj mi smo svoje že opravili, toda branili nam vendar ne boste?«

Sekretarju je bilo nerodno, nas vse je bilo malce sram. Ker so nepremišljene besede zbolele, ker smo prizadeli ljudi, ki jih s tem okoljem veže mnogo več kot rdeča knjižica in članarina, ker smo jih skušali še enkrat »upokojiti«, ker se po črki statuta ne morejo več kosati z mlajšimi, ker so nekakšen »problem«, o katerem pa smo le malo razmišljali.

A. M.

Regionalni procesi in kmetijstvo Slovenije

I

Sistematično in načrtno zasnovano triletno proučevanje preobrazbe slovenske pokrajine v okviru Inštituta za geografijo univerze v Ljubljani ter spremljanje preobrazbe industrijskih področij na Poljskem, v Avstriji, Zvezni republiki Nemčiji s terenskim delom, literaturo, aktivno sodelovanje na raznih mednarodnih agrarnih posvetovanjih, vse to je pokazalo, da vsaka faza potencirane industrializacije prinaša nova protislovja med urbanizacijo ožjih mestnih regij na eni in širših mestnih zaledij in agrarnih področij na drugi strani.

Začetna faza prvega desetletja moderne industrializacije in z njo povezane urbanizacije, če to sovpada z naglim uveljavljanjem modernih prometnih sredstev (avtomobil, motor, moped), povzroči hitre premike prebivalstva z agrarnih, prometno odmaknjenih področij proti mestu, preselitev agrarnega prebivalstva v neagrarne poklice in hitro, toda manj načrtno rast naselij v širšem zaledju mest.

Drugo fazo pa spremlja preobrazba kmetijstva. Preobrazba je lahko stihijska ali pa načrtno usmerjena.

Primerjava razvoja Slovenije z razvojem drugih področij Jugoslavije in nekaterih evropskih dežel kaže, da je razvoj Slovenije deloma podoben, deloma pa poseben, in sicer spričo izjemne prometne in geografske lege, posebnih reliefnih in klimatskih razmer in posebnega družbenoekonomskega razvoja, ki je zapustil v začetni fazi socialističnega gospodarskega razvoja po drugi svetovni vojni po vsej Sloveniji razdrobljeno posest z majhnimi in razmetanimi parcelami. Na ravnih področjih, ki obsegajo le manjši del slovenskega ozemlja, si moderno kmetijstvo že utira pot, na hribovskih predelih pa postaja izkoriščanje zemlje in kmetijstvo vsak dan bolj pereče družbeno vprašanje.

Medtem ko smo slovenski geografi pred drugo svetovno vojno in v prvih letih po njej proučevali strukturo kmetijskih obratov, sisteme poljske razdelitve, agrarno prenaseljenost in z njo povezano stagnacijo gospodarstva, pa imamo po drugi svetovni vojni, zlasti v zadnjem desetletju, opravka z bistveno drugačnimi agrarno geografskimi procesi.

II

Kmetijsko gospodarstvo Slovenije je tesno povezano s celotnim družbenim razvojem Slovenije ali njenih posameznih delov, zato smo geografi v Sloveniji poleg geografskih problemov preučevali tudi vse tiste komponente družbenoekonomskega razvoja, ki so posredno ali neposredno povezane s kmetijskim gospodarstvom.

V Sloveniji so družbeni procesi v zadnjem desetletju tako intenzivni, da ustreza intenzivnost, s katero se spreminja ekonomska struktura v enem samem desetletju v Sloveniji, petim ali več desetletjem zelo razvitih zahodnoevropskih držav.

Odstotek kmečkega prebivalstva se je po statističnem popisu prebivalstva med leti 1953 in 1961 zmanjšal na dobrih 30%. Število aktivnih kmetov zasebnega sektorja se je v osmih letih od 1953 do 1961 skrčilo od 362.000 na 284.000, za skoraj 80.000. Aktivnih kmetov je manj zlasti zaradi poklicne preselitve mlajšega aktivnega kmečkega prebivalstva. Kmetovati je v tem razdobju začelo zelo malo mladih ljudi, zato se je povprečna starost aktivnega kmečkega prebivalstva, kakor kažejo izsledki lokalnih socialno-geografskih raziskav, v osmih letih skoraj za dvakrat povišala. Če bi izračunali

delež aktivnega kmečkega prebivalstva od celotnega števila aktivnih prebivalcev, in sicer v starosti med dvajsetimi in štiridesetimi leti, bi ugotovili, da je odstotek aktivnega kmečkega prebivalstva v tej starosti izredno majhen,^{1,2} enak ali celo manjši, kot je v gospodarsko razvitih zahodnih državah. Podrobno, ta problem za Slovenijo ni bilo mogoče preučiti, ker ne razpolagamo s potrebnim statističnim gradivom. Izhajamo iz preučevanj nekaterih posameznih vasi v različnih delih Slovenije. Ugotovili smo, da je v gorskih področjih, kjer neagrarno prebivalstvo ne prebiva, aktivnega kmečkega prebivalstva te starosti zelo malo, v gravitacijskih območjih industrijskih centrov pa ga je povsod manj kot 10%.

Staranje aktivnega kmečkega prebivalstva ter silno naraščanje kmečkih družin, katerih člani so vsi starejši od 55 let, pomeni za Slovenijo poseben problem. Po vzročni metodi proučevanja šestih naselij Slovenije, ki so v različnih odnosih do centralnih krajev, različnih tipov v obmestnem, širšem gravitacijskem zaledju in gorskih področjih, lahko predvidevamo, da živi posamezno ali v dvočlanski družini okoli 38.000 kmečkih prebivalcev zasebnega kmetijskega sektorja.³

Med leti 1953 in 1961 se je Slovenija izredno hitro spreminjala iz agrarne v industrijsko pokrajino. Pri tem so se silno naglo večali stari in nastajali novi industrijski kraji. Število industrijskih centrov se je povečalo od 25 na 45, število krajev z 200 do 1000 zaposlenimi od 59 na 71, število industrijskih krajev z manj kot 200 zaposlenimi pa od 78 na 107.

Te številke kažejo, da so se stara industrijska središča povečala, poleg njih pa so zrasli po vsej Sloveniji novi manjši industrijski kraji.

Izredno se je stopnjevala dnevna migracija delovne sile. Število tistih, ki prebivajo v kraju zaposlitve, se je povečalo za 22.000, število tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in vsak dan potujejo na delo, pa za 48.000.

Vzporedno z večjo dnevno migracijo delovne sile se je močno povečalo število krajev, ki vsak dan dajejo delovno silo v industrijske kraje. Od skupnega števila 6052 naselij v

¹ Vladimir Bračič: Vinorodne Haloze. Socialno-geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo. Disertacija v rokopisu. Institut za geografijo Univerze.

² Borut Ingolič: Starostna struktura prebivalstva v katastrski občini Beričevo. Socialistično kmetijstvo in gozdarstvo 1965, št. 3, Ljubljana.

³ Kolektivno delo inštituta: Poskus ocene ostarelih kmečkih prebivalcev na podlagi analize šestih naselij Gorenjske. Oddelek za dokumentacijo Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani.

Sloveniji, je dajalo delovno silo industriji l. 1953 2657 naselij, l. 1961 pa 4683 naselij.

Po posameznih okrajih je l. 1953 manj kot polovica krajev dajala industriji delovno silo, l. 1961 pa jo je že v vseh okrajih Slovenije dajalo več kot $\frac{3}{4}$ krajev. Industriji ne daje v Sloveniji delovne sile le 1400 krajev. To so večinoma manjši hribovski zaselki z manj kot 200 prebivalci.

Glede na dnevno migracijo delovne sile so se območja industrijskih krajev teritorialno močno razširila in združila v obsežno industrijsko, bolj ali manj urbanizirano pokrajino.⁴

Poleg starih industrijskih krajev na vzhodnem in zahodnem Gorenjskem so nastali manjši industrijski centri. Kaj naglo se je izoblikovalo sklenjeno, močno industrializirano področje med Jesenicami in Ljubljano ter Kamnikom in Ljubljano. Vse bolj se oblikuje trikot enotnega, bolj ali manj med seboj povezanega industrijskega področja Štajerske (med Celjem, Mariborom in Črno). Na Primorskem, v območju Kopršičine se je izoblikovalo močno industrijsko jedro z več centri, na vsem subpanonskem področju Slovenije v Prekmurju in Krški ravnini pa so se povečali stari in nastali novi industrijski centri. V okolici Novega mesta pa se med Šentjernejem in Stražo postopno oblikuje sklenjen industrijski bazen.

Slovenija je pokrajina, kjer se je zelo hitro, v osmih letih, hkrati in med seboj povezano pokazal industrijski napredek v štirih oblikah:

- a) v večanju starih in ustvarjanju novih industrijskih centrov,
- b) v pospešeni gradnji modernih cest,
- c) v modernizaciji tehnike za industrijsko kmetijsko proizvodnjo,
- d) v pospešeni gradnji stanovanj v krajih zaposlitve in njihovi bližnji okolici.

V osmih letih so se gravitacijska območja Slovenije, ki dajejo delovno silo posameznim centrom, razširila na vsa dolinska in ravninska področja ter globoko v hribovje. Ker so industrijski zaposlitveni kraji več ali manj enakomerno razporejeni, tako da časovna razdalja med njimi ni večja od ene ure,⁵ so se gravitacijska območja posameznih industrij-

⁴ Vladimir Klemenčič: (Inštitut za geografijo Univerze, Ljubljana) — Dnevni priliv delovne sile v industrijska podjetja Ljubljane v letih 1951—1961. Geografski vestnik XXXV/1963, Ljubljana 1964.

⁵ Razdalja med kraji je računana z upoštevanjem uporabe najprimernejših prometnih sredstev.

skih centrov med seboj povezala, pred našimi očmi je nastala pokrajina z gosto posejanimi industrijskimi kraji, ki oblikujejo s svojimi gravitacijskimi zaledji industrijsko pokrajino. Posledica tega procesa se kaže posredno tudi v razvoju drugih gospodarskih panog, terciarnih gospodarskih dejavnostih in še zlasti v kmetijstvu.

Iz dosedanjih rezultatov raziskav o agrarni izrabi tal in agrarnega gospodarstva se vidi, da je kmetijstvo privatnega sektorja tesno povezano z dnevno migracijo delovne sile v industrijske centre in z industrializacijo.

Zaradi industrializacije je med leti 1953 in 1961 kmečko prebivalstvo izredno pospešeno prehajalo v druge poklice. Iz agrarno prenaseljenih pokrajin se je v tem času prelivalo prebivalstvo v mesta. Še več tega nekdanj agrarno poklicno preusmerjenega prebivalstva pa stanuje na podeželju in vsak dan prihaja z vlaki, avtomobili, avtobusi, mopedi, kolesi in peš na delovno mesto.

V prvih povojnih letih so se odločali za industrijske poklice, ne da bi se izselili iz vasi kmečki otroci, ki niso bili predvideni za dediče, po nekaj letih pa so se začeli zaposlovati izven kmetijstva tudi otroci, ki so bili določeni za dediče kmetije. V zadnjih letih pa opravljajo nekmečke poklice tudi kmečki gospodarji, in to ne glede na velikost kmetij.

V začetnih fazah razkroja kmečke družine, ko so se zaposlovali samo otroci kmečkih družin, je bila ta zaposlitev samo dodaten dohodek kmečki družini, z zaposlovanjem kmečkih gospodarjev v neagrarnih poklicih pa nasprotno kmetijstvo postaja le dodaten vir za preživljanje družine.

Industrijska delovna sila le deloma priteka v kraje zaposlitve zaradi pomanjkanja stanovanj v zaposlitvenih centrih. Del delovne sile je navezan na domači kraj, saj sicer mlada generacija ne bi v tem času zgradila toliko svojih hiš v bolj ali manj oddaljenih nekdanj čistó agrarnih krajih. Velik del delovne sile, ki se vsak dan vozi na delo, je navezan na svojo zemljo in hišo. Zemljo obdelujejo v prostem času ob pomoči svojih družinskih članov in deloma s sezonsko delovno silo.

Posebno vlogo moramo pripisati pri povečanju števila zaposlenih, ki ne stanujejo v kraju zaposlitve, ter teritorialnem širjenju gravitacijskih območij, ki zalagajo centre z delovno silo, izboljšanju prometnih poti in uvajanju novih prometnih sredstev. Med leti 1953 in 1961 so pričeli delavci uporabljati pri dnevnem potovanju na delo kot prevozno sredstvo tudi mopede, tovarne pa so začele v večjem obsegu prevažati svojo delovno silo na delo z avtobusi. Doslej oddaljeni kraji so se s

tem časovno približali zaposlitvenim centrom. Delavec lahko sedaj premaga isto razdaljo štiri do petkrat hitreje kot peš in trikrat hitreje kot s kolesom.

Medtem ko prevoz z avtobusi širi gravitacijska zaledja centrov v horizontalni smeri, pa se v hribovitih krajih z boljšimi cestami širijo gravitacijska zaledja industrijskih krajev na račun prevoza delavcev z mopedi v vertikalni smeri. V hribovskih področjih zaradi vzponov na cestah niso mogli uporabljati kot prevozno sredstvo kolo, vsakodnevno prihajanje na delo peš pa je bilo prenaporno in prezamudno.

Zelo poučen primer socialno geografskega učinka na dnevno migracijo delovne sile je zgraditev avtomobilske ceste Ljubljana—Zagreb. Ta cesta je odprla pot agrarno prenaseljeni, doslej prometno slabo povezani Dolenjski v Ljubljano, Novo mesto in druge kraje in omogočila zaposlitev revnemu malemu kmetu in njegovim otrokom. Pred zgraditvijo ceste leta 1956 je bilo zaposlenih iz krajev, ki leže med Ljubljano in Novim mestom, v ljubljanski industriji le nekaj deset tisoč ljudi, leta 1961 pa že 1200 ljudi. Število delovne sile drugih poklicev, ki prihaja v Ljubljano, pa že presega skupno 3000 ljudi.

Zanimivo bi bilo opazovati socialno geografske učinke postopnega uveljavljanja novo zgrajene avtomobilske ceste med Kočevjem in Ljubljano.

Posebno kaže poudariti spreminjanje gospodarske strukture družin. Med industrializacijo je nastal v zadnjem desetletju poleg mestnega v mestih in kmečkega na podeželju nov mešan urbano-ruralni tip družine na podeželju. V Sloveniji je bilo leta 1960 od skupnega števila gospodinjstev (458.930) čistih kmečkih 92.638 ali 21% mešanih delavsko-kmečkih. 88.371 ali 19%, nekmečkih gospodinjstev pa 278.356 ali 60%. Zaradi socializacije zemlje, ki je zajela večinoma ravninske predele v bližini industrijskih središč, se je v desetih letih zmanjšalo število zasebnih kmetijskih obratov za 6000. Ker so učinki industrializacije v različnih jugoslovanskih razmerah drugačni kot v Sloveniji, se je v istem razdobju povečalo v vsej Jugoslaviji število zasebnih obratov za 9000.⁶

Razmerje v strukturi dohodkov družine tako imenovanega polkmeta, ki danes že prevladuje v Sloveniji, a ima v rokah velike površine zemlje, je med drugim pomembno za način gospodarjenja in izrabe kmetijskega zemljišča. Število razpoložljive delovne sile za kmetijstvo se je po posameznih gospo-

⁶ Janez Perovšek: Kmet in proizvodnja, Socialistično kmetijstvo, str. 417, št. 17, 1. 1964.

*Gospodarska struktura gospodinjstev
po okrajih SRS leta 1960*

O k r a j	Skupaj gospod.	Kmečka gospod. Štev.	%	Mešana gospod. Štev.	%	Ne- kmečka in nezn. gospod. Štev.	%
Celje	55983	12643	22	11892	21	31448	57
M. Sobota	31784	16992	53	8003	25	6789	22
Ljubljana	125889	10842	9	17166	14	97881	77
Nova Gorica	31037	7329	24	9255	29	14453	47
Koper	33341	6588	19	7550	23	19203	58
Maribor	95008	20526	21	16451	17	58031	61
Kranj	43386	3310	8	5903	13	34173	79
Novo mesto	42502	14453	34	12151	28	16378	38
Slovenija	458930	92683	21	88371	19	278356	60

darstvih in področjih v Sloveniji močno zmanjšalo, ne da bi se pri tem spremenila struktura posesti, velikost, razporeditev parcel ter tehnika kmetijske proizvodnje.⁷

Dohodek polkmečke družine z zaposlitvijo v nekmečkih poklicih družinskih članov, ki si pridobivajo kvalifikacijo, nenehno narašča, interes za obdelavo zemlje pa vzporedno s tem nazaduje.

Dobra polovica družin s kmečkim gospodarstvom je imela l. 1960 po enega ali več družinskih članov nenehno zaposlenih izven doma. Med njimi je celo četrtnina družin, ki ima več kot 5 ha zemlje. V okviru 194.855 družin z zasebnimi kmečkimi gospodarstvi vseh velikostnih kategorij je delalo 360.000 družinskih članov na kmetijah, 140.000 družinskih članov pa izven kmetijstva. Prezreti ne smemo, da je bilo med aktivnimi kmeti, ki delajo doma na svojih zasebnih gospodarstvih, naštetih nič manj kot 225.000 ali dve tretjini žensk, ki so ne glede na statistično uvrstitev med čiste kmete vsaj delno delale tudi v gospodarstvu. Kar 3380 kmečkih gospodarstev pa sploh ni imelo v družini lastne aktivne delovne sile, ki bi delala doma ali izven gospodinjstva, 1000 od navedenih družin ima več kot 3 ha zemlje, 600 pa celo več kot 5 ha zemlje.⁸

⁷ Cene Malovrh: Analiza gospodarsko prostorske strukture individualnih kmetijskih obratov različnih agrarnih predelov Slovenije, Geografski vestnik št. 35, 1965.

⁸ Statistični letopis SRS 1964, Zavod za statistiko, Ljubljana.

Gornja analiza nam kaže, da se v Sloveniji v vseh posestnih skupinah v hribih in ravnini prepletajo elementi razkroja zasebnega kmetijskega gospodarjenja od začetne do končne faze. Obsežne površine, ki čakajo novega gospodarja, in nov način gospodarjenja z družbenimi posegi, se seveda v zvezi s tem procesom izredno naglo večajo.

Podobne procese smo zasledili v zahodnih deželah — Franciji, Nemčiji in Avstriji. Področja s podobno socialno-posestno strukturo in podobno tehniko proizvodnje ter podobnim razmerjem med dohodki v kmetijstvu in izven njega so ostala čez noč neobdelana, dobra zemlja pa tako ostaja neobdelana v »socialnem prelogu«.

Kolikor se bo razmerje med dohodki pri naših kmetijskih družinah še naprej relativno povečevalo v korist dohodkov iz nekmetskih gospodarskih dejavnosti, moramo računati, da bomo imeli v nekaj letih obsežne sklenjene in neskenjene ter slabo ali sploh neobdelane komplekse zemlje. Kako preprečiti, da polj v Sloveniji tudi tam, kjer so ugodni pogoji za kmetijstvo, ne bosta preraščala grmovje in gozd, je ena temeljnih nalog posameznih raziskovalcev in institucij ter vseh, ki lahko odločilno vplivajo na racionalno urejanje prostora. Prav to narekuje geografski znanosti v Sloveniji, da še naprej intenzivno raziskuje elemente in faktorje sodobnih procesov in razvoja Slovenije kot celote in njenih posameznih delov.

Glede na gospodarsko strukturo gospodinjstev so se v povojnem razdobju v Sloveniji oblikovali trije tipi pokrajine: tip s sorazmerno veliko čistih kmečkih družin, kamor spada stari okraj Murska Sobota s 53% in Novo mesto s 34% (upravna razdelitev 1960), tip z nekoliko manj čistih kmečkih družin, t. j. ozemlje starega okraja Maribora, Kopra, Celja in Nove gorice z okoli 20%, in tip pokrajin okrog Kranja in Ljubljane, kjer je bilo l. 1960 le po 8% čistih kmečkih družin.

Že teh nekaj skromnih podatkov nam kaže, kako daleč je proces preselitve kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice. Po analizi geografskih faktorjev fiziognomije, populacije in gospodarstva, povezane s kmetijstvom, moremo razdeliti slovensko podeželje v štiri tipe pokrajin oziroma štiri tipe posameznih krajev, ki se vključujejo v različnem obsegu in v različni teritorialni kombinaciji v posamezne komune Slovenije.

Prvi tip pokrajine so gorska področja, ki zaradi svoje periferne lege ne oddajajo vsak dan delovne sile v industrijske centre in tudi niso povezana z mesti z dnevno prodajo in nakupom blaga. V teh področjih je zaradi reliefne neugodnosti težko uvajati moderno kmetijstvo. Preostalo aktivno

kmečko prebivalstvo se stara, kmetijstvo pa je iz razdobja v razdobje bolj pasivno, travnik in gozd preraščata njive, živine je iz leta v leto manj.⁹

Drugi tip so hribovita področja, ki so del širših gravitacijskih območij. Iz teh področij se mlada generacija izseljuje bliže centrom, srednja se je zaposlila kot manj kvalificirana delovna sila v bližnjih industrijskih centrih in dela dodatno doma na zemlji. Prevladuje delavsko kmečki ali polkmečki element. Srednja generacija, ki je že zaposlena v industriji in drugih neagrarnih poklicih, izgublja moč in energijo za delo v dveh poklicih. Stara pa izumira, zato je v takih področjih izredno stopnjevan proces ozelenitve, njive zamenjajo več ali manj ekstenzivne travne površine. Zaradi ekstenzifikacije zemlje ter staranja srednje polkmečke in starejše čisto kmečke generacije, število živine nazaduje tako v ravninskih kot v hribovitih področjih.¹⁰

Tretji tip so za agrarno gospodarstvo ugodna in ravna področja v širši okolici industrijskih centrov. V teh področjih se je kmečko prebivalstvo preslojilo v druge poklice, zemljo pa so večinoma prevzeli socialistični kmetijski obrati. V takih področjih so naselja, ki so po zunanji podobi agrarna, poseljena z neagrarnim prebivalstvom, ki živi od zaposlitve v bližnjem ali oddaljenem industrijskem centru.¹¹

Četrti, poseben tip pokrajine, je obrobje mest, kjer so v preteklem desetletju na širokem prostoru sredi polj in ob prometnih vaseh nastajale divje urbanizirane naselbinske enote. Zemljišč med hišami in cestami ni mogoče združiti v tako velike komplekse, da bi bilo mogoče na njih gospodariti po racionalnih načelih mehaniziranega in industrializiranega kmetijstva, zato na teh obmestnih področjih socialistični kmetijski obrati in zadruge niso interesenti za odkup zemlje. Kmečko prebivalstvo se je že v celoti preslojilo v nekmečke poklice, lastniki zemlje so večinoma ostareli kmetje, ki živijo v gospodinjstvih, katerih člani mlajše in srednje generacije nimajo nobene gospodarske zveze z zemljo.¹²

Kompleksi zemlje so zato ekstenzivno obdelani v obliki zanemarjenih travnikov, kar je po fiziognomiji in načinu

⁹ Metod Vojvoda: Razvoj kulturne pokrajine v Bohinju. Rokopis. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani.

¹⁰ Matjaž Jeršič: Družbena geografija blejske pokrajine. Rokopis. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani.

¹¹ Mirko Pak: Socialno geografski razvoj Zg. Dravskega polja. Rokopis. Inštitut za geografijo Univerze, Ljubljana.

¹² Jože Lojč: Gospodarsko geografski elementi in procesi socialne preobrazbe pokrajine na območju komune Škofja Loka. Rokopis. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani.

gospodarjenja podobno hribovitim področjem. Zaradi tega imamo v hribovitih, po naravi neugodnih, kot na obmestnih, za kmetijstvo ugodnih področij opraviti z istim pojavom — »socialnim prelogom.« To je pojav, ki ni izraz naravnih, temveč socialno geografskih razmer. Prav socialnemu prelogu v slovenski in jugoslovanski pokrajini bomo morali pri proučevanju izkoriščanja in gospodarjenja z zemljo posvetiti posebno pozornost, če se nočemo v ugodnih naravnih razmerah zadovoljiti z grmičjem in puščo.

III

Nakazane tendence gospodarskega razvoja in z njimi povezana razvoj prebivalstva ter spreminjanje pokrajine Slovenije opozarjajo, da se bodo, kolikor prepustimo nadaljnji razvoj stihiji, hitro razširili kompleksi z grmovjem preraslih njivskih in travnih površin. Taki podobi pokrajine, ki se je naglo izoblikovala oziroma se oblikuje v nekaterih obmestnih in hribovitih področjih evropskih dežel, se bomo lahko izognili le, če bomo pravočasno ukrenili naslednje:

- a) po znanstveno utemeljeni metodi gospodarsko valorizirali posamezna področja;
- b) razmejili in opredelili področja glede na perspektivno izkoriščanje po zemljiških kategorijah;
- c) podrobno določili perspektivni razvoj socialističnega in zasebnega kmetijskega sektorja;
- d) podrobno teritorialno določili časovne faze socializacije kmetijskih površin;
- e) zemljišča privatnega sektorja tam, kjer je to mogoče, združili v večje zaokrožene proizvodne komplekse;
- f) ponovno določili največjo velikost zasebne kmetije za posamezne tipe pokrajin;
- g)* ravninska in tudi hribovita področja razdelili glede pogojev na večja zaokrožena kmetijsko gospodarsko specializirana področja.

Pri tem ne smemo prezreti tradicionalnih sadjarskih področij Štajerske in Primorske (npr. Brkini), ki so bila zaradi svojih kakovostnih pridelkov v svetu znana sadjarska področja, a so kljub ugodnim naravnim pogojem in ugodne prometne lege ter bližine velikih evropskih potrošnih središč močno zaostala za razvojem nekdanj komaj poznanih sadjarskih področij Vzhodne Evrope.

Načrtno izrabljanje zemlje in kmetijstva mora biti razdeljeno na posamezne razvojne faze, kar se mora kazati v uskladeni ekonomski strukturi prebivalstva z gospodarstvom

in fiziognomijo pokrajine po proizvodnih področjih. Ker so zaradi specifičnosti dosedanjega agrarno-gospodarskega razvoja v Sloveniji po posameznih področjih v ekonomski, populacijski in fiziognomski strukturi še velike neskladnosti, moramo računati, da bo prehodno razdobje med posameznimi fazami precej dolgotrajno. Nadaljnji razvoj pa je lahko uspešen le, če bomo sproti z znanstvenimi metodami ugotavljali posamezne probleme razvoja in jih sproti reševali. Za kmetijstvo je to še posebej važno, saj kmet z obdelavo zemlje producira hrano in posredno in neposredno oblikuje pokrajino.

VLADIMIR KLEMENČIČ

Zveza komunistov v mestnih naseljih

V razpravah o usklajevanju načel in organizacijskih oblik delovanja Zveze komunistov z njeno sedanjo družbeno vlogo (o aktivih, posvetih, novem mestu občinske organizacije itd), komunisti — ki smo v ključeni v tako imenovane *terenske osnovne organizacije Zveze komunistov v mestnem naselju* — že dalj časa ugotavljamo, da so tako sestavljene osnovne organizacije same sebi namen. Komunisti v njih nimamo tiste opore, ki nam je potrebna pri našem delovanju v sistemu družbenega samoupravljanja in neposredne socialistične demokracije.

Vodilna vloga Zveze komunistov na sedanji stopnji našega družbenopolitičnega razvoja, ko razvijamo in utrjujemo sistem družbenega samoupravljanja in neposredne socialistične demokracije, ki je postal temelj našega celotnega gibanja in poglavitna oblika upravljanja gospodarskih in družbenih »potreb«, je v svojem bistvu idejnopolična, ker oblikuje družbeno zavest delovnih ljudi, v nasprotju s prejšnjimi obdobji svojega delovanja, ko je bila najprej faktor boja za oblast in nato faktor oblasti. Namesto neposrednega operativnega vodje in dajalca odredb tako v gospodarskem kakor v državnem in družbenem življenju je Zveza komunistov postala idejno-politični usmerjevalec graditve naše socialistične družbe. To pomeni, da naj komunisti kot družbenopolitični delavci javno in neposredno delujejo v delovnih skupnostih, družbenih organih in družbenopolitičnih organizacijah kot

enakopravni člani teh skupnosti, organov in organizacij, toda kot idejno najzavednejši, delovno najaktivnejši in družbeno najodgovornejši.

Da bi takšna vloga Zveze komunistov ne bila sama sebi namen, se moramo komunisti ustrezno organizirati. *Organizacijske oblike zbiranja komunistov* morajo biti v skladu z vsakokratnimi objektivnimi okoliščinami in potrebami boja komunistov. Organizacijske oblike zbiranja komunistov morajo učinkovito spodbujati, racionalno usmerjati in premišljeno razgibati vse potencialne sile, ki jih vsebuje Zveza komunistov. Smisel organizacije v sedanji etapi družbenega razvoja je predvsem ta, da svoje člane uspešno *usposablja* za družbenopolitično delo in da njihovo družbenopolitično dejavnost pravilno *usmerja*. Člani Zveze naj bi v osnovni organizaciji *opozarjali* na idejnopolitične probleme, s katerimi se srečujejo v svoji družbenopolitični dejavnosti, jih skupno *proučili* ter sprejeli ustrezna *stališča* za idejno politično dejavnost.

Vprašujemo se, ali sedanje terenske osnovne organizacije v mestnem naselju izpolnjujejo tako vlogo, in če je ne, kje tiči vzrok za to?

Poglejmo, kakšni so izsledki analize na območju krajevne skupnosti »Stadion« v zvezi s proučevanjem navedenega problema.

Analiza družbenopolitične dejavnosti članov teh osnovnih organizacij je pokazala, da deluje 25 članov iz *prve* osnovne organizacije v 47 različnih organizmih, 28 članov iz *druge* osnovne organizacije v 60 različnih organizmih, 24 članov iz *tretje* osnovne organizacije v 39 različnih organizmih, 26 članov iz *četrte* osnovne organizacije v 33 različnih organizmih in 20 članov iz *pete* osnovne organizacije v 33 različnih organizmih Zveze komunistov, družbenopolitičnih skupnosti, družbenega samoupravljanja ter družbenopolitičnih organizacij, na vseh nivojih od krajevne skupnosti do zveze. Vseh 123 družbenopolitično angažiranih komunistov iz vseh petih osnovnih organizacij pa deluje v 140 različnih družbenih organizmih. Ti organizmi obsegajo vrsto družbenih področij, kot so npr.: gospodarstvo, socialno varstvo, prosveta, kultura, krajevna samouprava, samouprava delovnih skupnosti, promet, zdravstvo, družbenopolitične organizacije in društva, urbanizem, komunalna in stanovanjska vprašanja, informacije itd.

Te osnovne organizacije torej združujejo komuniste, ki živijo na *območju volilne enote*, družbenopolitično pa delujejo v najrazličnejših vodilnih organizmih Zveze komunistov, družbenopolitičnih skupnosti, družbenega samoupravljanja

ter družbenopolitičnih organizacij in društev na nivoju volilne enote, krajevne skupnosti, občine, okraja, republike in zveze.

Če smo prej ugotovili, da morajo osnovne organizacije biti tako organizirane, da bi uspešno usposabljele in pravilno usmerjale komuniste ter jim tako pomagale uspešno delovati, se nam vsiljuje vprašanje, ali je to spričo *pestrosti področij*, na katerih se komunisti ene osnovne organizacije družbeno udeležujejo, sploh mogoče? Ali je mogoče v takšnih osnovnih organizacijah nenehno spremljati in spoznavati idejno-politično problematiko, ki vsak dan nastaja na posameznih področjih udeleževanja komunistov; ali je mogoče to idejno-politično problematiko široko obravnavati, vsestransko konfrontirati mnenja o njej in sprejemati stališča za dejavnost komunistov? Ali je torej mogoče v takšni organizacijski obliki združevanja komunistov te komuniste usposabljeti za idejni boj na vseh področjih njihovega družbenopolitičnega delovanja?

Vsebina dela komunistov temelji na marksizmu, nauku o temeljnih zakonih razvoja narave, družbe in mišljenja ter o nujnosti zmage socializma. *Idejni boj* komunistov mora tedaj sloneti na znanstvenih temeljih. To pa je zapleteno in odgovorno delo.

Domnevamo, da komunisti poznajo temelje marksistične teorije in znanstvenega socializma. Tako se lahko znajdejo v čedalje bolj zapleteni idejni in družbenopolitični problematiki. Toda iz prakse vemo, da nam naše povprečno in načelno marksistično znanje še ne omogoča povsem samostojno reševati vse idejnopolitične probleme, katere srečamo v praksi, da so problemi, ki jih poraja uveljavljanje družbenega in političnega samoupravljanja, delitve dohodka po delu, poglobljanje in razvijanje sistema socialistične demokracije in uveljavljanje drugih socialističnih načel, tako zapleteni, da nujno zahtevajo posvetovanja, da bi pač sprejeli idejno čim ustreznejša stališča. Hkrati z močnim razvojem demokracizma se povečujejo odgovornost in naloge Zveze komunistov kot idejnopolitičnega činitelja in vodilne sile družbe, in sicer pri splošnem usmerjanju družbenih gibanj, čim globljem pronicanju v bistvo družbenih procesov, v dožemanju in analiziranju idejnih in političnih problemov, ki izvirajo iz vsakdanje prakse, v boju za izpopolnjevanje ravni socialistične zavesti članov ZK in vseh delovnih ljudi, v prizadevanju, da bi najnaprednejša naziranja postala njihovo prepričanje in last, v aktivnem in borbenem odnosu do vseh protisocialističnih

pojavov in tendenc, do vseh oblik deformacij in poskusov zlorabiti našo socialistično demokracijo.

Iz navedenega sledi: da postajajo naloge komunistov čedalje bolj zapletene, da se od njih zahteva več, zlasti še, če upoštevamo, da ni mogoče vnaprej predvideti, v kakšnih situacijah se bodo komunisti znašli pri obravnavanju idejno-političnih vprašanj na področju svojega družbenega udejstvovanja. Zaradi tako zapletene in odgovorne vloge se morajo komunisti — družbenopolitični delavci — nenehno in sistematično ideološko in teoretično izobraževati. Šele ideološka in teoretična izobrazba omogoča ustvarjalen boj mnenj. Če v določenem krogu komunistov prevladuje neustrezna ideološka in teoretična izobrazba, se namreč prav lahko zgodi, da bodo napredna stališča ideološko bolj izobraženih komunistov odklonjena.

Potreba po močnejši ideološki in teoretični izobrazbi je toliko pomembnejša spričo *metode, stila oziroma načina dela* Zveze komunistov.

Povsem jasno je, da Zveza komunistov pri uresničevanju idejnopolitične vsebine svoje vloge ne more uporabljati metode neposrednega administrativnega upravljanja oziroma »komandiranja«. Tak način dela bi Zvezo komunistov spričo sedanje razvojne stopnje družbenega upravljanja in socialistične demokracije družbeno eliminiral, postala bi zavora za nadaljnje revolucionarno spreminjanje naše družbe. Taka delovna metoda bi bila v absolutnem nasprotju z vodilno vlogo ZK, kakor smo jo razložili poprej.

Zveza komunistov uporablja pri svojem delu drugo metodo. Opira se zlasti na moč svojega idejnega *vpliva*, na svojo sposobnost, da osvešča množice na temelju njihovih družbenih izkušenj. Takšna metoda, takšen način dela Zveze komunistov je povsem v skladu z njeno vodilno vlogo, ker prav to najtesneje povezuje Zvezo komunistov z delovnimi ljudmi, to pa je pogoj za vsebino njene prej razložene vodilne vloge.

»Zveza komunistov,« je rečeno v Osnovnih smernicah za 8. kongres ZK J, »mora pri izgrajevanju delovnih metod vedno upoštevati, da pomeni boj za uresničevanje vodilne vloge Zveze komunistov predvsem to, da komunisti obravnavajo odnose med ljudmi, da so sposobni pomagati delovnim ljudem, da se bo vsak na svojem področju konkretno zavzemal za razvijanje socialističnih družbenih odnosov. Pri tem Zveza komunistov deluje ne kot sila, ki je nad delovnimi ljudmi in ki predpisuje, kaj je treba in kaj moramo storiti v tem ali onem primeru, marveč sila, ki idejnopolitično deluje med

delovnimi ljudmi in tako vpliva na njihovo aktivnost in sposobnost, da sprejemajo najbolj smotrne odločitve o graditvi socializma.« To pa pomeni, da se mora Zveza komunistov pri svojem delu bolj in bolj opirati na moč resnice in čedalje manj na moč državne prisile. »Vodilna politična vloga Zveze komunistov,« je rečeno v programu Zveze komunistov Jugoslavije, »bo v perspektivi, z razvijanjem in krepitvijo zmerom obsežnejših oblik neporedne socialistične demokracije — postopno izginjala. Izginevala bo vzporedno z objektivnim procesom odmiranja družbenih antagonizmov in vseh oblik prisiljevanja, ki so zgodovinsko zrasle iz teh antagonizmov.« To pa je seveda dolgotrajen in težaven proces.

Iz vsega navedenega sledi, da mora osnovna organizacija na sedanji stopnji družbenega razvoja odigrati pomembno vlogo pri *usposabljanju in usmerjanju* svojih članov in pri oblikovanju idejno najustreznejših stališč za vsakodnevno dejavnost.

Iz prakse nam je znano, da terenske osnovne organizacije v mestnem naselju ne morejo ustreči vsem potrebam komunistov kot družbenopolitičnih delavcev. Zato se dogaja, da samo površinsko ugotavljamo najrazličnejše nepravilnosti, napake in deformacije v družbenem življenju, ker jih spričo preobilice in nepoznavanja posameznih področij ne moremo vsestransko analizirati, poiskati vzroke za take pojave in se prizadevati, da bi jih odpravili.

Tak način dela za komuniste *ni spodbuden*, pač pa poraja malodušje. Širina dejavnosti ni takšna, kot bi bilo potrebno, in idejnopolitični vpliv komunistov je znatno manjši. Številne sile komunistov niso zadosti izkoriščene. Komunisti so v svojem družbenem udejstvovanju prepuščeni sami sebi.

V sedanjih organizacijskih okvirih pa ostane terenskim osnovnim organizacijam, da razpravljajo le o vprašanjih *splošnega pomena*, ne glede na vrsto in naravo njihove družbene dejavnosti, in da pobirajo članarino. Idejnopolitičnim potrebam komunistov, ki jih le-ti čutijo pri svojem delovanju na posameznih družbenih področjih, pa ni zadoščeno.

Zato menimo, da bi bilo potrebno pregrupirati komuniste ter jih postopno iz sedanjih teritorialnih osnovnih organizacij, ki združujejo komuniste glede na njihovo prebivališče na območju volilne enote, ulice ali stanovanjskega bloka, razvrstiti v osnovne organizacije glede na njihovo *prebivališče v občini* in glede na *področje njihovega družbenopolitičnega delovanja*. Ker gre v bistvu za družbenopolitično delovanje komunistov v organih družbenega samoupravljanja, se tako

najbolj približamo določbam statuta o teritorialno-samoupravnem načelu organiziranja Zveze komunistov.

Po tem predlogu bi torej porazdelili komuniste, stanujoče na območju občine, v osnovne organizacije glede na področje njihovega družbenega udejstvovanja. S tem bi dosegli naslednje: komunisti bi posamezno področje bolje poznali in obvladali, zato bi lahko bolj poglobljeno in vsestransko ter bolj kontinuirano spremljali idejnopolitično problematiko na teh področjih. Lažje bi to problematiko analizirali in ji poiskali vzroke. Stališča bi bila bolj pripravljena, ker bi se o njih bilo mogoče bolj poglobljeno in vsestransko posvetovati. Enotnost stališč bi se bolj izrazila, ker bi jih izvajali na območju komune kot osnovne družbenogospodarske in politične skupnosti, v kateri delujejo vsi osnovni principi gospodarjenja, družbenopolitičnega in idejnega življenja, v kateri se na določen način izražajo in prepletajo vsi bistveni odnosi v našem sistemu, osnovne zakonitosti in protislovja našega družbenega sistema. Stališča, ki bi jih komunisti sprejeli, bi v praksi sproti preverjali. Hitreje bi jih bilo mogoče spreminjati in prilagajati potrebam razvoja. Tako bi vsakdanja samoupravna in demokratična praksa in ustvarjalna dejavnost delovnih ljudi in samoupravnih organizacij vplivala nazaj na našo dejavnost, pri čemer bi bilo mogoče preverjati teorije v praksi in narobe. Uspehi takega delovanja bi bili očitnejši, kar bi komuniste spodbujalo k nadaljnji dejavnosti.

Območje *krajevne skupnosti* bi bilo po našem mnenju za oblikovanje takih osnovnih organizacij preozko. Problematika občine kot osnovne družbeno-gospodarske in politične skupnosti je širša od problematike krajevne skupnosti. Tu je torej posebno vsebovano v splošnem.

V osnovnih organizacijah po področjih družbenopolitičnega delovanja komunistov bi torej bili vključeni komunisti, ki bi družbenopolitično delovali sicer na enem področju družbenega življenja, npr. v zdravstvu ali prosveti ali vzgojnem varstvu ali krajevni samoupravi itd., toda v najrazličnejših organizmih tega družbenega področja. Tako bi bili npr. v osnovni organizaciji za področje prosvete komunisti, ki delujejo v organih upravljanja šol, komunisti, ki delujejo v prosvetnih organih skupščin družbenopolitičnih skupnosti in njihovih upravnih organov, komunisti, ki družbenopolitično ne delujejo v prosvetnih organih skupščin družbenopolitičnih skupnosti in njihovih upravnih organov, komunisti, ki družbenopolitično ne delujejo (npr. gospodinje, upoko-jenci), pa čutijo nagnjenje do teh vprašanj itd.

Specializacijo nam življenje vsiljuje na vseh področjih družbene dejavnosti in močno dvomimo, da bi v Zvezi komunistov lahko ohranili univerzalnost. Univerzalnost je možna, dokler so področja maloštevilna in problematika preprosta, dokler gre zgolj za temeljno poznavanje marksistične teorije in znanstvenega socializma, kadar gre za vprašanja, ki so splošnega pomena za vse komuniste, ne glede na vrsto in naravo njihove družbene dejavnosti. Kadar pa gre za idejno-politična vprašanja najrazličnejših področij s silno zapleteno problematiko, nam samo splošno znanje ne zadostuje, če hočemo priti stvari do dna in če nočemo reševati stvari formalistično in prakticistično.

Trditi, da mora biti komunist *univerzalen*, bi pomenilo fetišizirati komunista, ga postavljati za razsodnika za vsa vprašanja, ki jih dinamičen družbeni razvoj poraja, čeprav vemo, da povprečni komunist nima tako vsestranskega znanja. Iz lastne prakse vemo, kam nas tako fetišiziranje lahko pripelje.

V obravnavanem predlogu gre tedaj samo za drugačen kriterij zbiranja komunistov v osnovne organizacije, ki ga narekuje nova vsebina dela komunistov — izgrajevanje sistema družbenega samoupravljanja. Ta vsebina je že zdavnaj prerasla dosednji način združevanja komunistov in protislovje med novo vsebino in preživelo organizacijsko obliko je več kot očitno.

Seveda je povsem jasno, da *oblike same po sebi ne rešujejo vprašanj*. Oblike lahko razvoj zavirajo ali pospešujejo. To pa je, ko govorimo o tej ali oni obliki, izredno važno. Človeštvo je vedno napredovalo in napreduje samo v znamenju zmaga nove vsebine nad starimi oblikami. Insistiranje pri oblikah, ki jih je vsebina že prerasla, pomeni zastoj in celo nazadovanje, popačenje vsebine. V takem primeru moramo poiskati oblike, ustrezne vsebini in bogastvu prakse, če pa tega ne storimo, bodo naše akcije in naša prizadevanja čedalje bolj nekoristna, brez ustreznih rezultatov, zaradi česar bomo malodušni, neprizadeti, obupani. Ni močnejše zavore za človekovo aktivnost, delavnost, prizadetost, občutljivost, odgovornost, kot so stagnacija, prazno govoričenje, to, da ni rezultatov, formalizem in podobno. In če mora komunist v tej zvezi kaj storiti, mora prav gotovo najpoprej razvozlati protislovje med staro obliko in novo vsebino...

Ker obravnavamo oblike, se nam zdi potrebno opozoriti na okoliščino, da *oblike organiziranja*, združevanja komunistov, zelo radi mešamo ali celo zamenjujemo z *oblikami delovanja* komunistov. Medtem ko morajo biti po našem mne-

nju oblike organiziranja komunistov trdno postavljene, pa morajo biti oblike delovanja komunistov prožne in pestre, od individualnega prepričevanja, javnih nastopov na zborih, v radiu in na televiziji do pisanja itd.

Na koncu bi obravnavali še družbenopolitično delovanje komunistov. Anketa o družbenopolitičnem delovanju članov naših osnovnih organizacij je namreč pokazala, da od 183 anketiranih članov 60 članov, tj. ena tretjina, družbeno ne deluje. Anketa je bila pomanjkljiva v tem smislu, ker ni ugotovila vzrokov takega stanja. Zato ta podatek samo navajamo brez podrobnega komentiranja. Kajti povsem možno je, da so vzroki te neaktivnosti v bolezni, starosti, prezaposlenosti v družini in na delovnem mestu, skratka, da so upravičeni. Vsekakor pa bi bilo zanimivo ugotoviti resnične vzroke te družbene nedelavnosti komunistov. Takšno analizo bo potrebno v prihodnje pripraviti.

Zanimivi so tudi podatki, ki nam jih je dala anketa glede števila *družbenopolitičnih zadolžitev* posameznih komunistov. Tako ima 56 komunistov po 1 zadolžitev, 24 komunistov po 2 zadolžitvi, 18 komunistov po 3 zadolžitve, 8 komunistov po 4 zadolžitve, 5 komunistov po 5 zadolžitev, 3 komunisti po 6 zadolžitev, 2 komunisti po 7 zadolžitev, po en komunist pa 8, 9 oziroma 10 zadolžitev. Iz navedenega sledi, da počasi vendarle prehajamo na normalno družbenopolitično angažiranost komunistov, saj ima od skupno 123 komunistov 80 po eno oziroma dve zadolžitvi. Tako se komunisti lahko bolj posvetijo tem družbenim zadolžitvam in je mogoče od njih pričakovati kvalitetnejše delo. Še naprej pa se bo potrebno boriti proti kopičenju funkcij pri posameznih komunistih, ker je to izraz centralističnega vodenja, ki v današnjih razmerah omejuje družbeno samoupravljanje, pomeni formalistično opravljanje dolžnosti ter vodi v praktikizem in primitivizem.

Sicer pa nam je anketa pokazala, da se komunisti odločajo za smer družbenopolitičnega udejstvovanja na podlagi določenega *nagnjenja* in da je *dirigiranje* komunistov k določenemu delovanju že skoraj povsem odmrlo. Posledica takega družbenopolitičnega delovanja je tudi dejstvo, da gre pri pretežni večini nakopičenih zadolžitev za zadolžitve v različnih organizmih istega družbenega področja, kar je samo nov dokaz za to, kako nas nova vsebina naravnost sili organizirati komuniste po posameznih področjih družbenopolitičnega življenja.

MILAN PEROCI

Materialni položaj šolstva

O materialnem položaju v našem šolstvu je bilo že veliko povedano in tudi napisano. V preteklem obdobju so o tem problemu razpravljali v okviru sindikata, SZDL, pa tudi na nedavnem VIII. kongresu ZK Jugoslavije. Kljub temu pa je materialni položaj šolstva še vedno zelo pereč in perspektiva ni rožnata, kajti vse preveč smo govorili in še govorimo o tem problemu zgolj načelno. Problem pa se je tako zaostрил, da je zdaj skrajni čas, da se na vseh nivojih pogovorimo o tem konkretno.

V svojem prispevku se bom omejil na materialni položaj šolstva na področju celjskega okraja, ker menim, da v drugih krajih položaj ni bistveno drugačen.

Osnovna šola

Šolska reforma, ki smo jo pred leti začeli, je zašla v težave. Menim, da ni pretirana trditev, da je prišla le na pol poti. Vzrokov za to je več, a nerešeno materialno vprašanje je nedvomno eden najpomembnejših.

Našo osnovno šolo smo reorganizirali, toda žal je bilo marsikje to tudi vse. Na področju celjskega okraja se je v razdobju od leta 1959 do 1964 povečalo število popolno razvitih osemletnih šol od 29 na 43, hkrati pa se je zmanjšalo število nerazvitih šol od 80 na 36. Žal pa je šlo marsikje samo za reorganizacijo šol in šolskega omrežja, kajti pri številnih šolah se je spremenil samo naslov, nerešena pa je ostala materialna baza. Položaj se je v posameznih primerih celo poslabšal, ker je naraslo število učencev v popolno razvitih osemletnih (matičnih) šolah. Le-te so bile namreč primorane spremeniti svoje že tako skromne kabinete v zasilne učilnice. Tudi kadrovske vrste niso izpopolnjevali sočasno z reorganizacijo in zdaj je iz podatkov analitične službe pri okrajni skupščini Celje razvidno, da na popolnih osemletnih šolah celjskega okraja manjka kar 420 predmetnih učiteljev.

Posledice reforme oziroma reorganizacije so navidezno zadovoljive, saj že 87% šoloobveznih otrok obiskuje popolno osemletno šolo, toda misliti da podatek zavoda za prosvetno pedagoško službo v Celju, da uspešno konča osemletno šolo samo 57% otrok. Še zlasti resno pa je dejstvo, ki ga potrjuje praksa šol II. stopnje, da niso redki primeri, ko učenci, ki so uspešno končali osemletno šolo, ne morejo nadaljevati šolanja na drugi stopnji, ker ne obvladajo osnov iz algebre, tu-

jega jezika itd. Ti otroci sicer imajo formalno pravico in možnost, da nadaljujejo šolanje na II. stopnji, a tega ne zmorejo ne zaradi prezahtevnosti programov šol II. stopnje, temveč zaradi tega, ker jim osnovna šola ni dala tistega znanja, ki bi jim ga morala. Lahko se vprašamo, kdo je kriv: otrok, šola ali mi vsi!? Odgovor verjetno ne bo težak.

Kot sem že zapisal, je eden izmed poglavitnih vzrokov neurejeno materialno in kadrovsko vprašanje. Kot že rečeno, manjka na šolah celjskega okraja 420 predmetnih učiteljev. Po računih zavoda za prosvetno in pedagoško službo v Celju bi moralo biti razmerje med predmetnimi učitelji in učitelji 1 : 1,7, da bi kadrovska zasedba ustrezala učno-vzgojnemu procesu v osnovni šoli. V Sevnici je to razmerje najbolj kritično 1 : 7,3, v Žalcu 1 : 7,0, v Šmarju 1 : 5,5, nekoliko je boljše v občinah Mozirje, Slovenske Konjice, Celje, medtem ko se samo v Velenju vsaj približa zelenemu razmerju, in sicer z 1 : 1,8.

Iz tega je razvidno, da je pomanjkanje strokovno ustreznega kvalitetnega kadra zelo pereče, kar vsekakor vpliva na izvajanje šolske reforme. Analiza pa je tudi pokazala, da je zdaj v celjskem okraju 257 učiteljev preveč, oziroma da brez ustrezne strokovne izobrazbe poučujejo predmetno na višji stopnji osemletnih šol.

Zaradi pomanjkanja predmetnih učiteljev smo morali v Celju s pomočjo pedagoške akademije, filozofske fakultete in visoke šole za telesno kulturo iz Ljubljane organizirati sistematično pomoč izrednim študentom. Odziv na izredni študij je presegel vsa pričakovanja, saj se je zanj odločilo kar 298 prosvetnih delavcev. Obstaja pa resna nevarnost, da se bo zaradi pomanjkanja sredstev število izrednih študentov zmanjšalo.

Ni prav, da republiški sklad za šolstvo ne podpre s finančnimi sredstvi izrednega študija, kakor tudi ni prav, da občinski in medobčinski družbeni skladi temu problemu ne posvečajo dovolj skrbi. Pri obravnavanju izrednega študija moramo upoštevati, da pomeni le-ta za prosvetne delavce izredno umsko in fizično breme. Ali naj sedaj naložimo na njihova ramena še materialno breme, ko hkrati ugotavljamo, da osebni dohodki prosvetnih delavcev močno zaostajajo za enako kvalificiranimi delavci v gospodarstvu in tudi v nekaterih družbenih službah. Analize kažejo, da dobivajo nekatere šole na račun izobraževanja svojih kadrov samo simbolična sredstva, ki še zdaleč ne zadoščajo resničnim potrebam.

Izredni študij prosvetnih delavcev je neogiben, kajti le z izrednim študijem bomo lahko zadovoljivo spremenili kvali-

fikacijsko strukturo, saj pedagoški akademiji in filozofska fakulteta ne bodo mogle v doglednem času zagotoviti potrebno število ustreznih kadrov. Izredni študij pa mora pomagati tudi tistim prosvetnim delavcem, ki že poučujejo predmetno, pa nimajo ustrezne izobrazbe. Kot rečeno, imamo že danes 257 učiteljev preveč, to število pa se bo po vsej verjetnosti še povečalo zaradi novih absolventov učiteljskega.

Takšnemu pomanjkanju predmetnih učiteljev je vzrok reorganizacija šolske mreže, dejstvo, da se kar največ učencev šola v popolnih osemletnih šolah, in pa več oddelkov na višji stopnji. Kadrovskega vprašanja nismo reševali kot sestavni del reorganizacije, in tako je kvalifikacijska struktura neustrezna predvsem na tistih šolah, ki so se šele med reorganizacijo razvile v popolne osemletne šole. Na teh šolah so nameščali za predmetni pouk celo absolvente učiteljske in tudi absolvente drugih srednjih šol.

Odziv absolventov srednjih šol za študij na pedagoški akademiji in filozofski fakulteti ni bil in ni zadovoljiv zaradi neugodne materialne stimulacije dela v šoli. Nezadovoljiv je z dveh stališč: ker je prijav premalo in ker se za poklic prosvetnega delavca čedalje bolj odloča mladina manjših intelektualnih sposobnosti. To zadnje bo imelo za celotno našo družbo izredno negativne posledice, ki pa se bodo pokazale šele kasneje, kolikor se ne kažejo že zdaj.

Problem je tako pereč, da ga ne moremo več obravnavati samo v okviru načelnih razprav!

Drug problem je materialna opremljenost osnovnih šol in prostora. Svet za šolstvo LR Slovenije je leta 1958 sprejel normative, ki določajo, da potrebuje šola s 4 učilnicami za ca. 260 učencev pri dvoizmenskem pouku za normalno izvajanje programa poleg učilnic, upravnih in komunikacijskih prostorov še pomožne in posebne prostore s skupno površino 377 m². Pri večjih šolah pa so normirane površine pomožnih in posebnih prostorov še sorazmerno večje.

Primerjava med preračunanimi potrebami in resničnim stanjem pa je porazna.

Po podatkih zavoda za prosvetno in pedagoško službo v Celju je bilo stanje v celjskem okraju julija 1964 naslednje: glej tabelo na naslednji strani!)

Iz tabele je razvidno, da površina dodatnih in posebnih prostorov ne samo da ne ustreza normativom v posameznih občinah, ampak nekaterih potrebnih prostorov preprosto ni. Vzemimo za primer občino Brežice, ki ima na svojem področju 9 popolno razvitih osnovnih šol, ki jih obiskuje 3096 učencev, vse šole pa razpolagajo samo s 348 m² dodatnega

Občina	Število razvitih in centr. šol	Število učen- cev	Kabineti in zbirke v m ²	m ² površine dodatnega prostora za predmetni pouk		
				biologija, kemija, fizika, gosp. glasba	delav- nice	telovad- nice
Brežice	9	3096	139	70	139	—
Celje	8	6177	972	948	648	1319
Krško	8	3479	250	—	150	200
Laško	3	1560	123	177	233	204
Mozirje	4	1195	179	—	179	165
Sevnica	6	2023	140	49	108	90
Slov. Konjice	5	2248	1136	36	267	264
Šentjur	5	1703	120	27	78	205
Šmarje	7	2485	250	72	254	148
Velenje	5	3063	402	661	379	726
Žalec	7	3152	422	—	396	272

prostora. Niti ena šola nima telovadnice! V treh občinah (Mozirje, Žalec, Krško) pa šole nimajo niti meter dodatnega prostora za predmetni pouk. Razen v celjski in velenjski občini je stanje izredno kritično. Stanje je izredno kritično ne samo zaradi pomanjkanja ustreznih prostorov, temveč tudi zaradi dotrajanosti številnih šolskih objektov, saj so, kot je razvidno iz podatkov zavoda za prosvetno in pedagoško službo v Celju, skoraj 50% vseh šolskih zavodov na področju okraja zgradili v preteklem stoletju. Od skupno 193 šol v 11 občinah jih je bilo kar 99 zgrajenih do leta 1900, v obdobju 1900—1945 je bilo zgrajenih 66 in po 1945. letu 48. Zlasti v treh občinah (Sevnica, Šmarje in Šentjur) občutno prevladujejo šole, ki so jih zgradili do leta 1900. V nekaterih šolah je pouk v ločenih stavbah itd. Mislim, da je vsak nadaljnji komentar o tem, v kakšnih razmerah delajo naše osnovne šole, odveč. Slika je jasna in številke ne lažejo.

Popolnoma razumljivo je, da naša osnovna šola v takih materialnih in kadrovskih razmerah ne more zadostiti zahtevam učnega načrta in zahtevam šolske reforme, kajti za zahtevani sodobni pouk nima ustreznih pogojev. Res je že zadnji čas, da uredimo delovne razmere naše osnovne šole, ki je z reorganizacijo in šolsko reformo prevzela nove odgovorne naloge pri vzgajanju in izobraževanju našega mladega rodu. Pri reševanju problemov, ki tarejo našo osnovno šolo, moramo izhajati s stališča, da je osnovna šola enotna ter da je

z ustavo zagotovljena osnovnošolska izobrazba slehernemu našemu državljanu. Zato po mojem mnenju naša socialistična družba ne sme dopustiti tega, da bi v industrijsko razvitih središčih, kjer je narodni dohodek na prebivalca velik, že imeli enoizmenski pouk, celodnevno oskrbo v šolah itd., nekje na Kozjanskem ali v Šmarju ali Šentjurju, skratka v gospodarsko nerazvitih področjih, pa naj bi otroci imeli še troizmenski pouk in delali ter se učili v razmerah, ki sem jih opisal.

Mislím, da ni sprejemljiva trditev, naj bo razvoj osnovne šole odvisen samo od gospodarske moči komune. Zaradi že omenjenih razlogov je nujno, da bi v republiškem merilu objektivizirali minimalne potrebe za delo osnovne šole. Razlike med posameznimi občinami so tako velike, da gospodarsko nerazvite občine nujno potrebujejo večjo pomoč širše družbene skupnosti. Šolstvo mora dobiti določen delež narodnega dohodka, saj pri njegovem ustvarjanju intenzivno sodeluje.

Šole II. stopnje

Materialni problemi šol II. stopnje so še posebno pereči zaradi neurejenega sistema financiranja, kajti po sedanjem sistemu ni *nihče dolžan* financirati dejavnost šol II. stopnje, ki v večini primerov presegajo potrebe ene same komune ali gospodarske organizacije. Ker pomen šol II. stopnje presega meje posameznih komun, so v celjskem okraju leta 1964 ustanovili medobčinski sklad, ki naj bi financiral osnovno dejavnost omenjenih šol ter skrbel za investicije. Ker se pri financiranju šol II. stopnje prepletajo interesi več občin in tudi gospodarskih organizacij, je pri tem na področju okraja nujno potrebno sodelovanje vseh zainteresiranih. To sodelovanje je še posebej nujno pri financiranju strokovnega šolstva.

Razmere v drugostopenjskem šolstvu so v celjskem okraju izredno kritične. Iz poročila zavoda za prosvetno in pedagoško službo v Celju za šolsko leto 1963/64 je razvidno, da je celjski okraj daleč pod republiškim povprečjem.

Stanje je naslednje:

V republiškem povprečju pride 17,5 učencev vseh šol II. stopnje na 100 učencev osnovnih šol. V celjskem okraju jih pride le 11,85 — torej za 5,65 učencev pod republiškim povprečjem.

Za gimnazije velja republiško povprečje 4,57 dijakov na 100 učencev osnovnih šol, v celjskem okraju znaša to povprečje 3,36 ali 1,21 pod republiškim nivojem.

V republiki pride na 100 učencev osnovne šole 5,85 učencev srednjih strokovnih šol, v celjskem okraju 3 učenci. Razlika je torej 2,85 učenca.

Pri poklicnih šolah je republiško povprečje 5,75 učencev na 100 osnovnošolcev, okrajno povprečje je 4,60 ali za 1,15 učenca manjše kot v republiki.

Analiza zavoda je pokazala, da celjski okraj po kapacitetah šol II. stopnje zaostaja za $\frac{1}{3}$ za republiškim povprečjem. Vsi se zavedamo, da je za rešitev omenjenega problema potreben daljši čas. Problem naj bi reševali v okviru sedemletnega plana za razvoj šol II. stopnje na področju celjskega okraja. Izvajanje realnega in prepotrebne plana pa so že od vsega začetka spremljale težave in realizacija plana je že zdaj v občutnem zaostanku, kar ne velja samo za Celje.

Leta 1964, ko je bil ustanovljen skupni sklad za šolstvo II. stopnje, so se v sklad stekala sredstva politično-teritorialnih skupnosti, s katerimi naj bi krili osnovno dejavnost, in sredstva gospodarskih organizacij ter tistih ustanov, ki poslujejo na načelu dohodka. Sredstva naj bi porabili za prepotrebne investicije. Skušali smo doseči, da bi vse gospodarske organizacije in ustanove, ki poslujejo po načelu dohodka, prispevale v skupni sklad 1% od bruto-bruto osebnih dohodkov. Tako zbrana sredstva bi v letu 1964 zadoščala za kritje investicij. Toda čeprav so se vse subjektivne sile zavzele za zbiranje sredstev za investicije v šole II. stopnje, pa rezultat ni bil zadovoljiv. Akcija zbiranja sredstev se je leta 1964 le delno posrečila, saj smo zbrali le 0,53% od bruto-bruto osebnega dohodka. Uspeh po posameznih občinah je bil različen, kar je razvidno iz tabele na naslednji strani.

V letu 1964 je znašal (po podatkih službe družbenega knjigovodstva pri Narodni banki SFRJ, podružnica 603-11 Celje) 1% od bruto-bruto osebnega dohodka gospodarskih organizacij in ustanov, ki poslujejo po načelu dohodka, na področju celjskega okraja ca. 559 milijonov din, a zbranih je bilo samo 297 milijonov. Zaradi pomanjkanja sredstev se je moral plan investicij zmanjšati oziroma plan ni bil realiziran.

Šolstvo II. stopnje ima letos nejasno perspektivo, kajti še vedno ni urejeno financiranje njegove osnovne dejavnosti in investicij.

Za vsaj delno saniranje šol II. stopnje v okraju Celje v letu 1965 bi morale vse gospodarske organizacije in ustanove, ki poslujejo po načelu dohodka, prispevati v skupni sklad šol II. stopnje 1% od bruto-bruto osebnega dohodka, občinske skupščine pa bi morale povečati vsaj prispevek iz leta 1964 za 35%. Tiste gospodarske organizacije in ustanove,

Občina	Število vseh podjetij v občini	Sklenilo pogodbe za 1%	Realizacija 1% od bruto-bruto OD do 20. 1. 1965
Brežice	35	34	0,90
Celje	108	32	0,64
Krško	36	12	0,21
Laško	29	6	0,47
Mozirje	23	5	0,70
Sevnica	18	11	0,55
Slov. Konjice	25	9	0,35
Šentjur	10	3	0,55
Šmarje	17	8	0,34
Velenje	35	4	0,25
Žalec	30	22	0,74
Skupaj	366	146	0,53

ki v letu 1964 niso izpolnile svojih obveznosti do šol II. stopnje, naj bi jih izpolnile v letu 1965 poleg obveznosti iz leta 1965. Priznam, da je to cilj, ki ga bo zelo zelo težko doseči. Vzrokov za to je več.

Niso redki primeri, da imajo investicije v tako imenovani »človeški faktor« za nerentabilne ali pa morda celo nepotrebne. Vse prepočasi se uveljavlja misel, da napredek v znanosti in tehniki, ekonomski in družbeni razvoj spreminjata položaj in vlogo proizvodnih in družbenih odnosov. Vzgoja in izobrazba sta še vedno premočno zapostavljeni, in to zdaj, ko sta čedalje pomembnejši za razvoj materialnih sil družbe.

Ker je pri sedanjem razvoju proizvodjalnih sil pri nas potrebno hkrati z razvijanjem proizvodjalnih sil investirati vedno več v tako imenovani »človeški faktor«, moramo vzgoji in izobrazbi posvetiti več pozornosti in zavzetosti. Zdaj so investicije v ljudi prav tako pomembne, če ne morda celo bolj kakor investicije v proizvodjalna sredstva. Struktura modernega gospodarstva je taka, da so ene investicije odvisne od drugih.

Potrebe šolstva druge stopnje so izredno velike. Zadostili jim bomo le s skrajnimi napor, kajti financiranje drugostopenjskega šolstva je čedalje bolj zmedeno in neurejeno.

Pred časom so na izvršnem svetu skupščine SRS sklenili dogovor med predsedniki okrajnih skupščin, da medokrajnega financiranja ni, temveč da financirajo šole na področju

okraja politično-teritorialne skupnosti in gospodarske organizacije. S tem dogovorom naj bi probleme šolstva druge stopnje reševali v merilu okraja. To je nujno, saj šole II. stopnje presegajo pomen ene same občine. Zato je mogoče napraviti razvojni načrt za šole II. stopnje, če upoštevamo potrebe večje politično-teritorialne skupnosti, kot je ena sama komuna. V zadnjem času pa smo priča zahtevam raznih strokovnih združenj, ki tudi skušajo reševati problem strokovnega šolstva. Ta prizadevanja so prav gotovo dobronamerna, toda kljub temu pa povečujejo zmedo in nejasnosti. V podkrepitev svoje trditve navajam en sam primer. Upravni odbor poslovnega združenja »LES«, ki povezuje gospodarske organizacije lesne stroke, je sklenil, da morajo vsi člani poslovnega združenja odvajati v skupni sklad za financiranje strokovnih šol lesno industrijske stroke 0,5% od bruto-bruto osebnih dohodkov. Ta sklep se zdi na videz v redu, toda iz skupnega sklada namerava združenje financirati samo: višjo šolo za lesno stroko v Ljubljani, svojo lesno šolo v Škofji Loki in 50% dejavnosti lesne šole v Novi Gorici. Vprašujemo se, kdo pa naj financira dejavnost ostalih šol lesne stroke v Sloveniji ter koliko naj lesna industrija prispeva za financiranje ostalih strokovnih šol. Tako financiranje strokovnih šol po mojem mnenju ni v redu, ker se sredstva vse preveč drobijo in ni več pregleda nad resničnim stanjem. Praksa zahteva, da financiramo šole II. stopnje vsaj v okrajnem merilu. Prizadevanja raznih združenj pa to onemogočajo, zato ta prizadevanja odločno odklanjamo.

Ker je odnos gospodarstva in politično-teritorialnih skupnosti do šol II. stopnje marsikje mačehovski, nastaja resno vprašanje, ali je sedanji sistem financiranja v redu. Mačehovski odnos gospodarstva do šol II. stopnje se kaže v tem, da v marsikateri občini gospodarstvo ni pripravljeno prispevati svoja razpoložljiva sredstva za izobraževanje, pa tudi osnovne politično-teritorialne skupnosti šolstvu še ne posvečajo dovolj pozornosti.

V celjskem okraju smo zbrali oziroma je gospodarstvo prispevalo za šole II. stopnje samo 0,53% od bruto-bruto OD, a po podatkih republiškega sveta zveze sindikatov je razvidno, da so v letu 1964 gospodarske organizacije izkoristile komaj 27% sredstev, ki jih imajo na razpolago za strokovno izobraževanje kadrov. Ti podatki pričajo o čedalje večjih paradoksih pri financiranju šolstva. Na eni strani govorimo o velikih potrebah šolstva II. stopnje in o pomanjkanju ustreznih strokovnih kadrov, na drugi pa ugotavljamo, da razpoložljiva sredstva za strokovno izobraževanje nismo iz-

koristili. Takšen položaj da marsikomu, ki prizadeto spremlja razvoj šolstva, misliti, da je izhod iz današnje krize, v kateri je financiranje šolstva, v tem, da se določijo stalni viri financiranja. Ta misel ima tudi svoje nasprotnike, ki trdijo, da je kaj takega za našo družbeno prakso nesprejemljivo, češ da bi s takim ukrepom naredili v našem družbenem razvoju korak nazaj. Po mojem mnenju je financiranje šolstva zašlo v krizo, ker smo marsikje računali z družbeno zavestjo oziroma družbeno osveščenostjo, ki ju pa praksa v tem primeru ni potrdila.

Ali ni paradoksalno, da pri financiranju šolstva in predvsem pri financiranju šol II. stopnje odklanjamo stalne fiksne vire, ki bi bili administrativno določeni, ko pa isti ukrep recimo pri socialnem zavarovanju odločno zagovarjamo ter ga imamo za družbeno upravičenega.

Socialno in zdravstveno zavarovanje je potrebno za naš normalen družbeni razvoj, menim pa, da šolstvo ni nič manj potrebno in nujno našemu družbenemu razvoju in prav zato mi je nerazumljivo, zakaj moramo pri financiranju ene in druge dejavnosti biti priča tako bistvenim razlikam. Podobnih primerjav bi lahko navedel še celo vrsto.

Ce imamo za osnovno šolo in šolo II. stopnje enotne učne programe, ki so obvezni in predpisani, če imamo zakon o osnovni šoli (sedaj se pripravlja zakon o strokovnem izobraževanju), moramo imeti enotne in zagotovljene vire financiranja. Družba kot celota ne more in ne sme zanemariti vzgojo in izobrazbo mladega rodu. Tudi naša socialistična družba mora — in to bolj kot doslej — skrbeti za šolstvo oziroma za vzgojo in izobrazbo, kajti neurejene razmere v šolstvu že kažejo svoje negativne posledice. Vse naše subjektivne sile se morajo bolj zavzeti za konkretno ureditev šolstva, kajti sicer se bo zgodilo, kot je dejal Stane Kavčič, »da bi bila idejnopolitična prizadevanja organiziranih subjektivnih sil neučinkovita ali celo sektaška in krivična«.

VIKTOR ČOP

Pouk sociologije na reformirani gimnaziji

O uvedbi sociologije kot samostojnega predmeta v reformirano gimnazijo je bilo že precej napisanega, zato ne bo potrebno ponovno spregovoriti o pomembnosti novega predmeta, tem manj, ker so jo z odobravanjem sprejeli učenci, učitelji in javnost. Poznana je tudi dojemljivost mladega človeka za sociološko problematiko, kar se je potrdilo že pri prvem srečanju srednješolca s sociologijo kot samostojnim predmetom na gimnazijah v šolskem letu 1964/65. Prav zato, ker je postala sociologija samostojen predmet, učenci bistveno drugače vrednotijo in dojemajo snov. Praksa preteklih let, ko je bila sociološka problematika vključena v različne predmete (zgodovino, filozofijo ter delno tudi književnost in geografijo), ni dajala pričakovanih rezultatov. Obdelava snovi ni bila precizna, sistematična, odvisna je bila tudi od osebne naklonjenosti učitelja sociološki problematiki. Zato učenci snovi niso razumeli in doživeli. To se je najizraziteje pokazalo na zaključnih izpitih na gimnazijah, ko kandidati pri ustnem zagovoru domače naloge niso pokazali ustreznega znanja niti o najosnovnejših socioloških kategorijah. Predsedniki komisij na zaključnih izpitih, večinoma iz vrst uglednih kulturnih in družbenih delavcev, so v svojih poročilih presenečeno ugotavljali neinformiranost mladih in zahtevali ukrepe, s katerimi bi izboljšali stanje.

Z uvedbo sociologije kot samostojnega predmeta je dana široka možnost za realizacijo zahtev, ker 4 ure sociologije v 3. in 4. razredu gimnazije omogočajo obdelavo snovi, ki je za srednješolca najpotrebnejša. K temu prispeva tudi učni načrt, ki je sestavljen tako, da uspešno razporeja tematiko s področja obče sociologije, politične ekonomije in družbene ureditve.

Vendar zadenemo kljub jasno začrtanim ciljem pri realizaciji le-teh na ovire, ki nas silijo k razmišljanju in ukrepanju v zvezi s poukom sociologije na gimnazijah. Gledano iz kateregakoli aspekta, z diferencirano mero optimizma in samozavesti, smo si lahko enotni v ugotovitvi, da so pogoji za realizacijo začrtanih ciljev v šolskem letu 1964/65 neugodni. Pri tem imam v mislih le dvoje osrednjih vprašanj, ki sta enako tehtni pri vseh predmetih: kadri in učbeniki. Prav gotovo so še pomembna vprašanja, ki terjajo razrešitev in ki

že po svoji strukturi vsebujejo še vrsto nerazčiščenih problemov (na primer: obseg učnega načrta, različne interpretacije učnega načrta, učne metode, koordinacija s poukom zgodovine itd.). Teh vprašanj pri sedanjih skromnih izkušnjah še ne bi bilo primerno rigorozno ocenjevati in posploševati izkušnje posameznikov. To je naloga prihodnjega dela, ki zahteva sodelovanje vseh učiteljev sociologije in institucij, ki se ukvarjajo s to problematiko. Solucija problemov bo toliko hitrejša in uspešnejša, čimbolj se bomo zavzeli za rešitev temeljnega problema: poučevanja sociologije na gimnazijah.

Med osnovnimi problemi je prav gotovo na prvem mestu usposobljenost učiteljev, ki jim je zaupana naloga, da poučujejo sociologijo. Ponavljam le splošno znano in staro zahtevo, da se za poučevanje na gimnazijah (in na srednjih šolah nasploh) zahteva diploma druge stopnje. V primerjavi z ostalimi predmeti je sociologija v izjemni situaciji, ker prej navedena zahteva tu ne more priti do veljave. Pogoji za študij sociologije v preteklih letih niso bili ugodni. Le nekaj let deluje (devet semestrov) katedra za sociologijo na ljubljanski univerzi, ki pa v tem kratkem času ni mogla usposobiti pričakovano število strokovnjakov. Diplomanti katedre za sociologijo ne bodo mogli tako hitro rešiti pereče kadrovske vprašanje, tem manj, ker se bodo mnogi že po sedanjih predvidevanjih zaposlili izven pedagoškega poklica. To jim omogoča široka izobrazba, ki jo daje študij sociologije. V danih razmerah bi bilo koristno uzakoniti že sedaj veljavno prakso, da bi tudi diplomanti visoke šole za politične vede v Ljubljani prevzeli poučevanje sociologije in tudi filozofije na gimnazijah. S skupnim prizadevanjem katedre za sociologijo, visoke šole za politične vede in inštituta za sociologijo in filozofijo bomo kadrovske vprašanje najhitreje in najustrezneje rešili.

V šolskem letu 1964/65, ko je reforma zajela tretji razred gimnazije, so prevzeli poučevanje novega predmeta v naši republiki učitelji naslednjih strok: zgodovinarji v 22 primerih, filozofi v 3 primerih, diplomirani ekonomisti v 2 primerih in trije pravniki (honorarno). Razvidno je, da poučuje sociologijo največ zgodovinarjev, ki imajo spričo svoje stroke največ posluha za sociološko problematiko in ki najuspešneje izpolnjujejo zahtevani smoter pri pouku sociologije: »usposobiti učence za materialistično pojmovanje zgodovine in s tem za razumevanje procesov sodobne družbe in za pravilno družbeno usmeritev« (gimnazija, gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta, DŽS, Ljubljana 1964).

Spričo sedanje kadrovske zasedbe so za izpopolnjevanje in usposabljanje, kar zadeva poučevanje sociologije, najpri-

pravnejši periodični seminarji in samostojno strokovno izpopolnjevanje učiteljev. Prav te možnosti naši učitelji bogato izkoriščajo, kljub veliki obremenitvi, ki jo zahteva poučevanje novega predmeta. S tem mislim predvsem na to, da se njihova učna obveznost ni zmanjšala in da nikjer ne upoštevamo, da se morajo preusmeriti v sorodno, vendar drugo stroko, in da za svoje priprave za pouk porabijo prav gotovo mnogo več časa ni truda, kot če bi se pripravljali za poučevanje svojega predmeta. Zato je ves uspeh pouka zlasti zaslug učiteljev, ki so svoj prosti čas žrtvovali za študij sociologije in za razglabljanja o metodiki poučevanja novega predmeta. Zaradi tega prizadevanja in nesebičnosti gimnazijskih učiteljev vprašanje, ki sem ga v uvodu označila kot osrednje, ni toliko pereče. Upajmo, da smotri in naloge v zvezi s poučevanje sociologije ne bodo ostali le na papirju, temveč jih bodo realizirali naši učitelji s svojimi prizadevanji.

Za ilustracijo prizadevanj in resne zavzetosti naših učiteljev sociologije navajam naslednjo primerjavo. V deveti številki »Pedagoške stvarnosti« (Novi Sad 1964) beremo kratko poročilo o seminarju za učitelje sociologije na srednjih šolah. Seminar je bil v Sremskih Karlovcih (v centru za izpopolnjevanje predavateljev APV). Poročilo je kratko in informativno, govori o namenu, vsebini seminarja, navaja tematiko in imena predavateljev. Preseneča zadnji odstavek, kjer avtor resignirano ugotovi, da se je kljub kvalitetno izbranim predavateljem izmed 110 vabljenih šol seminarja udeležilo le 20 predstavnikov šol. Primerjava z našo republiko nas lahko navdaja z optimizmom. V decembru 1964 je zavod za napredek šolstva SRS s sodelovanjem Visoke šole za politične vede organiziral seminar za učitelje sociologije. Za seminar je vladalo izredno zanimanje, in glede na število naših gimnazij, je bila udeležba izredna (48 udeležencev).

Druga velika težava na tem področju je, da nimamo učbenika za sociologijo, katerega bi lahko brez pridržkov uporabljali na šolah. Sociološki učbenik bi mnogo pomagal učencu, ker bi dopolnjeval snov, ki je bila podana pri uri, znanje dijakov pa bi se opiralo na nekaj bolj zanesljivega, kot so njihovi zapiski, ki so često zaradi naglice in težavne snovi zmedeni in malo uporabni. To vprašanje prav gotovo zasluži pozornost in je v tesni zvezi z uspehom predmeta.

Le s trajnim prizadevanjem za temeljito strokovno znanje se bomo ognili nevarnosti, ki nenehno grozi (sociologiji bolj kot ostalim predmetom) pouku sociologije na gimnazijah: simplifikaciji, dogmatizmu, shematizmu in improvizaciji. Strokovnost, učbenik in primerni priročniki bi prav gotovo

pripomogli odstraniti to nevarnost, predmet pa bi še bolj približali zanimanju in pričakovanju mladih ljudi, ki se srečujejo s sociologijo na tisti razvojni stopnji, ko nestrpno iščejo in terjajo odgovore na zapletena družbena vprašanja in z njimi rešitev lastne problematike.

Bodoče delo bo odprlo še nove možnosti predmeta (sociološke ekskurzije, seminarsko delo, povezava proizvodnega dela s sociološkimi opaznanji itd.), zaradi česar bodo učenci aktivneje sodelovali in samostojno sklepali. S tem bomo dosegli cilj, za katerim smo vedno težili.

RENATA MEJAK

Ustava in zakoni ne delujejo sami

Socialistična skupnost ni homogena družba. Interesi posameznikov, večjih in manjših skupnosti pa tudi celotne skupnosti ter njenih posameznih delov so si med seboj lahko navzkriž.

Ta navzkrižja rešuje avtorativno s svojo oblastjo delavski razred, tako da z ustavo in zakoni določi, kaj je prav (z vidika njegovih interesov) in kaj ni. Ker pa so v socialistični družbi — kot rečeno — nasprotja med interesi širših in manjših skupnosti in posameznikov, pri nas ne upoštevamo nasprotovanj ugotovitvam in določbam le v tem, kaj je treba storiti *nasploh*. Ko pa to »*nasploh koristno*« izvajamo v tisočih in stotisočih konkretnih primerih, tedaj so tisti, ki se morajo pokoriti splošni koristi, lahko močno prizadeti.

Zato je mnogo prizadevanj, da bi ustavo napravili za fiktivni pravni akt, ki naj bi samo na zunaj olepševal našo stvarnost, oziroma ki naj bi bil samo kot zaslon, »za katerim se vzpostavljajo goli« politični odnosi v interesu in pod skoraj neomejeno kontrolo politične oblasti oziroma vladajočih družbenih in političnih »skupin« (dr. Jovan Djordjević »Novi ustavni sistem« — 1964, stran 895).

Prav tako je mnogokrat slišati: »Zakon je zastarel, ni realen, zato ga je dopustno — smelejši pravijo celo: potrebno — kršiti«. Naše pravne predpise hočejo taki »praktiki« samovoljno spremeniti v nekatere deklaracije, ki naj bi ne ustrezale naši resničnosti, temveč naj bi izražale samo splošne principe, ali celo le »pobožne želje«!

To počenjajo kršitelji najpogosteje v imenu »realizma« in celo »revolucionarnosti«. Najbolj smešen je tak »revolucionarni realizem«, ko na primer obtoženec pred sodiščem zatrjuje, da ni imel niti najmanjšega namena počenjati kaj slabega — najmanj seveda pridobivati zase kakšno protipravno premoženjsko korist. Tako je v procesu zoper nekdanjega direktorja Imexa in ostale eden izmed obtožencev trdil, da je carinika podkupoval samo zato, ker bi rad *rešil* skupnost pred škodo, ki bi jo povzročila uredba, ki je za navadne magnetofone določala precej visoko carino.

Pred kom rešiti? Pred »neživljenjskim predpisom«? To je nesmisel, kot so pač nesmisel vsi jalovi izgovori. Očitno je, da tak »reševalec« napada tistega, ki je predpis izdal, v navedenem primeru komite za zunanjo trgovino. Tisti, ki krši zakon z izgovorom, da je zastarel, neživljenjski itd. se s tem samozvano dvigne nad zvezno ali republiško skupščino, ki je zakon sprejela. In to naj bo konstruktivno? Kdor je mnenja, da ta ali oni zakon ne ustreza — ali več ne ustreza — našim pogojem, naj zahteva, da se spremeni oziroma odpravi, ne pa da ga spreminja sam, ker *take pravice nima nihče*.

Samovoljno »prilagajati« pravne predpise življenjskim razmeram pomeni prikrejati jih svojim interesom, pomeni priznati jih, kadar se ti zdi, in poteptati jih, kadar niso v skladu s tvojimi interesi. To pa je čisto navadna anarhija.

Ljudje, obtoženi za kazniva dejanja, s katerimi so povzročili včasih večstomilijonsko škodo, se pogosto zagovarjajo, da so predpise kršili ne v svoj prid, temveč v »interesu skupnosti«. Vprašani, kaj razumejo pod »skupnostjo«, pa povedo, da pač svoje podjetje, ki je in ker je — družbeno.

Jalovosti in neprimernosti tega izgovora se tisti, ki ga uporabljajo, najčesče dobro zavedajo. Vendar pa kaže, da se »lovijo za to slamico« predvsem zato, ker je res še vedno precej razširjena zabloda, da so interesi posameznega podjetja istovetni z interesi celotne skupnosti. To pa spet kaže, kako malo so še ljudje doumeli našo družbeno ureditev. O tem, da je eno od temeljnih protislovij naše socialistične družbe (torej ne protislovje, podedovano od kapitalizma) prav nasprotje med interesi posameznika ter interesi celotne skupnosti, je bilo že precej napisano. Zelo natančno ta problem obdeluje tudi program ZKJ.

Interes skupnosti je na primer, da nihče ne zganja verižne trgovine. Vsi pa vemo, da nekateri jo, pa čeprav je izrecno prepovedana in kazniva. Vsi vemo, da podjetja ne smejo zaposlovati na odgovornih mestih ljudi, ki so bili ka-

znovani — najpreprosteje povedano: zaradi gospodarskega kriminala — pa kljub temu veliko podjetij to dela.

Zakaj je zvezna skupščina prepovedala tako zaposlovanje? Zato, ker tako poslovanje škodi skupnosti.¹ In zakaj »podjetja« kršijo te prepovedi? Zato, ker to ustreza njihovim interesom. To opravičujejo takole: »Res je, da je bil xy obsojen. Toda nas to ne zanima. Za nas je važno, da bo prodal naše (nekurantno) blago.«

Mogoče je bil takle tako zaželeni komercialist obsojen zaradi podkupovanja (kaznivo dejanje »dajanje podkupnine« po 1. odst. 326 čl. KZ, kaznivo z zaporom najmanj 6 mesecev ali strogim zaporom do 5 let) prav v zvezi s prodajanjem nekurantnega blaga. Tisti, ki je tako blago kupil, ga je pač zato, ker je dobil podkupnino — in je s tem tudi sam storil kaznivo dejanje (»jemanja podkupnine« po 325. čl. KZ), za kar je določena kazen strogega zavora (najmanj eno leto) do 10 let, v posebno hudih primerih pa do 15 let.

Vidimo torej, da si lahko posamezno podjetje prizadeva prodati svoje blago celo, če pri tem zagreši kaznivo dejanje. In kaj je to za celotno skupnost? Čista škoda! Nekurantno blago je pač nekurantno in kot ga niso mogli prodati v prvem podjetju, tako ga tudi v drugem ne bodo mogli. Vse delo v zvezi s prodajo, prevozom, uskladiščenjem itd. je bilo brezplodno. Družba v celoti je siromašnejša, nekaj posameznikov pa je izkoriščevalsko obogatelo, ker so *navidežno* opravljali družbeno koristno delo.

Tako početje si potem ljudje upajo opravičevati s trditvijo, da so delali z najboljšim namenom: koristiti skupnosti. In na koliko načinov podkupujejo!

Podkupnine so razne fiktivne zaposlitve (največkrat honorarne, pogosto žen in otrok), lahko so potovanja, dopusti, »strokovne ekskurzije«, za katere plača stroške namesto matičnega zainteresirano podjetje. Lahko so prevozi gradbenega materiala (ko jemalec podkupnine zida hišo). Lahko so skratka mogoče na tisoč načinov, v obliki materialnih pa tudi nematerialnih dobrin, dane neposredno podkupljenemu ali

¹ 40. člen zakona o ureditvi razmer na trgu (Ur. l. SFRJ št. 50/1962) določa: »Na vodilaem položaju in na delovnem mestu, na katerem se v gospodarski organizaciji opravljajo komercialni posli, ne sme biti zaposlen, kdor je bil obsojen za kaznivo dejanje:

1. Zoper ljudstvo in državo (X. pogl. kaz. zakonika).

2. Zoper narodno gospodarstvo (XIX. pogl. KZ).

3. Zoper uradno dolžnost (XXIV. pogl. KZ).

4. Zoper družbeno in zasebno premoženje (XX. pogl. KZ).

Prepoved traja 5 let po prestani, odpuščeni ali zastarani kazni. Prepoved se ne nanaša na pogojno obsojene osebe.«

posredno na primer ženi, tastu, komurkoli, ki je v kaki zvezi s podkupljenim. Tudi sprejem v delovno razmerje je lahko taka »nagrada«, pa čeprav odloča o delovnih razmerjih formalno komisija delavskega sveta.

Koliko je drugih škodljivih delovanj, ko se njihovi storilci skrivajo za navideznim zavzemanjem za koristi skupnosti, ki jo zavestno ali pa zaradi svoje absolutno pomanjkljive razgledanosti napačno istovetijo s svojim podjetjem. Nekaj ljudi, ki so jih leta 1964 sodili v Kopru in so sami sebe imeli in se razglašali za odlične gospodarstvenike, je s svojimi »dobronamernimi«
kršitvami »neživljenjskih«
predpisov povzročilo stomilijonske škode z naslednjo businessmansko »poslovnostjo«: Naše blago so kupili po — recimo — 180 din/kg. Prodali so ga v tujino po — recimo — 90 din. Nastalo razliko so »genialno«
spremenili v dobiček, tako da so za iztržek nakupili ceneno tuje blago (ženske nogavice, magnetofone, lutke itd.), ponaredili listine, tako da so navedli večje kupne cene in nato še nekajkrat dvignili cene, po katerih so blago prodajali potrošnikom. Temu početju so dali formalnopravno tudi »neoporečen videz«. Podjetje je namreč imelo: uvozni, grosistični in maloprodajni oddelek. Ko je blago — včasih po zaslugi podkupljenih carinikov, pogosto pa na podlagi ponarejenih listin — prišlo v Jugoslavijo, je uvozni oddelek določil svojo maržo ter fakturiral vse skupaj grosističnemu oddelku, ta pa enako detajlističnemu. Pri golem fakturiranju iz oddelka v oddelek, to je iz sobe v sobo, so se cene dvigale za desetine milijonov. Nato je seveda še maloprodajni oddelek zvišal cene, tako da je bila izguba, s katero je podjetje prodalo naše blago v tujini, »dinarsko popolnoma sanirana.«

Sanirana z vidika interesov skupinice ljudi, ki so sestavljali vodilno jedro trgovskega podjetja. Da so tako prodali stotisoče ženskih nogavic, za katere so plačali mogoče 150 din za par, po 700 do 800 din, je bil zanje samo »uspešen posel«. Da so tako trikrat zmanjšali vrednost dinarja, pa se jih ne tiče. Njihovo obzorje je segalo samo do tja, do kamor so segali interesi »njihovega podjetja«. Za par nogavic so dali 3 kg sliv (kot je bilo — v dinarjih seveda — zapisano v listinah) namesto 1,5 kg; prodali pa so jih za 5 kg.

O vsem tem so pripovedovali, kot da gre za najbolj samo po sebi umevne stvari. Saj so vendar delali v interesu skupnosti! Če ne bi tako delali, bi vendar njihovo podjetje propadlo — in s tem naj bi za skupnost nastala škoda.

Besedo »podjetje«
dajem v narekovaj, ker v resnici v takih primerih ne gre za interese podjetja, za katerimi se skrivajo krivci, primitivno izenačujoč podjetje s celotno skup-

nostjo. Ne! V resnici se tega lotevajo predvsem zaradi svojih osebnih koristi. Ne samo, da imajo pri tem velikokrat razne neposredne protipravne premoženjske koristi, marveč uživajo zato, ker so pač »dinarsko zelo rentabilni«, nezaslužen ugled in z njim združene očitno izkoriščevalske dohodke. Tako se *njim osebno* te vrste »delo v prid skupnosti« tako zelo spleča, da se zavestno lotevajo vseh tveganih transakcij, ki jih naposled pokopljejo. Toda z njimi vred zrgrmi tudi podjetje — in družbeni milijoni.

Kdor pa jim ugled spodbija, ker je spregledal njihovo nesposobnost in škodljivost, »jih dobi po glavi«. Če mu ne morejo škoditi neposredno, dosežejo to s svojimi zvezami. Na razne načine izigrajo tudi samoupravne organe.

Direktor podjetja Fructus v Kopru je na primer — potem, ko je kakih 6 let vodil podjetje — na sodni obravnavi v kazenskem postopku zoper njega in še nekatere vodilne delavce izjavil, da ni bil kos funkciji direktorja. (Škoda, s katero je bilo podjetje likvidirano, je znašala 800,000.000 dinarjev). Nekatere priče pa so povedale, da je bilo več ljudi v podjetju, ki so to že zdavnaj ugotovili, opozarjali na nepravilnosti in samovolje — pa niso mogli nič, ker je bil vsak napad na »direktorjevo avtoriteto« nekaj podobnega kot smrtni greh za kristjana.

Čeprav imamo torej v ustavah in zakonih praktično brezhibno družbenopolitično in gospodarskopravno ureditev, ljudje, ki bi se morali po njej ravnati, niso brezhibni. Zato mnogokaj izmaličijo, delno zaradi premajhnega znanja, večinoma pa zaradi sebičnih interesov.

Kako je to mogoče preprečiti? Edino tako, da se tiste, ki delajo napake, takoj zamenja s preverjeno sposobnimi in odgovornimi — odgovornimi tisti skupnosti, ki jim je zaupala delo in v interesu katere morajo delati, upoštevajoč seveda splošne interese, izražene v ustavi, zakone pa tudi moralna načela.

To je seveda lahko reči, težko pa napraviti. V resnici je to mogoče doseči *samo s prisiljenjem*. Toda s silo, to je z oblastjo, ne razpolagajo vsi. Nima je na primer osnovna organizacija zveze komunistov niti sindikalna podružnica. »Na terenu« je nima posamezen zbor volivcev niti socialistična zveza. Pač pa ima delavski svet v podjetju kot pooblaščenec kolektiva možnost odstaviti direktorja ali začeti disciplinski postopek zoper njega, preko direktorja pa tudi zoper vsakega vodilnega uslužbenca — kar se lahko konča z disciplinskim odpustom (brez pravice do odpovednega roka, brez odpravnine, brez pravice do nadomestila za čas brezposelnosti,

do otroških dodatkov itd.). »Na terenu« imajo pravico prisiljevanja le skupščine in njihovi upravni organi ter sodišča. Nimajo je torej ne komiteji ZK ne odbori SZDL niti osnovne organizacije.

V tako imenovanih prekinitvah dela imamo primere pasivnega pritiska, ko delovna skupnost gospodarske organizacije skuša rešiti določen pereč problem s političnim nastopom. Ta tradicionalna oblika boja delavskega razreda pa kaže po mojem mnenju predvsem nepoučenost delovne skupnosti o normalnih ukrepih takrat, ko s čim ni zadovoljna. Normalno bi bilo namreč, da delavski svet uresniči, kar kolektiv zahteva. Če pa tega ne bi hotel storiti, bi bilo edino normalno in pravilno — pa tudi neškodljivo! — da kolektiv tak delavski svet odpokliče in zaupa reševanje skupnih zadev drugim ljudem. Delovna skupnost lahko (novo) izvoljenim članom izrecno naloži izvršitev ukrepa, ki ga hoče izsiliti s prekinitvijo dela. Tako bi se ognila tej škodljivi obliki prisiljevanja, ki je spričo delavskega samoupravljanja (če se v resnici izvaja) paradoks.

Če pa misli kolektiv, da so problemi, katerih rešitev izsiljuje s prekinitvijo dela, rešljivi samo zunaj podjetja — v občini, okraju, republiki ali celo Jugoslaviji — potem bi pač moral zahtevati od svojih predstavnikov v skupščinah omejenih družbenopolitičnih skupnosti, da skupščina odloči o njegovi zahtevi. Če izvoljeni predstavniki ne bi hoteli zadeve v skupščini spraviti na dnevni red, ali bi po mnenju zainteresiranih volivcev ravnali napačno, potem bi pač lahko kot volivci sprožili postopek za odpoklic takega odbornika oziroma poslanca.

Najbolestnejši pojav — bojazen pred represalijami

Toda...! Najbrž se kolektiv odloči za prekinitev dela zato, ker se je teže odločiti za odkrito uporabo pravnih možnosti kot pa za pasiven odpor, ko nikomur ni treba *pravemu* odkrito nastopiti. Gotovo je eden od najbolestnejših pojavov v naši družbi bojazen pred represalijami. Vsa dosedanja sklicevanja na zavest v tem pogledu še niso mogla odpraviti tega zla in *sramote*. Ni potrebno poudarjati, da je ta bojazen upravičena, kar so nešteto krat z obžalovanjem ugotovili tudi naši najvišji družbeni in politični organi.

Kakšna je potem rešitev? Ni nobene take, da se ne bi bilo treba spopasti z nosilci nasprotnih stališč. Vsa zgodovina, zlasti pa zgodovina delavskega gibanja nas uči: Nasprotujočih si interesov ni mogoče razrešiti s prepričevanjem. (To so

počenjali utopisti). Razrešijo se samo z uveljavitvijo volje ene ali druge strani. Birokrat uporablja pri tem dobro znani način zastraševanja, izpodkopavanja, očrnjevanja in odstranjevanja »nevarnih«, to je najbolj aktivnih. Pri tem se sklicuje na »zveze in poznanstva« in se skriva za njimi, ustvarja svojo »suito« v podjetju in se obenem povezuje s somišljeniki izven njega.

Skupnost (delovna ali družbenopolitična, večja ali manjša) ima vsekakor mnogo možnosti, da prepreči maličenje socialističnih odnosov (katerih bistvo je: vsakemu samo po rezultatih dela). Seveda pa se mora svoje sile zavedati, pravilno spoznati svoje interese — in pravilno ukrepati. Če na primer delavci pričakajo pri vходу v podjetje računovodjo in mu — pod pretnjo fizičnega nasilja — prepovedo vstop, ne ukrepajo pravilno. Taka prekinitev delovnega razmerja je nezakonita in torej v nasprotju s splošnimi interesi. V takem primeru morajo računovodji še nadalje plačevati osebni dohodek, čeprav ne dela. Na to jih sodišče gladko obsodi. Navadno se to končno reši tako, da nezaželenemu odpovedo in mu morajo plačati osebni dohodek za ves čas, ko ni delal, in za ves odpovedni rok, včasih celo odpravnino. Pravilno pa bi bilo — če so razlogi za tako ogorčeno reagiranje — uvesti disciplinski postopek in če so (razlogi) res tako hudi, bo verjetno disciplinska komisija podjetja izrekla kazneni odpust, katere posledice sem že prej naštel. Tudi v zapletenejših primerih ima vsaka naša skupnost možnost razrešiti vsa sporna vprašanja brez prekinitev dela ali podobnih — za naše razmere nihilističnih — akcij.

Težava pa je seveda v tem, da se mora večina ljudi, ki prizadeto skupnost sestavljajo, zavedati svojih pravih interesov in biti enakih misli tudi glede načina ukrepanja. To doseči — pa pomeni: poprej diskutirati, izmenjavati mnenja, prepričevati! In to o stvareh, ki so zaradi interesov kršiteljev na položajih »tabu«. Razumljivo je, da do spoznanja, kaj, zakaj in kako ukreniti, ne pridejo vsi ljudje naenkrat. Je že tako, da navadno prihajajo prvi do teh spoznanj vedno — ali skoraj vedno — isti ljudje. Spomnimo se samo filma »Iz oči v oči« oziroma gledališke predstave »Primer tovariša Koprivice«.

Ko torej prvi začno razpravljati in večina še ne podpira dovolj učinkovito njihovih stališč — ker je, žal, še vedno mnogo ljudi, ki besede ocenjujejo po avtoriteti govornikov namesto po tehtnosti besed — takrat ima prizadeti mogočnejši dovolj možnosti, da »zgago« nekako onemogoči.

Vse to pa kaže, da brez svobodne izmenjave mnenj, ki mora vključevati tudi množičnost pridobivati ljudi za določeno stališče, zlepa ni mogoče priti do mirne in najpravičnejše rešitve problemov. Kako težko je večkrat na hitro dometi bistvo problema in se pravilno odločiti, ve vsakdo, ki se s takimi stvarmi ukvarja. Na sejah komisij, svetov, sodnih senatov in drugih organov, ki štejejo sorazmerno malo članov in ki so z gradivom vsaj v bistvu strokovno seznanjeni, se velikokrat dogodi, da po izčrpnem referatu, ki ga poda kdo od njih, in po temeljiti diskusiji ne morejo odločiti, pa zadevo odložijo zaradi ponovne in bolj vsestranske proučitve. Kako bi mogel potem občan na zboru volivcev ali odbornik občinske skupščine — spričo splošno znane natrpanosti dnevnih redov — zavzeti pravo stališče o kompliciranih vprašanjih, o katerih mogoče prvič sliši šele na zboru oziroma zasedanju. Ni zastoj potreba po svobodnem boju mnenj, tolikokrat za bičevanjem v vseh smernicah vodilnih političnih organov — od programa in statuta ZKJ, smernic raznih plenumov itd.

Če se samo malo ljudi bojuje proti deformacijam, navadno boj ni uspešen. Ker pa jih »predrznnejši« še »dobijo po glavi«, mnogi zgubijo voljo in pogum, tako da so se nam iz tega naposled izcimile prekinitve dela.

Kaj storiti, da ne bi tako malo ljudi pravočasno nastopilo proti maliččenju? Edino tole: kar najhitreje izpopolnjevati njihovo znanje, da ne bodo puščali na cedilu tistega, ki se bori za njihove interese; vse zavestne napredne sile pa se morajo na vse kripelje truditi, da ustvarjajo vzdušje, v katerem bo boj mnenj kar se da sproščen in brez nevarnosti. Ni demokratizma brez tolerance?

Samo takrat, ko bo pretežna večina ljudi ljubosumno čuvala težko priborjene pravice, zapisane v ustavah, ko bo takoj reagirala, če kdo ne bo izpolnjeval dolžnosti, ki mu jih (v imenu skupnosti!) nalaga zakon — samo takrat bodo lahko ustave in zakoni dobili polno veljavo. Takrat bodo v resnici veliko vredni. In če bi hoteli dopolniti misel, vsebovano v naslovu tega sestavka, bi se dopolnitev glasila: *Ustava in zakoni vplivajo na resničnost toliko, kolikor so ljudje zmožni preprečiti njihovo izigravanje in izsiliti njihovo izvajanje.*

DUŠAN PUH

Gospodarjenje z gozdovi

Med celotno povojno graditvijo je bilo za gozdarstvo pogostokrat pomembno, ali in koliko je tudi v svojevrstnih pogojih gozdne proizvodnje mogoče uporabiti splošne oblike našega gospodarskega sistema, ki je, sicer razumljivo, zlasti prilagojen prevladujočemu industrijskemu načinu proizvodnje. Pri tem so to panogo nemalokrat kritizirali, da zaradi statične in konservativne miselnosti svojih kadrov prepočasi reagira in se premalo vključuje v dinamiko našega razvoja. Preveliko posploševanje in šabloniziranje v gozdarstvu pa se spet ni najbolje obneslo in je bilo nekatere tovrstne ukrepe potrebno pozneje popravljati.

S takšnimi in podobnimi dilemami se srečujemo ves čas gospodarske graditve, zaostrujejo pa se praviloma tedaj, kadar dinamika našega razvoja terja nove naloge in oblike dela.

Pred veliko takšno preizkušnjo je bilo gozdarstvo leta 1961., ko je obveljal nov temeljni zakon o gozdovih, ki je v dotedanji administrativni sistem gospodarjenja z gozdovi vnesel bistvene spremembe. Strnjeno bi jih lahko označili kot prizadevanje zakonodajalca, da bi se naj naposled tudi gozdarstvo premaknilo z administrativnih tirnic na pot svobodnejšega ekonomskega razvoja in se tako izenačilo z drugimi gospodarskimi panogami. Hkrati z novimi razvojnimi spodbudami, ki jih je bilo gozdarstvo pri tem deležno, pa so se v novem sistemu gospodarjenja z gozdovi kmalu pokazale tudi nekatere vrzeli in pomanjkljivosti. O teh je bilo precej govora pri usklajevanju omenjenega zakona z novo ustavo. Gre za še nedognana stališča glede nekaterih temeljnih vprašanj organizacije in ekonomike gospodarjenja z gozdovi, na katera odgovori vsekakor niso lahki in jih ne bi kazalo iskati niti v posploševanju in šablonski aplikaciji splošnih oblik našega gospodarskega sistema na specifične pogoje gozdne proizvodnje, niti v izoliranem in prevelikem poudarjanju teh posebnosti. Zagotovo je le, da pri iskanju najustreznejših

rešitev ne smemo zanemarjati nobenega od številnih pojavov, ki spremljajo in kakorkoli vplivajo na smotrno gospodarjenje z gozdovi.

S tem prispevkom bomo dosegli svoj namen, če bo vsaj deloma osvetlil obravnavana vprašanja.

Temeljne značilnosti gozdne proizvodnje

O značilnostih ali kot temu pogosteje pravimo »specifičnostih« gozdarstva je bilo doslej verjetno prej preveč govora kot premalo. Ta izraz gozdarski strokovni krogi sila radi poudarjajo, nemalokrat tudi tam, kjer ne ustreza in se za navidezno specifičnostjo skriva strokovna ozkost in konservativnost. Morda delno prav zato pri pomembnih odločitvah navadno premalo upoštevajo posebnosti gozdne proizvodnje.

Zato ne bo odveč, če pred presojo najbolj perečih problemov s področja organizacije in ekonomike gospodarjenja z gozdovi, vendarle poudarimo in razčlenimo nekatere bistvene pojave, ki spremljajo in pogojujejo uspešno urejanje tega gospodarskega področja. Med takšne značilnosti gozdne proizvodnje nedvomno sodijo:

- dolgoročnost proizvodnega ciklusa,
- regionalna narava in teritorialna razprostranjenost proizvodnega procesa,
- neenaki naravni pogoji gospodarjenja,
- dvojni pomen koristi od gozdov.

Dolgoročnost proizvodnega ciklusa je največkrat poudarjena, hkrati pa tudi najbolj nesporna posebnost gozdarstva, ki celotnemu sistemu gospodarjenja z gozdovi vsiljuje posebno obeležje, zlasti pa se izraža pri vlaganjih v enostavno in razširjeno reprodukcijo, sistemu nagrajevanja in delitvi dohodka. Po vsem tem ta posebnost gozdne proizvodnje mora odsevati tudi v vsebini in materialni bazi delavskega samoupravljanja, ker gre za izločanje pomembnega deleža ustvarjenih sredstev v dolgoročna investicijska vlaganja, brez neposredne ekonomske zainteresiranosti generacije, ki te ukrepe izvaja.

Z regionalno naravo proizvodnje se sicer srečujemo tudi v kmetijstvu, vendar se ta posebnost zaradi manjše intenzivnosti gospodarjenja v gozdarstvu mnogo izraziteje kaže kot v kmetijstvu. S tem v gozdarstvu nastajajo znani problemi v zvezi z oblikovanjem pravih kriterijev za teritorialno organizacijo proizvodnih enot in vključevanje teh enot v obstoječi komunalni sistem.

Tudi z *neenakimi pogoji gospodarjenja* se poleg gozdarstva srečujemo še drugod, vendar te razlike le v gozdarstvu izhajajo iz različnih *naravnih pogojev*, ki jih z vplivom ljudskega dela zelo težko ali le v daljšem razdobju lahko spreminjamo in ker za tovrstno vlaganje primanjkuje sredstev praviloma prav tam, kjer so potrebe in možnosti za izboljšanje teh pogojev največje. S tem nastajajo številni problemi in težko premostljive težave pri smotrnem načinu financiranja razširjene reprodukcije v gozdarstvu — prav to pa je naloga, ki je zaradi naraščajočih potreb po lesu čedalje pomembnejša.

Dvojni pomen koristi od gozdov izhaja iz dejstva, da je družbi poleg gospodarske pridobitnosti gozdov hkrati tudi za trajno ohranitev številnih funkcij gozdov, kar zadeva varstvo zemljišč pred erozijo, reguliranje klimatskih, rekreacijskih, turističnih in drugih vplivov na okolje itd. S takšnim pomenom družbene imovine se srečujemo le v gozdarstvu, zato je razumljivo, da so se v tej panogi toliko časa ohranile administrativne oblike gospodarjenja in da je ta naloga bila zaupana delovnim kolektivom šele v letu 1961 z uveljavitvijo tedanjega zakona o gozdovih.

Pravkar navedene specifičnosti gozdne proizvodnje same po sebi ne pomenijo nič novega, saj gre za znane in večkrat poudarjene pojave, ki jih kot takšne ni mogoče negirati. Pomembnejši od samih ugotovitev pa so vsekakor številni odmevi teh pojavov v celotnem kompleksu gospodarjenja z gozdovi, zlasti če upoštevamo, da se na tem področju srečujemo tudi z močno zastopanim zasebnim lastništvom, kar gospodarsko zapletenost gospodarjenja z gozdovi še stopnjuje s številnimi družbeno-političnimi zapleti. Zato je v tej zvezi potrebna še podrobnejša osvetlitev, kako se omenjene posebnosti posamezno ali v medsebojni vzročni povezavi kažejo v nekaterih temeljnih kategorijah organizacije in ekonomike gospodarjenja z gozdovi.

Delavsko samoupravljanje v gozdarstvu

Nobenega dvoma ni, da pomeni uvedba delavskega upravljanja v gozdarstvu napredek pri krepitvi ekonomskih spodbud za še hitrejši razvoj te dejavnosti. To pa nas kljub temu ne sme zavesti v prepričanju, da je delavsko upravljanje v gozdarstvu po oblikah dela, zlasti pa po mejah svoje funkcionalnosti, mogoče v celoti istovetiti s samoupravnimi pravicami kolektivov v drugih gospodarskih panogah. Ta ugo-

tovitev nesporno izhaja iz dejstva, da se posebnosti gozdne proizvodnje najmočneje kažejo prav v delavskem upravljanju.

Dolgoročnost proizvodnega ciklusa vsiljuje svojevrstno obeležje celotni ekonomiki gozdarstva, zato je razumljivo da mora odsevat tudi v sistemu delavskega upravljanja, zlasti ker je posledica te posebnosti gozdne proizvodnje velika časovna odmaknjenost med delom in učinki tega dela. Antagonizmi med velikimi potrebami po vlaganjih v gozdove in omejenimi ekonomskimi interesi ter materialnimi pogoji za izvajanje te naloge, pomenijo za delavsko upravljanje v gozdarstvu težko premostljive ovire pri opravljanju temeljnih nalog v zvezi z ohranitvijo gozdov in povečanjem njihove proizvodne zmogljivosti. Neenaki naravni pogoji to problematiko še zaostrujejo, ker so gospodarski učinki navadno v diametralnem nasprotju s potrebami in pogoji za vlaganje v razširjeno reprodukcijo.

Tudi teritorialna razprostranjenost gozdne proizvodnje narekuje delavskemu upravljanju v gozdarstvu posebne prijeme in oblike dela. V tej zvezi gre predvsem za iskanje ustreznih organizacijskih oblik, ki naj bi omogočile čimvečjo zavzetost in aktiviranje gozdnih delavcev v organih delavskega upravljanja. Zaradi velike raztresenosti zaposlenih delavcev je v gozdarstvu večja potreba kot drugod po decentralizaciji organov delavskega upravljanja, ker se tako pravice in možnosti za udeležbo v upravljanju bolj približajo proizvajalcu. To pa nam nalaga novo nalogo: pravilno razmejiti pristojnosti centralnih in obratnih organov delavskega upravljanja. Ta naloga vsekakor ni lahka, ker decentralizacija upravljanja nujno prihaja v nasprotje s številnimi skupnimi nalogami, ki jih zaradi neenakosti pogojev gospodarjenja (tudi znotraj iste organizacije) in že omenjenih težav v zvezi z izločanjem sredstev za skupna vlaganja ni mogoče prenesti v pristojnost nižjih organov upravljanja. Na podlagi dosedanjih izkušenj se pravilna razmejitev kaže v tem, da je centralnim organom upravljanja treba zagotoviti vso pravico, da odločajo o vseh vprašanjih, ki se nanašajo na skupno investicijsko izgradnjo in ustvarjanje čimbolj enakih začetnih pogojev osnovnih proizvodjalnih enot, organom upravljanja teh enot pa prepustiti vse pravice pri delitvi preostalega čistega dohodka.

Dvojni pomen koristi od gozdov, ki se kaže v medsebojnem prepletanju gospodarskih koristi in splošnega pomena gozdov, nalaga delovnim kolektivom v gozdarstvu poleg pravic, da z gozdovi gospodarijo po gospodarskih načelih, tudi vrsto obveznosti in omejitev (gospodarjenje po načelu traj-

nosti gozdne proizvodnje), da bi zavarovali družbeni interes, kar zadeva ohranitev gozdov. Prav to pa organom delavskega upravljanja v gozdarstvu odmerja gornjo mejo, do katere smejo svobodno uveljavljati svoje ekonomske interese v zvezi z izkoriščanjem gozdov. To seveda ne pomeni, da je ta meja kvantitativno trajno omejena in da mora zaradi tega izkoriščanja gozdov stagnirati. Nasprotno, postopno povečanje proizvodnega potenciala gozdov je najpomembnejša naloga delovnih kolektivov, s tem pa je omogočeno povečano izkoriščanje gozdov, ne da bi bila ogrožena trajnost njihovih odnosov.

Pri vsaki razpravi o najvišji dovoljeni meji izkoriščanja gozdov, ki nujno izhaja iz splošnega družbenega interesa, da gozdove zaradi njihove splošne koristi trajno ohranimo, pa gre tudi za spodnjo mejo sečnje gozdov, ki naj zagotovi kritje družbenih potreb po lesu. Kakor je ta problem na prvi pogled logičen, pa je vendar v bistvu napačno zastavljen. Družbene potrebe po lesu bi se namreč morale izravnati s sečnjami, ki jih je po načelih sodobne gozdnoureditvene in gozdnogojitvene tehnike tako in tako potrebno izvajati v kar največjem obsegu, upoštevajoč seveda pri tem potrebo po najmanj enakih donosih iz gozdov tudi v prihodnje. S tega vidika bi v načelu popolnoma ustrezalo temeljno določilo zakona o gozdovih iz leta 1961., ki ni dopuščal nobene izjeme, kar zadeva obvezne ukrepe, katere glede vseh elementov gospodarjenja z gozdovi, vključno z njihovim izkoriščanjem, predpisujejo gozdnogojitveni načrti. Ker pa s temi načrti predvideni obseg sečenj (etat), ki je med vsemi ureditvenimi ukrepi temeljni regulativ za smotrno gospodarjenje z gozdovi, v okviru proizvodne zmogljivosti gozdov in težnje po njihovi ohranitvi hkrati upošteva tudi družbene potrebe po lesu, bi tako določen obseg sečenj moral hkrati predstavljati zgornjo in spodnjo mejo dovoljenega izkoriščanja gozdov. Glede na znano dejstvo, da v vsakem gospodarstvu lahko pride tudi do občasne neuskladenosti med tako določenim obsegom sečenj in družbenimi potrebami po lesu, pa lahko takšna — v načelu sicer pravilno postavljena zakonska določila postanejo preozka in jih življenje negira kljub njihovi tehtnosti. Zato je prav, če bomo ob skorajšnjih spremembah in dopolnitvah republiškega zakona o gozdovih to vprašanje ustrezno rešili. Ta rešitev pa seveda ne sme izhajati le iz prizadevanj za kritje izrednih družbenih potreb po lesu, temveč mora hkrati zagotavljati tudi vse spremljajoče ukrepe (večja vlaganja v gozdove) v zvezi z ohranitvijo trajnosti gozdne proizvodnje. Gre za iskanje rešitve, ki naj bi nam omogočila, da o izjem-

nih primerih premišljamo in zavestno globlje posegamo v gozdove, da pa pri tem ohranimo vse možnosti za družbeno obvladovanje tega občutljivega početja!

Vse dosedanje ugotovitve nam torej potrjujejo, da ima delavsko upravljanje v gozdarstvu po svojih pravicah in dolžnostih posebne oblike dela in omejen prostor za upravljanje. Ne da bi s tem kakorkoli zanemarjali družbeno in strokovno zavest kolektivov, ki so jim gozdovi zaupani v gospodarjenje, lahko namreč trdimo, da ta naloga splošno-družbenega pomena ne more biti odvisna le od ekonomskih interesov posameznih kolektivov, ker bi nas to brez učinkovitih družbenih regulativov — v končni konsekvenci lahko privedlo do dveh skrajnosti: do izkoriščanja gozdov pod spodnjo mejo družbenih potreb ali pa do sečenj, ki bi prese-gale proizvodne zmogljivosti gozdov. Obe skrajnosti sta v izredno pestrih pogojih gozdne proizvodnje možni in za družbo sila nevarni, prva za sedanjo generacijo, druga pa za naslednje!

Ugotovitev, da ima delavsko upravljanje v gozdarstvu zaradi nekaterih posebnosti gozdne proizvodnje svojevrstne oblike in omejen prostor, seveda ne pomeni, da bi zaradi tega ta pridobitev v gozdarstvu morala imeti manjšo vlogo in pomen. Obstajajo namreč še druge možnosti, da znotraj določenih mej gospodarjenje z gozdovi razbremenimo številnih administrativnih posegov, ki brez potrebe omejujejo pravice in ekonomske interese delovnih kolektivov. Gre za dosedanje prakso administrativnega določanja asortimenta proizvodnje, ki pogosto ne ustreza proizvodnim pogojem organizacij, in administrativno določanje cen, ki je sicer v dosedanjih razmerah morda še potrebno, vendar pa je sistem določanja cen preveč centraliziran in premalo uskladen z interesi proizvodnje. Nedvomno bo s postopnim odpravljanjem teh administrativnih spon delavsko upravljanje v gozdarstvu v mejah, ki so mu odrejene, mnogo pridobilo pri svoji ekonomski funkcionalnosti.

*Smotrno gospodarjenje z gozdovi
je možno le na velikih površinah*

Gozdarstvo Slovenije se je od vsega začetka graditve socialističnega gospodarstva znašlo pred zahtevno nalogo, kako gospodarjenje z gozdovi najbolje prilagoditi novim razmeram. Spremenjena lastniška struktura gozdov je z ene strani narekovala čimprejšnjo organizacijsko okrepitev na novo nastalega družbenega sektorja, z druge strani pa so iz-

redne potrebe po obnovi porušene dežele zahtevale, da pri skupnih prizadevanjih za te cilje sodeluje tudi, pri nas še vedno močno zastopan, zasebni sektor gozdnega lastništva.

V zvezi s takšnimi nalogami, ki so dobile še močnejši poudarek s preходом na načrtno gospodarstvo, se je v gozdarstvu vse močnejše uveljavljalo prepričanje, da je uspešno gospodarjenje z gozdovi mogoče le na velikih površinah. Razen organizacijske prednosti pri realizaciji zahtevnih nalog na področju izkoriščanja gozdov, so se v močnih gozdnogospodarskih organizacijah kazali tudi boljši pogoji za ustvarjanje in smotrno razporeditev sredstev za večja vlaganja v gozdove, ki so nujno morala slediti obilnim sečnjam. Tudi načrtna izgradnja lesne industrije je zahtevala regionalno povezovanje te panoge s svojim gozdnosurovinskim zaledjem. Zato je Gozdarski inštitut Slovenije že leta 1948 izdelal elaborat o gozdnogospodarskih območjih, ki so odtelej z majhnimi spremembami rabila kot podlaga za organizacijo družbenega sektorja gozdarstva v Sloveniji.

Organizacijske osnove, ki so prestale svojo preizkušnjo in se utrdile v Sloveniji in ki smo jih pri nas podkrepili z uvedbo delavskega upravljanja že leta 1952, je v celoti potrdil temeljni zakon o gozdovih leta 1961. Z uzakonitvijo gozdnogospodarskih območij kot naravno in ekonomsko zaokroženih enot, znotraj katerih je možno izravnati dohodke (izkoriščanje gozdov) in izdatke (vlaganje v gozdove) ter zasnovati aktivno bilanco gospodarjenja, so bili v vsej državi postavljeni čvrsti temelji za organizacijo gospodarjenja z gozdovi, s tem pa so hkrati bili ustvarjeni tudi pogoji za uvedbo delavskega upravljanja v gozdarstvu.

Vendar pa so s samo uzakonitvijo gozdnogospodarskih območij bili storjeni šele prvi ukrepi za smotrno organizacijo gozdarstva, ukrepi, ki so v praksi zadeli na nekatere ovire in nejasnosti. Podobno kot pri delavskem upravljanju je takim pojavom tudi tukaj botrovalo nerazumevanje in neupoštevanje nekaterih posebnosti gozdne proizvodnje, ki jih ni mogoče zanikati. S stališča organizacije se tokrat srečujemo z že poudarjenim regionalnim karakterjem gozdne proizvodnje ter neenakimi naravnimi pogoji gospodarjenja, ki močno vplivajo na reprodukcijsko sposobnost organizacij, katerim je zaupano gospodarjenje z gozdovi. Oba pojava zahtevata organizacijsko povezavo širših gozdnih kompleksov ter gospodarjenje z njimi na podlagi ene organizacije. Prav pri izvajanju tega načela, ki ga zakon z določili o gozdnogospodarskih območjih jasno nakazuje, pa se srečujemo po eni strani z vprašanjem, ali naj tako oblikovana območja zajemajo tudi

zasebne gozdove, po drugi pa z izredno aktualnim vprašanjem, kako tako razsežno teritorialno organizacijo uskladiti z interesi komunalnega sistema?

Potreba po enotnem gospodarjenju z vsemi gozdovi ne glede na lastništvo izhaja iz znanega dejstva, da tudi zasebnim gozdovom ni mogoče odrekati njihovega splošnodružbenega pomena, zaradi česar je popolnoma razumljivo, da se mora družbena skrb za napredek gozdarstva nanašati tudi na te gozdove. Zato smo se v zadnjih letih v Sloveniji že lotili integracije gospodarjenja z družbenimi in zasebnimi gozdovi znotraj skupnih organizacij, ker bi pri podružbljanju zasebne gozdne proizvodnje v naši republiki, glede na medsebojno prepletanje in nerazdružno celoto zasebnih in družbenih gozdov, vsaka druga rešitev bila težko izvedljiva in nesmotrna. Novi temeljni zakon o gozdovih, ki je bil pravkar sprejet, takšno rešitev dopušča oziroma pooblašča republike, da to vprašanje uredi skladno s svojimi pogoji.

Pričakovati je, da bo republiški zakon o gozdovih s svojimi skorajšnjimi spremembami in dopolnitvami docela uveljavil napredna pooblastila temeljnega zakona ter dokončno uzakonil gospodarjenje z vsemi gozdovi znotraj gozdnogospodarskega območja na podlagi ene organizacije. S tem bi novi zakon odprl širše možnosti za učinkovitejše in hitrejšo podružbljanje zasebne proizvodnje, ki je na podlagi dosedanjih zakonskih določil slonelo le na labilnih oblikah prostovoljnega združevanja in težko izvedljivih administrativnih ukrepov sankcijske narave.

Kot smo že omenili, se težave pri uveljavljanju gozdnogospodarskih območij ne nanašajo le na vključevanje zasebnih gozdov, temveč zadevajo tudi na zapletene odnose med gozdarstvom in komunalnim sistemom. Takšnim zaostritvam običajno botrujejo lokalistične težnje posameznih občin, ki skušajo gozdnogospodarska območja prilagoditi svojim upravnopolitičnim mejam, lahko pa jih pogojuje tudi neustrezna notranja organizacija gozdnih gospodarstev, kolikor le-ta ne upošteva dovolj samoupravnih pravic in pristojnosti občin. Z uzakonitvijo gozdnogospodarskih območij po predlaganih strokovnih in ekonomskih načelih ter z več ali manj že izvedeno decentralizacijo notranje organizacije gozdnih gospodarstev in njihovih organov delavskega upravljanja so te težave v Sloveniji že premagane oziroma delno in občasno nastajajo le še tam, kjer jih pogojujejo subjektivni faktorji z ene ali druge strani.

Drugače pa je v nekaterih drugih republikah, kjer je zaradi lokalističnih teženj komun po uveljavitvi sedanjega

zakona o gozdovih ponekod prišlo celo do organizacijske drobitve gozdarstva. Razumljivo je, da je v takih primerih še težje zagotoviti optimalno razporeditev sredstev za vlaganje v razširjeno reprodukcijo, spodrezane pa so tudi osnove za koncentracijo primarne predelave lesa, ki prav tako kot gozdarstvo išče smotrne ekonomske rešitve le v širšem prostoru. V okvir teh razglabljanj ne sodi vprašanje ali se s takšnimi in podobnimi pojavi srečujemo tudi v drugih gospodarskih dejavnostih — nesporno je le, da zaradi posebnih pogojev gozdnega in lesnega gospodarstva ti problemi v našem komunalnem sistemu še niso bili deležni dovolj razumevanja in da rešitve nikakor ne kaže iskati le v mejah posameznih samoupravnih enot.

Potrebe po vlaganjih v razširjeno gozdno reprodukcijo presegajo materialne možnosti in neposredno ekonomsko zainteresiranost gozdnogospodarskih organizacij

V osnutku sedemletnega programa o razvoju gozdarstva je močno poudarjena potreba po postopnem povečevanju proizvodne zmogljivosti naših gozdov, ker je to edini način, s katerim bomo lahko v določenem obdobju odpravili sedanje neskladnosti med proizvodnjo in potrošnjo lesa. To pa je seveda mogoče le na podlagi ustrezno povečanih vlaganj v enostavno in razširjeno reprodukcijo gozdne proizvodnje.

Prav pri tem pa srečamo doslej še nepremagane ovire, ki se kažejo v pomanjkanju finančnih virov, kajti gozdarstvo samo ne razpolaga z zadostnimi sredstvi v ta namen. Hkrati imamo opravka z že večkrat poudarjeno neenakostjo naravnih in gospodarskih pogojev gozdnogospodarskih organizacij pri ustvarjanju sredstev za izvajanje te naloge. Problem se še zaostrojuje, ker potreba po vlaganjih v razširjeno biološko proizvodnjo (plantažni in drugi hitrorastoči nasadi) ne izhaja iz neposredne ekonomske zainteresiranosti kolektivov, katerim je zaupano gospodarjenje z gozdovi, pač pa je narekovana in utemeljena s širšimi družbenogospodarskimi interesi (razširitev surovinske osnove za lesnopredelovalno industrijo in druge uporabnike lesa).

V takšnem položaju in zaradi takšne narave vlaganj v povečano proizvodnjo lesa se nujno nakazuje potreba po iskanju širše materialne podlage za reševanje te problematike, ki po namenu in obsegu presega ekonomske možnosti in družbeno gospodarsko prizadetost gozdnogospodarskih organizacij.

Iz vseh navedenih razlogov se v interesu uspešne realizacije predvidenih vlaganj v razširjeno reprodukcijo v

gozdarstvu kaže nujna potreba po formiranju združenih sredstev, ki naj bi bila v ta namen na razpolago. Iz razumljivih razlogov bi se ta sredstva morala formirati na republiškem nivoju, stekala pa naj bi se razen iz sredstev gozdarstva, tudi iz prispevkov zainteresiranih uporabnikov lesa (lesne industrije ter industrije celuloze in papirja) kakor tudi iz splošnih družbenih virov.

Najbolje bi seveda bilo, če bi se ta sredstva združevala v obliki posebnega namenskega sklada — v tem smislu je bilo danih že več predlogov — ker bi tako z ustreznimi predpisi najlažje zagotovili reden dotok teh sredstev, z druge strani pa bi z obveznim združevanjem dela sredstev iz gozdarstva (po ustreznem ključu) vsaj deloma pripomogli k egalizaciji neenakih naravnih pogojev posameznih organizacij. To seveda ne pomeni, da posamezne organizacije v gozdarstvu razpolagajo z odvečnimi sredstvi, ali pa da bi gozdarstvo iz sredstev predlaganega sklada lahko samo krilo vse potrebe v zvezi z realizacijo svojega razvojnega programa. Nasprotno, iz vseh razpoložljivih podatkov o dosedanjih vlaganjih v gozdove izhaja, da ta panoga komaj krije naraščajoče stroške za redno vzdrževanje sedanjih gozdov. Zato bi poraba dela teh sredstev za zasajanje novih gozdov bila sicer nujen in upravičen, vendar maksimalen prispevek gozdarstva za izvedbo nalog, ki jih iz splošno gospodarskih interesov predvideva osnutek sedemletnega perspektivnega načrta.

Tako zbrana sredstva bi bilo potrebno uporabljati izključno za večjo proizvodnjo lesa, nikakor pa ne za financiranje rednega vzdrževanja gozdov slabo akumulativnih gozdnih gospodarstev. Če bi namreč to dopuščali, bi sklad zgrešil svoj namen, poleg tega pa bi uživalci kreditov iz sklada lahko z delom svojih lastnih sredstev, ki bi jih sicer vlagali v gozdove, povečali osebne dohodke in ostale naložbe, manjkajoča sredstva za vzdrževanje gozdov pa bi krili iz sredstev sklada.

Formiranje združenih sredstev za vlaganje v razširjeno reprodukcijo gozdarstva predstavlja najbolj smotrno, hkrati pa tudi edino mogočo rešitev za uspešno izvajanje te naloge. Hkrati pa bi s tem bili ustvarjeni tudi trdni materialni pogoji za tesno poslovno sodelovanje gozdarstva, lesne industrije ter industrije celuloze in papirja, ki se pravkar uveljavlja in ki obeta boljše rešitve ne le pri vsakdanji preskrbi z lesom, temveč tudi pri dolgoročnih vlaganjih v povečano proizvodnjo lesa, ki jo predvideva osnutek dolgoročnega programa o razvoju gozdarstva!

TUGOMIR CAJNKO

Distribucija moči na nivoju občine

V sociologiji je najpogostejša naslednja definicija moči: »Moč je v sposobnosti usmerjati in nadzirati aktivnost drugih, da bi dosegli cilje, ki so v skladu z danim sistemom socialnih norm«. ¹ C. Wright Mills pravi, »da ima moč tisti, ki je zmožen uveljaviti svojo voljo, čeprav se mu drugi upirajo«. ² Prva definicija je oblastniške narave in ni konsistentna z nameni družbenega samoupravljanja. Dosledna uresničitev samoupravnega načela namreč zanika obstoj skupine ali sile, ki določa cilje in usmerja ter nadzira druge. Definicija predpostavlja alienacijo oziroma izhaja iz nje. Tisti, ki nima moči, je odtujen.

V doslednem samoupravnem sistemu bo moč porazdeljena precej enako, zato tudi sociološka problematika moči ne bo aktualna. Ker pa normativnost še ni danost in ker je moč še vedno neenako porazdeljena, je zato intenzivno sociološko zanimanje tudi upravičeno. Dokler obstaja država z elementi prisiljevanja, dokler je pomanjkanje, dokler razne dobrine razdeljujemo po delu ne pa po potrebah in dokler kulturne vrednote, ki jih razglasa samoupravni sistem, niso v celoti sprejete in realizirane, vse dotlej bo obstajala moč, ki bo neenako porazdeljena.

Določeno strukturo, na podlagi katere razdeljujemo moč v neenakih deležih, tudi ni mogoče takoj odpraviti. Za nas pa je pomembno, da smo postavili normativno osnovo za to, da bomo moč v perspektivi razmeroma enako delili in jo tako v nekem smislu tudi ukinili. Zato pa ni zadostna samo dobra volja, temveč je potrebna tudi ustrezna materialna razvitost.

Zaenkrat pa se še vedno gibljemo v strukturah, ki porajajo in različno razdeljujejo dano moč. Zato je pojem moči — poleg pojmov, kot so participacija, vpliv, kontrola in oblast — eden izmed osrednjih pojmov sodobne bolj mikrousmerjene sociologije.

Preden začnemo obravnavati razdeljevanje moči, moramo najprej ugotoviti, na čem moč sploh temelji. Iz marksizma izhaja, da temelji moč na materialni oziroma ekonomski bazi. Tisti, ki ima v rokah proizvodjalna sredstva, ima več

¹ Roland J. Pellegrin in Charles H. Coates, Absentee-Owned Corporations and Community Power Structure, *The American Journal of Sociology*, 1956 št. 5, str. 413.

² C. Wright Mills, *The Power Elite*.

moči kot tisti, ki teh sredstev nima. Gotovo pa je, da ekonomska baza ni edini vir moči, s katero razpolaga posameznik in skupina. To velja posebno za tisto družbo, ki po svojem bistvu in usmerjenosti ni privatno-lastniška. Upravičeno lahko pričakujemo, da bo v socialistični in samoupravni družbi večja ali manjša družbena moč posameznika in skupin izhaja predvsem iz delovno-funkcionalnega kriterija. S tem da bo delo postalo podlaga za položaj vsakega posameznika, bo postalo tudi osnova za razdeljevanje moči.

V družbi, ki je v poglavitnih sektorjih gospodarstva ukinila proizvodna sredstva kot vir izkoriščanja, mora izhajati moč vsakega posameznika iz statusa, ki ga ima v skupini, moč skupine pa iz statusa, ki ga ima v hierarhični ali drugače strukturirani globalni družbi. Ne lastnina, temveč status determinira večjo ali manjšo moč posameznika in skupine. Status pa ne izvira iz lastnine, temveč iz dela.

Moč skupine se ne kaže zgolj v neki abstraktni in anonimni obliki, temveč s posamezniki, ki so, bodisi njeni člani ali predstavniki. Zato je smiselno, da v strukturi moči upoštevamo tudi posameznika. Vedenje vsakega posameznika je namreč močno odvisno od tega, ali ima skupina »a) moč nagrajevanja, ki temelji na percepciji vsakega člana, da imajo drugi možnost nagraditi ga, b) moč sile, ki temelji na percepciji člana, da imajo drugi možnost kaznovati ga, c) legitimno moč, ki temelji na percepciji člana, da imajo drugi legitimno pravico predpisati zanj določeno obliko vedenja, d) referenčno moč, ki temelji na identifikaciji člana z drugimi člani in e) ekspertno moč, ki temelji na percepciji, da razpolagajo drugi s posebnim in ekspertnim znanjem in informiranjem«.³

To, formalnejšo opredelitev količine moči, s katero razpolaga določena skupina, lahko vsebinsko dopolnimo z naslednjimi elementi: skupina ima tem večjo količino moči 1. s čim večjim številom materialnih virov razpolaga, 2. čim večje so njene kompetence ali vpliv na kadrovske politike in 3. čim bolj nadzira informacijska sredstva.

Skupina ali posameznik imata torej več ali manj moči. Teoretično lahko rečemo, da obstaja v okviru določene lokalne skupnosti (npr. v občini) količina moči, ki je razdeljena med posamezne nosilce v določenih proporcih.

Celotna količina moči in način njene razdelitve sta na nivoju občine okvirno predvidena z ustavo in z drugimi nor-

³ John French in Bertram Raven, *The Bases of Social Power*; v knjigi Darwin Cartwright in Alvin Zander, *Group Dynamics*, str. 613, 1960.

mativnimi akti (statutom občine). Pri tem pa bi se zlasti lahko vprašali: ali je celotna količina moči na nivoju določene lokalne skupnosti res tolikšna, kot je normativno predvidena, ali pa je znatno večja ali manjša, in ali je predvidena količina moči empirično tako razdeljena, kot je to normativno predvideno, ali pa je povsem drugače. Vprašnji se nam zdita teoretično in empirično pomembni, ker celotna količina moči in način njene razdelitve ni odvisna samo od normativnih aktov, temveč od cele vrste činiteljev, ki jih je težko odkriti ali vsaj zaznati njihove dimenzije. Določena nova norma ne povzroči avtomatično spremembe v vedenju, temveč jo samo spodbuja, omogoča. Če pa bo do tega v resnici prišlo, je odvisno od socialnih sil, ki to normo podpirajo.

V ZDA so na lokalnem nivoju (tj. v okviru večjih ali manjših mest) opravili številne raziskave, kar zadeva problematiko razdelitve moči. Najbolj znana in v tem pogledu skoraj klasična je raziskava Floyda Hunterja — *Community Power Structure*. Priobčil jo je leta 1953. Struktura moči je pri Hunterju dobila obliko piramide, ki sestoji iz 4 plasti. Zgornjo, najvišjo plast sestavljajo skupine, ki imajo v rokah vse ekonomske vire (business grup). Te skupine razpolagajo z največjo močjo in izvajajo svoj vpliv z raznimi klikami, ki so zelo kohezivne in solidarne. Piramidno strukturo moči so dobili tudi nekateri drugi raziskovalci. (Seveda so vse te raziskave v nekem smislu monografske študije, ker proučujejo strukturo moči samo v okviru enega mesta).

Piramidna struktura moči predstavlja avtokratski sistem, ker imajo največji vpliv tiste skupine, ki so najmanj številne. Razglašenega demokratskega sistema z vsemi svojimi normami na podlagi razdeljevanja moči na lokalnem nivoju te raziskave niso empirično potrdile.

Značilno je, da so kasnejši raziskovalci dobili drugačno strukturo moči in so zato trdili, da piramidni model ni točen in ustrezen. Njihovi rezultati so namreč pokazali, da nobena skupina pri odločanju (decision making) in vplivanju ni vodilna, da obstaja celo heterogenost interesov znotraj businesskega sektorja. Spremembe v strukturi moči so dokazovali z dejstvom, da imajo voditelji delavcev kot predstavniki organizacij vedno močnejši glas, da delavci postajajo bolj izobraženi, njihova participacija pa je v okviru političnih strank in raznih drugih organizacij na lokalnem nivoju vedno večja. Ljudje z nižjim statusom lahko že sodelujejo pri odločanju.⁴

⁴ Glej: Delbert C. Miller, *Decision-Making Cliques in Community Power Structures*, *The American Journal of Sociology* 1958, št. 3, str. 299.

V sodobni sociološki teoriji obstajata torej dve nasprotni pojmovanji o družbeni moči. Teorija elite (power elite) je mnenja, da obstaja ozka in maloštevilna skupina, ki sprejema vse poglavitne odločitve. Ta skupina ima dominantno pozicijo v gospodarskem življenju in na tej podlagi vpliva na vse ostalo družbeno in javno življenje. Nasprotna pluralistična teorija pa zanika obstoj take elite, ki edina razpolaga z močjo in z vsemi pomembnimi resursi, in zastopa mnenje, da je moč razpršena na številne skupine in da je vsaka odločitev rezultat soglasja, tekmovanja, konfliktov in sporazumov med temi skupinami.⁵ Pluralistična teorija se opira na tako imenovane veto skupine. To so tiste številne skupine, ki onemogočajo in preprečujejo, da bi druge skupine samovoljno uveljavljale svoj vpliv in tako kazale svojo moč.

V tem pogledu je zanimiva tudi raziskava Roberta O. Schulza.⁶ V mestu, ki je imelo nekaj nad 20.000 prebivalcev, je ugotavljal, koliko tistih posameznikov, ki imajo vodilne položaje v ekonomskem življenju, ima tudi vodilne položaje v političnem in javnem življenju. Ugotovil je, da je bilo v letih od 1860 do 1960 81% ljudi, ki so imeli vodilno vlogo v gospodarskem življenju, hkrati pa tudi vodilno vlogo v političnem in javnem življenju; v letih od 1940 do 1954 pa je bilo med tistimi, ki so imeli prevladujočo vlogo v političnem in javnem življenju, samo še 23% takih, ki so imeli hkrati tudi dominantno vlogo v ekonomskem življenju. Ta podatek nam kaže, da v okviru manjših mest struktura politične moči ne izhaja neposredno iz strukture ekonomske moči. To prestrukturiranje moči na lokalnem nivoju pa ni tako radikalno, kot nam to podatki kažejo. Schulze je namreč mnenja, da so samo v dobi »lokalnega kapitalizma« iste osebe združevale v sebi politično in ekonomsko dominantno vlogo. Sodobne industrijske korporacije po svojem obsegu znatno presegajo lokalni nivo, vodijo pa jih skupine, ki so izven mesta. Zato, pravi Schulze, »je lokalna skupnost (local community) vedno manj pomembna za obstoj in napredek svojih dominantnih ekonomskih enot«.⁷

Bistvene ekonomske odločitve niso več v pristojnosti lokalnih političnih voditeljev. Rezultati raziskave so za nas zanimivi, ker nam v okviru kapitalističnega sistema na lokalnem nivoju odkrivajo možnost pluralistične strukture

⁵ Glej o tem najnovejšo knjigo: Philip E. Jacob in James V. Toscano, *The Integration of Political Communities*, 1964, New York.

⁶ Robert O. Schulze, *The Role of Economic Dominants in Community Power Structure*, *American Sociological Review* 1958, št. 1, str. 3–9.

⁷ *Ibid*, str. 4.

družbene moči. S tem pa ni dokazano, da je tudi v globalni družbi vzpostavljen tak pluralističen sistem, kajti tukaj je monističen sistem — če ne neposredno pa vsaj posredno — v bistvu še vedno ohranjen.

Problem, ki ga obravnava Schulze, je zanimiv za nas, ker bodo spričo vključevanja v mednarodno delitev dela in večje kooperacije številne najpomembnejše ekonomske odločitve sprejete morda izven in mimo lokalnega (tj. občinskega) nivoja. Če pa bodo te pomembne ekonomske odločitve sprejete izven lokalnih (občinskih) nivojev, bo to nujno pomembno vplivalo na količino in razdeljevanje družbene moči v občini. Mogoče je torej, da bo zveza med industrijskimi organizacijami in občino oziroma občinsko skupščino popuščala in da občinska skupščina na najvažnejše gospodarske odločitve ne bo imela nobenega pomembnega vpliva. Če bomo priča takšnemu razvoju, se bodo občine ukvarjale le z infrastrukturo in odločale predvsem o njej. Zato je za strukturo oziroma razdeljevanje moči na nivoju občine pomembno dvoje: 1. kje so in bodo centri za tiste poglobitve odločitve, ki družbeno življenje v občini najpomembneje opredeljujejo, in 2. ali je spričo kompleksnosti sodobnega ekonomskega življenja možno, da so vsi ali vsaj največji del tistih centrov, ki sprejemajo najpomembnejše odločitve, v sami občini. Ta vprašanja se nam zdijo pomembna, ker mnoge pomembne odločitve, ki zadevajo dogajanje v občini, že danes sprejemajo izven občine, čeprav so centri za te odločitve normativno predvideni in ustanovljeni v samih občinah.

Najtipičnejši primer za to je, da v neekonomski sferi »postavljajo«⁸ predsednike občinskih skupščin in sekretarje občinskih komitejev okrajni forumi in da jih zgolj formalno izvolijo voljena telesa.

Še vedno pa nismo proučili, v koliki meri razne ekonomske in družbeno-politične odločitve, sprejete izven občine, predstavljajo še nepremagane ostanke administrativno in transmissijsko pojmovanega socializma, oziroma v koliki meri so nujni izraz obstoječe družbene strukture z vsemi njenimi ekonomskimi tendencami. (Tukaj naj samo omenimo, da je pri nas nad 70% cen in proizvodnje nadzorovanih; to dejstvo nujno determinira strukturo moči na nivoju občine).⁸

Za naš družbeni razvoj je značilno, da že vrsto let postavljamo in izpopolnjujemo samoupradni tip lokalne skupnosti.

⁸ »Sedanji sistem cen in vse opravljene korekture vsebujejo močne elemente državne intervencije, ki v raznih oblikah vpliva ali nadzoruje več kot 70 odstotkov cen in proizvodnje.« (Hasan Brkić na VIII. kongresu ZKJ).

Postopoma odpravljamo tiste administrativne in centralistične elemente, ki ovirajo realizacijo samoupravnega tipa lokalne skupnosti. Seveda ima naš tip samoupravne lokalne skupnosti (posebno občina kot celota) še močne elemente posredne demokracije (tj. predstavnštva), in to iz preprostega razloga, ker v sodobnem zapletenem družbenem dogajanju vseh zadev ni mogoče reševati neposredno. Naša dolžnost pa je, da ugotovimo, katere zadeve je možno neposredno reševati v obliki množične participacije in množičnega vplivanja oziroma katere ni možno.⁹

Realizacijo samoupravnega tipa lokalne skupnosti pa zavirajo številni činitelji. Rekli smo že, da spremenjena nova norma ne povzroča avtomatično in nujno novega načina vodenja, temveč ga samo injicira, omogoča. Zakon daje pravico in dolžnost vsakemu občanu, da odloča o občinskem družbenem planu in proračunu ter o drugih zadevah in vpliva nanje, ki neposredno ali posredno zadevajo njegovo življenje. Vendar občani teh in tudi drugih pravic in dolžnosti ne uresničujejo oziroma jih vsaj ne uresničijo zadovoljivo. Bilo bi nesmiselno, če bi trdili, da je zato, ker ljudje svojih samoupravnih pravic in dolžnosti v okviru lokalne skupnosti ne uresničijo, ali jih ne uresničujejo dovolj, samoupravni tip lokalne skupnosti neuresničljiv in kot tak utopija. Kurt Lewin ima prav, ko pravi, da se moramo demokracijo vedno znova učiti. Samoupravni tip lokalne skupnosti je izrazit primer demokracije, ki se jo je treba učiti, vendar ne zgolj na prosvetiteljski način. Norme, ki rezultirajo iz samoupravnega tipa lokalne skupnosti, je treba sprejeti in šele potem postanejo motivacijska sila za nove oblike družbenega obnašanja. Zmotno bi bilo misliti, da je sprejemanje novih norm enkratno in hitro. To je počasen proces in močno odvisen od splošnega kulturnega nivoja ter kulturne potence vseh tistih socialnih sil, ki jim je najbolj do realizacije novih norm. Nezadostno sprejete norme so eden od razlogov, da samoupravni tip lokalne skupnosti pri nas še nismo dovolj realizirali, da nekatere socialne skupine dvomijo o samoupravni viziji družbe in podobno.

V procesu sprejemanja norm moramo opozoriti še na pomemben moment. Ponotranjenje novih norm namreč ne spremeni vedno in nujno družbene prakse. Eno je normo načelno razglasiti, nekaj drugega pa jo je realizirati. Ko se določeno

⁹ Participacija in vpliv ni eno in isto. Lahko je participacija zelo velika, vpliv pa zelo majhen; lahko pa je participacija zelo majhna, vpliv, ki sledi iz te participacije, pa zelo velik.

normo skuša realizirati (npr. pravico do participacije na vseh nivojih dogajanja v občini), se vedno najdejo socialne sile, ki z različnimi prikritimi argumenti skušajo preprečiti ali vsaj zavreči njeno realizacijo. Ni izjemen primer, da tisti, ki normo v svoji načelnosti razglasa, zavira njeno konkretno realizacijo. To ni nič čudnega ali novega v zgodovini, kajti tedaj, ko je norma v svoji načelnosti in splošnosti deklarirana, se še ne ve, katere interese bo vse prizadela, katerim socialnim grupacijam bo zmanjšala njihov status in podobno. Nova norma se uresničuje v dialektično protislovnih razmerah, čeprav je klasično pojmovana razrednost odpravljena.

Eno pa je pri tem bistveno: če je norma ponotranjena, postane motivacijska sila za nove oblike družbenega obnašanja, ki bo prej ali slej privedlo do nove družbene prakse. Od sprejema norm do nove družbene prakse pa je dolgotrajen, naporen proces, ki zahteva včasih tudi žrtve. Intenzivnost tega procesa pa je odvisna od tega, s kakšno močjo razpolagajo tisti, ki so nove norme sprejeli, in na njihovi podlagi skušajo spremeniti družbeno prakso, oziroma s kolikšno močjo razpolagajo tisti, ki se temu novemu dogajanju upirajo.

Prepad med normativnostjo in stvarnostjo je možno premostiti, če nove norme postopoma sprejememo. Če pa novih norm ne ponotranjimo, tudi prepada med normativnostjo in stvarnostjo ni mogoče premostiti.

Seveda pa je realizacija novih norm odvisna od tega, kako so te norme uskladene z materialnimi možnostmi in interesi. Če norme presegajo dane ekonomske možnosti, ne privedejo do nove družbene prakse, čeprav so sprejete. V tem primeru ponotranjene norme prenehajo biti motivacijska sila za nove oblike vedenja. Najznačilnejši primer za to so zbori volivcev kot najneposrednejša oblika participacije in odločanja. Zbori volivcev, kot vemo, so zelo slabo obiskani, ker je njihov vpliv minimalen, ali pa ga sploh ni. Vse pravice volivcev se ne morejo izraziti, ker presegajo materialne možnosti občin. Ker pa odločajo o stvareh, na katere kar najmanj vplivajo, je tudi njihova udeležba — kot vemo — zelo skromna. S tem pa ne trdimo, da je ta institucija, ki je normativno tako postavljena, da omogoča najširšo participacijo, odveč. Ugotavljamo samo njeno slabo funkcionalnost.

Realizacija nove družbene prakse, ki je normativno postavljena, je odvisna od tega, s kolikšno močjo razpolagajo tisti, ki so internalizirali nove norme. Spočetka smo rekli, da ima moč tisti, ki odloča o materialnih virih in o kadrovske politiki, ki kontrolira informacijska sredstva in ki more na-

grajevati in kaznovati itd. Nekateri trdijo, da ima moč tisti, ki ima na voljo sredstva za prisiljevanja, drugi pa spet menijo, da se moč meri s količino in obsegom kontrole, ki jo nosilec moči izvaja nad drugimi. Ugotavljanje kriterijev pa je zelo pomembno za empirično proučevanje. Če hočemo ugotoviti, kolikšno količino moči imajo posamezni organi, institucije, skupine ali posamezniki na nivoju občine, moramo vedeti, s čim bomo količino moči merili.

Vprašujem se: ali je v naših razmerah in za našo občino eden od naštetih kriterijev moči tako pomemben, da iz njega lahko izvajamo oziroma mu podredimo vse ostale kriterije? V času klasičnega kapitalizma je tak kriterij, iz katerega so vsi ostali izhajali, obstajal v ekonomski bazi. Tista skupina, ki je razpolagala s proizvodjalnimi sredstvi, je odločala o materialnih resursih, posredno pa je imela na voljo sredstva prisiljevanja, s tem pa tudi sredstva za nagrajevanje in kaznovanje in vsa »legitimna« sredstva za predpisovanje določenih oblik družbenega obnašanja.

Kateri kriterij družbene moči je v naših razmerah odločujoč in najpomembnejši? Ker delo kot edino merilo za družbeni položaj človeka pri nas še ni dovolj realizirano,¹⁰ tudi še ne more biti primarni kriterij družbene moči. Ker smo ukiniteli sredstva za proizvodnjo kot vir izkoriščanja in porušili celotno infrastrukturo, ki je na teh razmerjih temeljila, tudi ekonomska baza ne more postati pglavitni kriterij.

Zdi se mi — naj je videti to še tako čudno — da je v naših razmerah odločanje o kadrih pglavitni kriterij za merljivost družbene moči. Ta kriterij postavljam tukaj hipotetično, morebitne kasnejše empirične raziskave pa naj to hipotetično možnost potrdijo ali zanikajo. Možno je seveda trditi tudi nasprotno, namreč, da nekdo postavlja kadre, zato ker ima moč. Če bi veljala ta propozicija, potem odločanje o kadrih ne more biti pglavitni kriterij merljivosti družbene moči. Vendar ostajamo pri naši hipotezi, ker so nam bile pri

¹⁰ Ko smo anketirali 300 inženirjev, pravnikov in ekonomistov, zaposlenih v industriji, smo jim postavili tole vprašanje: »Ali je pri nas realizirano ustavno načelo, da je delo edino merilo za položaj človeka«. Dobili smo naslednje odgovore: v celoti 5,5 %, delno 74 %, sploh še ni realizirano 19,8 %. Tiste, ki so odgovorili, da je pri nas ustavno načelo realizirano samo delno ali da sploh še ni realizirano, smo prosili, da nam napišejo, kateri so po njihovem mnenju tisti faktorji, ki določajo položaj človeka; 30,9 % jih je odgovorilo, da določajo položaj človeka politični kriteriji (članstvo v ZK, aktivno politično udejstvovanje, funkcije in podobno), 23 % jih je mnenja, da ga določajo zveze in znanstva, 7,2 % pa je mnenja, da ga določa zmožnost hitrega prilagajanja situacijam itd. Ti odgovori nam kažejo, da v zavesti določene populacije ljudi (tj. izobraženstva) ni zakoreninjeno prepričanje, da je v sedanjih razmerah delo edino merilo za položaj človeka.

tem nekatere druge empirične raziskave v oporo in ser so potrdile njeno upravičenost.

Tisti, ki odloča o poglavitnih kadrovskih zasedbah, razpolaga s tem že z določenimi sredstvi nagrajevanja in kaznovanja. Prav tako na tej podlagi posredno predpisuje določene oblike družbenega obnašanja. (Tisti, ki se neustrezno vede, ne bo nikoli postavljen, imenovan, ali izvoljen na ta ali oni položaj.) Sredstva za prisiljevanje pa niso nikoli predstavljala samostojno in neodvisno sfero družbenega delovanja, temveč so vedno izvirala iz drugih kriterijev družbene moči.

Nedvomno pa predstavlja v naših razmerah odločanje o materialnih resursih razmeroma samostojen in ne vedno in povsod izveden kriterij družbene moči. Zato bi bilo smiselno ugotoviti in predvsem empirično proučiti, koliko in kje na nivoju občine predstavlja odločanje o materialnih resursih neodvisni in neizvedeni kriterij družbene moči.

Četudi ne bi bilo odločanje o kadrih temeljni, primarni kriterij družbene moči, se mi zdi za strukturo moči in oblasti v socialistični družbi to tako pomembno, da je vredno posebnega sociološkega zanimanja. Nanj je vezana koncentracija in kumulacija funkcij, rotacija položajev in podobno.

V sistemu oblasti ali upravljanja se v vsaki lokalni skupnosti postavlja naslednje ključno vprašanje: kdo ima največjo moč oziroma kdo ima največji vpliv na razne odločitve? V tem pogledu moramo razločevati: 1. kdo ima formalnopravno največjo moč in vpliv in 2. kdo ima v resnici največjo moč in vpliv. To moramo razločevati zato, ker noben sistem ne deluje v celoti tako, kot je formalnopravno oziroma normativno zamišljen in postavljen. Zato tudi vse tiste, ki na nivoju občine razpolagajo z določeno močjo in vplivajo na razne odločitve, lahko razvrstimo na podlagi 1. formalno-institucionalnega in 2. neinstitucionalno-grupnega kriterija.

Ad 1. Če vzamemo formalno-institucionalni kriterij kot podlago za grupiranje, dobimo na nivoju občine za strukturo moči in vplivov naslednje relevantne institucije:

- a) občinska skupščina,
- b) sveti občinske skupščine,
- c) krajevne skupnosti,
- č) družbenopolitične organizacije,
- d) zbori volivcev,
- e) delovne organizacije.

Kako je celotna količina moči porazdeljena med omejene institucije, je možno odgovoriti samo formalno-pravno. Na podlagi pristojnosti, ki so z ustavo in raznimi statuti predpisane oziroma dani navedenim institucijam, lahko torej približno ugotovimo, kako je celotna količina moči na nivoju občine porazdeljena. Vendar pravno dana pristojnost še ni identična z močjo. Dane pristojnosti lahko posamezna institucija izpolni šele tedaj, ko razpolaga z določeno močjo. Lahko ima posamezna institucija veliko pomembnih kompetenc, vendar nima socialnih moči in sil, da bi jih realizirala.

S kolikšno količino moči razpolagajo na nivoju občine našteje institucije oziroma koliko je njihova resnična moč v skladu z normativno predpisano, lahko ugotovimo samo empirično. Če pa vzamemo hipotetično možnost, da je odločanje o kadrih primarni kriterij za količino moči, lahko opozorimo na nekatere implikacije pri porazdelitvi moči na nivoju občine.

Občinska skupščina nedvomno odloča o številnih materialnih resursih in kadrovskih zadevah, sprejema razne odloke, s katerimi vsaj delno določa nekatere oblike vedenja. Spričo številnih pristojnosti ji lahko formalno prisodimo največjo količino moči na nivoju občine. Takoj pa nastane vprašanje: ali občinska skupščina tudi zares odloča o vseh materialnih, kadrovskih in drugih resursih, ali pa so za temi odločitvami v resnici druge institucije ali celo neformalne skupine. Empirično smo npr. odkrili, da o nastavitvah direktorjev kot najvažnejših kadrovskih odločitvah do nedavna ni odločala občinska skupščina niti ne njena komisija za razpis direktorskih mest. O direktorskih mestih so odločale druge institucije ali pa tudi neformalne skupine, njihove »odločitve« pa je občinska skupščina zgolj potrjevala. Ni mi znano, koliko je občinska skupščina sama določala sestav in strukturo vseh svojih svetov. Nekatera znamenja nam kažejo, da je bil ponekod tudi sestav njenih svetov določen že drugod. Verjetno so tudi raznim dvomljivim kooperacijam in združitvam botrovala »odločitve«, ki so jih sprejeli v resnici zunaj občinskih skupščin. Koliko je odločitev, ki jih občinska skupščina zgolj formalno sprejme, — natančneje le potrdi, — mi ni znano in bi tudi zahtevalo obširnejše empirično verificiranje. Pri tem se tudi zavedam, da nekatere »odločitve« morajo biti zaradi delovno-funkcionalnega vidika prej drugod pripravljene do določene faze. Poleg tega pa so nekatere odločitve (npr. občinski plan in proračun), ki jih skupščina mora sprejeti šele po daljši diskusiji z raznimi drugimi institucijami.

Nedvomno pa nam nekatera znamenja pričajo, da občinska skupščina ne razpolaga s tisto količino moči, kot ji je normativno dana.

Podatki nam kažejo, da krajevne skupnosti — posebno v ruralnih območjih — razpolagajo s približno tisto količino, ki jim je normativno dana. Njihovo moč ovirajo majhna materialna sredstva, pozitivno pa vpliva nanjo večja stopnja integracije.

Zbori volivcev so zamišljeni in normativno postavljeni kot najneposrednejša oblika participacije občanov. Ker je kontrolna funkcija pri nas speljana preveč od zgoraj navzdol, premalo pa od spodaj navzgor, zbori volivcev nimajo posebne možnosti, da v obliki javnega mnenja in javne kritike nagrajujejo in kaznujejo, dane jim pristojnosti pa samo formalno izpolnjujejo. Resničnega vpliva na kadrovanje nimajo. Sploh pa njihov vpliv pogosto ne seže do centrov odločanja, ker komunikacij med njimi in drugimi institucijami ni ali pa niso učinkovite. Zbori volivcev pa imajo majhen vpliv verjetno tudi zato, ker to ni množična oblika participacije (na zborih je namreč udeležba že vrsto let okoli predpisanega minimuma in večkrat je celo še manjša kot pa večja), čeprav je množično zamišljena in normativno postavljena.

Družbenopolitične organizacije razpolagajo s precejšnjo količino moči, če jo merimo s številom kadrovskih odločitev. V neki občini v Srbiji so npr. ugotovili, da so vse pomembne kadrovske odločitve izhajale iz občinskega komiteja (konkretno od sekretarja in organizacijskega sekretarja občinskega komiteja). V tem pogledu so med posameznimi občinami velike razlike. Ponekod družbenopolitične organizacije v resnici odločajo o najmanjših in že skoraj brezpomembnih kadrovskih odločitvah, drugod pa se nočejo vmešavati in dati pobudo niti za tiste kadrovske spremembe, ki bi bile nujno potrebne. Zdi pa se, da v nekaterih občinah družbenopolitične organizacije odločajo o stvareh, za katere nimajo formalno danih pristojnosti. Potemtakem je njihova moč večja, kot pa jim je normativno dana. Njihova moč mora bolj temeljiti na njihovi idejni in kulturni potenci kot pa na neposrednem odločanju. Natančnejše odgovore, s kolikšno močjo razpolagajo družbenopolitične organizacije, bi dala lahko le empirična verifikacija.

Moč delovnih organizacij pri razdeljevanju moči na nivoju občine je odvisna od njihove velikosti in od neto produkta. Znotraj delovne organizacije pa je celotna količina moči spet porazdeljena na posamezne nosilce. Kar zadeva odločanje o kadrih kot poglavitnem kriteriju za merljivost

družbene moči, pa opazamo pomembne pozitivne spremembe. Očitna je namreč težnja, da o pomembnih kadrovskih vprašanjih odloča čim širši krog zainteresiranih. Zadnje izkušnje nam kažejo, da dajejo pobude za odbornike in poslance zbori volivcev ne pa samo ožje skupine. Prav tako tudi novi zakon o izvolitvi direktorjev omogoča delovnim kolektivom pomemben, če ne odločujoč vpliv. S tem da določene kadrovske pristojnosti in pobude vedno bolj prenašamo navzdol, se tudi celotna količina moči na nivoju občine na novo razdeljuje. Ko pa se moč prenaša iz ožjih na širše skupine, gre za razmeroma enakomerno distribucijo moči in s tem tudi za njeno postopno ukinitev. Seveda pa se tudi ne smemo vdati iluziji, da bodo stare strukture, na katerih temelji razdelitev moči, naenkrat ukinjene. Najnovejša sociologija nam daje polno empiričnih dokazov, kako težko in počasi sledi spremenjeni in novi normi nov, spremenjen način vedenja.

Ad 2. Če pa vzamemo neinstitucionalno-grupni kriterij za podlago relevantnega grupiranja v strukturi moči, dobimo razne skupine, ki v okviru institucij delujejo in uveljavljajo njihovo moč. Strukturo moči v okviru institucije ne moremo ugotavljati zgolj na podlagi njenih formalno-organizacijskih principov. Odkar je sociologija v institucijah odkrila neformalno organizacijo in neformalne skupine, od tedaj govori tudi o »nelegitimni« moči.¹¹

Mogoče je, da je v okviru določene institucije ena sama skupina resnični nosilec njene moči. Lahko pa ima določena skupina, ki se formira na nivoju občine, v vseh institucijah pomemben ali celo odločujoč vpliv. V naših občinah smo odkrili tako skupino; sama sebe imenuje ožjepolitični aktiv. Njena moč je v različnih občinah različna, lahko pa rečemo, da je povsod precejšnja. Zanimivo je, da so številne raziskave na zahodu odkrile, da javni voditelji sestavljajo ožjo prijateljsko skupino, ki odločilno nadzira vse odločitve v okviru določene lokalne skupnosti (običajno v okviru določenega mesta).¹²

Neformalne skupine so v okviru institucij empirično dejstvo in imajo v strukturi moči določeno vlogo. Pri tem ni bistveno to, da je uradno stališče institucij oziroma formalne organizacije vedno negativno do vseh neformalnih skupin.

¹¹ Sociologija ne izenačuje pojmov moč in oblast. Moč ima tudi tisti, ki nima formalno predpisane oblasti. Ker pa je oblast običajno zvezana z močjo, pravimo, da je to institucionalizirana moč. Vsaka moč pa ni nujno institucionalizirana.

¹² Glej npr.: Robert O. Schulze in Leonard U. Blumberg, *The Determination of Social Power Elites*, *The American Journal of Sociology*, november 1957, str. 296.

Negativno stališče do neformalnih skupin najdemo tako na Zahodu kot na Vzhodu in tudi pri nas.¹³

V vsaki lokalni skupnosti dobimo različne kategorije glede na kriterij, na podlagi katerega stratificiramo prebivalce. Navedimo nekaj možnih kriterijev stratificiranja:

- a) višina dohodka,
- b) izobrazba,
- c) položaj na delovnem mestu,
- č) število funkcij.

Iz tega aspekta pri nas še nismo izvedli nobene raziskave. Lahko pa kljub temu postavimo tole hipotetično možnost: ali imajo tiste kategorije na nivoju občine, ki imajo a) večje dohodke, b) višjo izobrazbo, c) vodilne položaje, d) in številne pomembne funkcije, zato večji in celo odločujoči vpliv na razne odločitve? Ali natančneje: ali sestavljajo te kategorije prebivalstva — ali vsaj nekatere — v okviru institucij določene skupine, ki imajo odločujoč vpliv na razne odločitve?

Na takšna in podobna vprašanja pa lahko zopet odgovorimo samo empirično. Poseben problem so tudi komunikacijski kanali, katerih pomen je vedno določen s strukturo moči.

JANEZ JEROVŠEK

¹³ Ko so managerji na Zahodu ugotovili, da v industrijskih podjetjih neformalnih skupin ne morejo likvidirati, so jih skušali izkoristiti za večjo produktivnost dela. Iz tega aspekta so opravili številne empirične raziskave.

ZYG MUNT BAUMAN

Znanost in ideologija v ameriški sociologiji

Reakcija na znano izmaličenje v znanosti o družbi je povzročila povpraševanje po idealu »čiste znanosti.« To je proces, ki ga lahko v celoti razložimo s kategorijami družbene psihologije. Ostrina reakcij — vanjo so se pripletli tudi različni neznanstveni elementi — pa mu je pogosto dajala mističen značaj. Pojavilo se je torej povpraševanje po *mitu* o »čisti znanosti«, po simbolu, ki je utelešenje velikih razočaranj in z veliko silo osvobojenih teženj, ki pa so bile precizirane zgolj v svojem zaničujočem fragmentu in odprte v sferi pozitivnih postulatov.

Po mnenju velike skupine ljudi, ki so povezani z znanostjo o družbi, še več — po mnenju velikega dela intelektualnega javnega mnjenja — je to prosto mesto družbenega mita zasedla prav ameriška sociologija. Tista sociologija torej, katere predstavniki dan za dnem na novo napovedujejo vojno normam, vrednotenju, ideološkim vdorom in temu podobnim stvarjem, katerih se je baje znanost v ameriški izdaji končno rešila. Ljudje, ki so se opekli z nekritičnim verovanjem, so sprejeli nekritično in na slepo tudi samodoločujoče deklaracije predstavnikov novega mita. Pot od mita k mitu je kljub videzu mnogo bolj izhojena, kot pa kotanjasta steza, ki vodi od mita do racionalnega mišljenja. Razen tega pa je — morda pogostna vulgarizacija pojmovanja, ki pripisuje znanosti razredni značaj — pobrala ljudem orožje zoper resnične intelektualne ukane.

Prav zato sem položil na delovno mizo ameriško sociologijo. To bo razprava s področja anatomije mita.

Da, prav *mita* — prosim, da si to zapomnite. Ne nameravam ocenjevati znanstvenih dosežkov te danes najbolj plodne sociologije, ki producira raziskovanja, študije in potiskane pole papirja v astronomskih razmerjih. Takšna naloga bi presegala meje moje zmogljivosti in moje spretnosti. Takšna naloga tudi ne more biti téma publicistične skice. To, kar me bo v ameriški sociologiji zanimalo, bo prav njena funkcija družbenega mita. V tej vlogi nastopa ameriška sociologija ko pravi, da posebej osvoboditev znanosti o družbi od ideoloških primesi. Poglejmo, ali dejstva to tezo utemeljujejo enako močno, kot jo podpira čustveno obarvano prepričanje.

Klet, vulgarna raven

Popularne brošure propagandnega značaja, izdajane v množični nakladi, pogosto primerjamo z debelimi zvezki solidne ameriške akademske literature, ki so jo napisali najbolj sposobni avtorji. To pa ni čisto pravično. Primerjamo namreč pojave, ki se jih primerjati ne dá. Pri tem pa pogosto pozabljamo, da debeli zvezki, po katerih najpogosteje sodimo o ameriški sociologiji, niso niti njeni edini predstavniki na knjižnem trgu niti njeni najbolj množični predstavniki. Z »debelimi zvezki« na splošno komunicirajo med seboj sociologi; zato so naklade praviloma določene s številčnostjo njihove sredine. Ko pa začno komunicirati z nesoociološkim svetom, ko gredo torej na množični trg, dobijo njihove deklaracije pogosto oblike, ki bi strezile marsikaterega entuziasta »čiste znanosti«.

Oglejmo si lani izdani učbenik politične sociologije v množični seriji **College Outline Series**, ki sta ga napisala G. A. Jacobsen in M. H. Lipman. Knjiga je v dobesednem pomenu besede slab »priročnik« — v kar najbolj strnjeni obliki našteva osnovne teze in definicije, ki jih morajo absorbirati povprečni možgani povprečnega študenta ameriške univerze, da bi dosegel povprečen uspeh na povprečnem univerzitetnem izpitu. Če knjiga izpolnjuje to nalogo (in njena množična naklada, ki močno prekaša skupno število do sedaj izdanih primerkov del Parsonsa, Lasswella in Mertona kaže, da je v resnici tako) — potem se podoba didaktike povprečne ameriške univerze precej razlikuje od mnenja, kakršnega ima lahko poljski bralec o ameriški sociologiji na podlagi branja znanstvenih del mnogih eminentnih ameriških sociologov. Učbenik, o katerem je govora, predstavlja namreč politično sociologijo, ki je raztopljena v motnem raztopilu prokapitalistične ideologije, teze in definicije, ki jih ponuja študentom, pa so črpane iz tradicionalnega skladišča popularno-propagandistične apologetike.

Kaj bo torej ameriški študent lahko izvedel od Jacobsena in Lipmana o dosežku politične sociologije? Izvedel bo, da je družbeno-ekonomski sistem ZDA »empirični kolektivism«, da »demokracija pomeni enakost sodelovanja v oblasti pri določanju glavnih problemov javne politike, z drugimi besedami — splošna volilna pravica«, da »posamezniku ni mogoče doseči popolne svobode brez razvoja pogojev neenakosti« — toda za to — »je mogoče z uporabo načela bratstva doseči pomiritev svobode in enakosti«.¹

Kot se je pokazalo, si je našla v univerzitetnem učbeniku zatočišče najbolj jalova, vsiljiva, nekritična apologetika, ki živi — vsaj zdelo bi se tako — samo še v kapitalistični folklori in ki je bila neštetokrat zasmehovana v »debelih zvezkih«.

¹ G. A. Jacobsen and M. H. Lipman, *Political Science. Basic Theories, Institutions, Practices. Keyed to standard textbooks by ...*, New York 1958.

Učbenik ne more preko preveč vidnih in znanih disproporcij med teorijo in prakso ameriške parlamentarne demokracije, vendar pa jih predstavlja in zlasti interpretira na — za univerzitetni učbenik — dokaj čuden način. Dejstvo razvoja ameriških političnih strank v smeri uslužnostnih podjetij »političnega businessa«, ki ga avtorji »debelih zvezkov« splošno ugotavljajo, je v knjigi na primer predstavljeno takole: »Svobodo delovanja, ki omogoča razvijanje demokracije, lahko tudi izkoristijo ambiciozni in včasih celo neskrupulozni posamezniki ter njihove gladko delujoče organizacije, ki jim omogočajo posredno ali neposredno vplivanje na volitve in celo na vlade.« Od kod črpajo svojo moč politični bossi? Kakor trdi učbenik — od inozemskih ali nepismenih elementov ter od revežev, ki jih pridobivajo za svoje interese s pomočjo karitativne dejavnosti in z demagogijo proti bogatašem... Prav humoristično je videti tu povezovanje skrajno pluralistične manire predstavljanja političnega mehanizma s skrajno elitistično, konspiratorsko maniro interpretacije njegovih procesov. Kot je videti, je vsaka historiozofija dobra, samo da je porabna za realizacijo zastavljenih ciljev.

No, to je že samo dno sociologije. Pravzaprav nekakšna zatohla klet, ki se skriva pod veličastno palačo z markantno fasado.

Dejali boste: **College Outline Series** ni ameriška sociologija in sploh kdo je že kaj slišal o Jacobsenu & Lipmanu? Dejansko je omenjeni učbenik kaj malo reprezentativen za dosežke ameriških sociologov, saj se naravnost roga temu, kar je v teh dosežki najvrednejše. Vendar je ta učbenik reprezentativen zato, ker doteka iz »debelih zvezkov« do široke javnosti; za tisto lahko prebavljivo papico, ki je namenjena množičnemu potrošniku.

Tezo o reprezentativnosti omenjenega »pripomočka« za obravnavano zvrst literature je težko v celoti obširno dokumentirati, saj tudi ne dajemo — in prav je tako — dragocenih deviz za uvoz lažiznanstvene propagandne papice. Devize hranimo za nakup knjig z večjo znanstveno vrednostjo. Vendar pa lahko navedemo številne knjige, ki v marsikateri formulaciji zaudarjajo po »kletni« zatohlosti. Bralec **America as a Civilization** Maxa Lernerja (New York 1957) skoraj sliši, kako se avtor pri opisih ameriških institucij duši od nekritičnega navdušenja. Bralec si sploh ne oddahne od začudenja nad avtorjevim omaloževanjem znanstvenih kritik ter institucij. Avtorji barvnih knjižic (med njimi se odlikuje predvsem Hill co. in John Wiley & Sons Co.) vidijo odnose med direktorji in delavci v sodobni kapitalistični tovarni kot ganljivo idilo; za tretiranje družbenih dejstev kot ilustracij načel **American Dream** pa so se zlasti specializirale množične založbe **United States Department of Labor** (npr. **How American Buying Habits Change, 1957, The American Workes' Book, 1956**).

Velja pa dodati, da najdemo v zvezi z odnosom do komunizma in komunistov »kletni« pristop k problematiki in pomanjkanje vseh zavor, ki jih narekuje znanstvena metoda, tudi v ve-

likem delu literature, ki jo je treba sicer prišteti v višja nadstropja sociološke palače.

Lektira prav tega tipa pa seznanja množičnega bralca v imenu sociologije o dosežkih vede o družbi. V kakšni meri pokaže učbenik, kako funkcionira akademska sociologija v neakademskem svetu; kakšen je pravzaprav pogosto njen »množični« intelektualni vpliv na »povprečnega« Američana? Potrošnik sociologije iz »debelih zvezkov« je vendar intelektualna elita; med obliko, ki jo dobi ta sociologija, ko preide preko bobnov gigantskih rotacijskih strojev, in njeno prvotno obliko, pa je zgolj skromna podobnost. Hkrati s centi tiskarske barve je namočena »množična izdaja« v centih goste ideološke tekočine, ki zabriše vse ostre konture in ki topi znanstveno analizo v lepljivem svetem olju, ki maže kolesje »najboljšega izmed vseh možnih svetov«.

No to je pa že res samo dno. Bežimo iz te zatohle kletne atmosfere v prostrane dvorane prvega nadstropja, ki so oblite s svetlobo znanstvene analize.

Prvo nadstropje, raven stvarnosti

V teh dvorinah so uradi uporabne sociologije.

Ta sociologija ima ne le propagandni, temveč tudi tehnični cilj. V glavnem gre za to, da bi z analizo našli pravo skupino sredstev, ki bi vodila k realizaciji danega sistema vrednosti. Tudi kakor že po predpostavki ni prostora za sveto olje in omamno meglo kadila. Tu gre za konkretno delo, za to pa je potrebna atmosfera stvarnosti in jasnost pogleda na stvari.

Zakaj? Ker drugače ni mogoče, če naj bo zares realiziran dani sistem vrednosti.

Znani avtor tako imenovane »znanstvene organizacije dela« Taylor je napisal: »Vsi zaposleni si morajo zapomniti, da vsaka tovarna eksistira prvič in zadnjič ter za vse čase zato, da bi izplačevala dividende svojim lastnikom.« To je bil njegov sistem vrednosti. Opirajoč se nanj, je izbiral za delo fizično najmočnejše delavce. S kronometrom v roki je skrbno odstranil pri njih delu vse tiste gibe, ki so bili z vidika tovarniških dobičkov odvečni. Predlagal je tudi sistem materialnih stimulansov, da bi s tem prisilil ostale delavce, da bi četudi v škodo svojega zdravja delali po »vzoru« izbranih silakov. Ko se je postaral prav v službi svojega lastnega sistema vrednosti, je Taylor napisal: »Bil sem mlad po letih, vendar sem se v resnici — častna beseda — počutil mnogo starejšega, kot pa se danes, in to prav zaradi vse te mučnine, podle, prekletstva vredne zadeve. Življenje je strašno, če ni mogoče pogledati delavcu v obraz, ne da bi opazili na njem sovražstvo, in ko imaš občutek, da je vsak izmed njih tvoj dejanski sovražnik.«²

² Primerjaj J. A. C. Brown. *The Social Psychology of Industry*, London 1959 str. 14.

Od znamenitega raziskovanja v Hawthornu — v tovarni General Electric Company v Chicagu v letih 1924—1927 — se je v problem dviganja produktivnosti dela vmešala sociologija. Danes večkrat označujemo sociološki pristop k problemu kot humanitaran v nasprotju s primitivno okrutnostjo taylorških metod. Kaže, da sociologija industrijskih odnosov, kakršna je nastala v obdobju zadnjih tridesetih let, upošteva delavca kot živo človeško bitje in išče sredstva, ki bi mu dala polno zadostitev in ne bi reducirala njegovih potreb na vulgarna biološka hotenja. Razen fizične lakote ga zanimajo tudi tako subtilne zadeve, kakor so lakota po družbenem priznanju, lakota po trdnosti družbene pozicije itd. Tako piše Stuart Chase o nekem, za to vejo sociologije, tipičnem poskusu s skupino deklet — delavk: »Ko so jih raziskovalci prosili za pomoč in sodelovanje, so s tem povzročili, da so se delavke nenadoma počutile pomembnejše; namesto da bi se počutile kot kolesca v tovarniškem stroju, so se postavile na stališče skupinskega partnerja in skušale pomagati koncernu pri reševanju njegovih problemov. Našle so svojo stabilnost, pripadajoče mesto in jasno videle cilj dela. In prav zato so začele delati hitreje in bolje kot kdajkoli v življenju.«³

Dejansko, jezik tega opisa se močno razlikuje od jezika Taylorjeve dobe. Toda element, ki koordinira celotni miselni tok, se ni prav nič spremenil: kako pripeljati delavca do tega, da bi delal hitreje in bolje kot kdajkoli v življenju?

V Hawthornu se niso odpovedali taylorškim metodam in niso upoštevali sugestije Eltona Mayo zato, ker bi gospode z GEC nenadoma obšli človekoljubni občutki. Odločila je svobodna konkurenca predlaganih metod v okvirih danega *sistema vrednosti*. Odločila je zgolj in samo *učinkovitost* metode. Zmagal je Mayo, ker so njegovi predlogi omogočali boljšo realizacijo ciljev, ki jih je zastavil dani sistem vrednosti. Kakor pišeta Miller in Form, »je bil v sociologiji industrijskih odnosov, za razliko od teorije znanstvene organizacije dela' reduciran problem absence, fluktuacije zaposlenih, nizke morale in nizke produktivnosti na problem cementiranja skupine in zatesnitve njenega notranjega sodelovanja«;⁴ problem, *na katerega* je bil prejšnji problem reduciran, je bil postavljen na novo; toda problem, *ki je bil reduciran, je še vedno isti*.

Kako je vplivalo sprejetje danega sistema vrednosti — konkretno sistema vrednosti direktorjev in lastnikov kapitalističnega podjetja, na potek in rezultate socioloških raziskav?

Leta 1940 se je Mary B. Gilson ob recenziji knjige Roethlisbergerja in Dicsona *Management and the Worker* čudila, da je Western Electric Company izdala v letih 1933—1936 okroglo vsoto 26 tisoč dolarjev za tovarniško vohunstvo, ker se je, kot je videti, bala resničnih konfliktov, toda avtorji knjige so našli v tovarnah WEC samo »jalove prepire in nezadovoljstvo«; da med 20 tisoči intervjujev, ki sta jih zbrala avtorja, niti eden ni vseboval kritike korpora-

³ Idem, str. 72.

⁴ Idem, str. 84.

cije. Toda pustimo pomisleke (bodimo odkriti: sume) Mary B. Gilson ob strani. Saj nam zdaj ne gre za zadeve kletne ravni.

Izmaličenje ali zavestno enostransko predstavljanje zbranih dejstev moramo prišteti v kategorijo napak raziskovalnih predpostavk; te niso značilne za obravnavano raven kontaktov znanost—ideologija. Predpostavimo, da jih v raziskovalnih načrtih sociologov, ki raziskujejo industrijske odnose, ni. Pa tudi v tem primeru so te namere družbeno angažirane, ker so to naloge, ki naj pomagajo lastnikom tovarn za razreševanje njihovih problemov in težav. Kakor je zapisal Daniel Bell 1947. leta — »Mayo in tovariši so nekritično sprejeli odnos do delavca kot do objekta manipulacije in prilagoditve brezosebnim ciljem. Prepričanje, da je človek cilj sam v sebi, je zmlel stroj industrije, in družbena vednost tovarniških raziskovalcev ni postala znanost o človeku, temveč sociologija krav (cow sociology)«. ⁵

Takšen vidik gledanja na delavca in na njegove probleme je določil izbiro raziskovalnih problemov in aspekte problemov, ki so predmet socioloških zanimanj. Problem delavske težnje po vplivu na produkcijo, gledan s te perspektive, se je spremenil v nalogo povezovanja delavcev s cilji korporacije: konflikt med interesi delavcev in lastniki tovarn je postal problem »sprostitve frustracij«; delavski glad po človeškem dostojanstvu pa se je preoblikoval v problem *social skill* menažerjev — v umetnost »urejevanja človeških zadev«. Prav ta specifični vidik ustvarja iz omenjene veje uporabne sociologije znanost z izrazito razredno orientacijo, ki služi skupini ljudi z očitnimi, posebnimi interesi, s hierarhijo vrednosti, z normami delovanja in predstavami, kaj je dobro in kaj zlo.

Oglejmo si, kako predstavlja J. A. C. Brown, ki se sicer zaveda omenjenih omejitev sociologije industrijskih odnosov, družbeno vlogo tako imenovane *morale surveys* — ene izmed najbolj bistvenih metod, ki jih uporablja ta sociologija. *Morale surveys* služijo po Brownovem mnenju: 1. za odkritje specifičnih izvirov »iritacije« med delavci v zgodnjem obdobju njihovega razvoja; 2. samo dejstvo izražanja nezadovoljstva delavstva v času intervjujev izpolnjuje vlogo »varnostne zaklopke«, ki sprošča razpoloženja, nevarna voditeljem; 3. mnenja, odkrita med raziskavo, morejo biti izkoriščena za planiranje politike vodstva, za spremembo te politike in za šolanje nadzorstva. ⁶ Povzemimo namesto Browna: cilj *morale surveys* je oborožitev vodstva tovarne proti delavskemu protestu in sproščanje tega protesta.

Na tem temelji tudi vplivanje sprejemanja danega sistema vrednosti na potek in rezultate socioloških raziskav. Ali je rezultat falsifikacija teh rezultatov, kakor se je to zgodilo na kletni ravni? Ni nujno. Sociologija prvega nadstopja ima tehnične cilje in ne samo propagandne. Njeno apologetsko funkcijo omejuje potreba po odkritju takšnega sistema sredstev, ki racionalno vodi k realizaciji ciljev, postavljenih po danem sistemu vrednosti. V vsakem

⁵ Idem, str. 93.

⁶ Idem, str. 172—173.

primeru bi morali biti napačni znanstveni rezultati dokazani z morebitnim kontraeksperimentom ali kontraobservacijo — pač v skladu s kánoni znanstvene verifikacije. Rezultat takšnih kontraraziskav pa je bil v tem primeru brez pomena; »ideološko izmaličenje« tu kaj ni v problematiki resnice in neresnice, ampak na popolnoma drugem področju: v sferi selekcije raziskovalnih problemov in načinov njihovega pojmovanja, v sferi razdelitve zanimanj in značaja praktičnih naporov, ki izhajajo iz osnove raziskovanj.

Vpliv družbene pogojenosti na obliko in družbeno funkcijo sociologije je tu torej mnogo bolj subtilen kot pa na kletni ravni. Toda ta vpliv eksistira. In — z dobro voljo — ga je kaj lahko odkriti.

Drugo nadstropje, raven subtilnosti

V tem nadstropju gospoduje skoraj brez konkurence Talcott Parsons s svojo strukturalno-funkcionalno teorijo, ki se sklicuje na Durkheima in ki sta jo restavriral v popolnoma novi obliki Wiese in Becker v tridesetih letih. Hermetičnost domiselnega jezika, kakršnega rabi Parsons v svoji bujni teoretski tvornosti, povzroča, da ima vsaj doslej mnogo več komentatorjev kakor učencev. Komentarji pa so zelo raznoliki — od entuziazma polnih občudovanj nad rojstvom teoretskega mišljenja v ameriški sociologiji do jedkih sumov skeptikov, po katerih se za težko prehodnim pragozdom ultraznanstvenih konceptov skrivajo bolj plehke in banalne misli, kot bi bilo mogoče pričakovati.

Ne čutim v sebi moči, ki so nujno potrebne za sodbo o teoretski tvornosti Parsonsa, ki še vedno čaka — kljub obilnim komentarjem — na znanstveno oceno. Naš izlet ima namreč drug cilj in zaradi realizacije tega cilja se moramo omejiti. Po definiciji Ronalda Friedmana se sociološka teorija razlikuje od družbene misli po tem, da opira svoje teze izključno na empirično ugotovljene relacije med dejstvi, in ima zato »zrel znanstveni« značaj. Prav tak značaj pa ima v skladu s prevladujočim mnenjem strukturalno-funkcionalna analiza. Oglejmo si torej, ali apoteoza in priznanje primata empirije zadostuje za prekinitev zvez med znanostjo in ideologijo.

Predpostavka strukturalno-funkcionalne analize je po formulaciji Wieseja in Beckerja (1932) označitev »funkcije raziskovalnih procesov zaradi odgovora na vprašanje, kakšno funkcionalno vrednost imajo ti procesi pri ohranjanju strukture«. Formulacija je od svojega rojstva evoluirala, toda načelne kategorije teorije so ostale nespremenjene. Na vrhu konceptološke piramide se je še naprej obdržal pojem »stabilnosti«; opira pa se na termine, kot so »kulturna integracija«, »funkcija« (ki je vmontirana v interpretacijo eksistence in trdnosti strukture), in na težko prevedljiva termina »survival« oziroma »stalnost«.⁷

⁷ Primerjaj: Walter Buckley, *Structural-Functional Analysis in Modern Sociology*; Glej: Howard Becker and Alvin Boskoff (ed), *Modern Sociological Theory*, New York 1957, str. 252.

Enostranost terminologije praviloma izdaja značaj teorije. Strukturalno-funkcionalna analiza je podrejena odgovoru na vprašanje: »Čemu se ima sistem zahvaliti za svojo trajnost?« V analizi družbe jo v glavnem, če ne izključno, zanima problem stabilnosti, integracije in sodelovanja elementov družbe. V tej viziji družbe ni prostora za konflikt in razvojni dinamizem. V tej viziji družbe, ki se izogiba vrednotenja, je postala »stability« najvišja vrednost, vrednost, ki določa mesto in vlogo vseh družbenih procesov. Skupina notranjih funkcij družbe se nanaša po Parsons na »ohranjevanje stabilnosti modela in na vzajemno integracijsko prilagajanje elementov«. ⁸

Kako je dosežena ta stabilnost, ali z drugimi besedami, kako se realizirajo notranje funkcije družbenega sistema? »Na vrhu se nahaja družba kot totalni sistem... torej kot tisti, ki institucionalizira, edini bolj ali manj integrirani sistem vrednosti«. Potem gredo po vrsti od zgoraj navzdol ravni »institucionalna«, »menadžerska« in »prvotna« raven, pri čemer vsaka izmed njih služi za prenašanje centralnega enotnega sistema vrednosti na nižje ravni in za njihovo utrditve v družbeno pozicijo, ki jo zahteva funkcija stabilizacije sistema kot celote. Z drugimi besedami — če skušamo izraziti na preprost način precej banalno misel, ki jo vsebuje ta koncepcija — da bi se sistem ohranil, naj bi vsak pazil na svoje mesto.

Skoraj humoristični izraz pa dobi ta Parsonsova teoretska vizija v njegovi teoriji družbene razčlenjenosti; materialna neenakost izhaja iz pomanjkanja družbenega bogastva, materialna neenakost izvira iz pomanjkanja družbenih možnosti gratifikacije; v teh pogojih zahteva stabilnost sistema enotno, družbeno sprejeto lestvico bogastva in prestiža, ki sta neenakomerno porazdeljena med člane družbe. »Funkcionalna zahteva integracije družbenega sistema določa nujnost institucionalizirane, generalizirane in skupne lestvice vrednosti, ki velja za razne razrede... kot pogoj socialne stabilnosti«. ⁹

Ne vem, ali se je Parsons, ko je pisal te besede zavedal, da ponavlja misel Tomaža Akvinskega, ki je dokazoval tezo, da je človeška neenakost pogoj harmonije na zemlji. S to razliko, da je bil Tomažu glavni argument zahteva po izključnosti kot pogoju božjega izvora harmonije, Parsons pa je zahteva po izključnosti lestvice vrednosti kot pogoj družbene stabilnosti. Družbeni smisel dokaza se s tem nič ne spremeni. Oglejmo si poskus uporabiti Parsonsovo teorijo družbene razčlenjenosti kot zahtevo po stabilnosti: »Stabilnost temelji na... takšnem zasidranju posameznih elementov, da bi lahko govorili o preferencialno pripisanih ravneh prosvetnih dosežkov. Ta pričakovanja so zasidrana predvsem v razredni poziciji in družinski orientaciji učencev«. ¹⁰

⁸ Talcott Parsons, *General Theory in Sociology*; glej: Robert K. Merton, Leonard Broom, Leonard S. Cottrell, *Sociology Today*, New York 1959, str. 5.

⁹ Primerjaj: Roscoe C. Hinkle and Alvin Boskoff, *Social Stratification in Perspective*; glej: *Modern Sociological Theory*, New York 1957, str. 389.

¹⁰ Talcott Parsons, *General Theory in Sociology*, op. cit. str. 27.

In spet lahko v preprostem jeziku izrazimo to učeno misel v vulgarni obliki, ki bi Parsonsa gotovo razburila: »Naj se tepci ne pehajo za študijem, pa bo vse v najlepšem redu...«

Prosim, da mi oprostite ta stilsko nespodobni argument. Toda kdor si je zadal težko nalogo, da se prebije skozi ultra-učeno formo Parsonsovih izvajanj, bo gotovo v zadregi, ko bo zagledal na dnu njegovih logičnih konstrukcij čisto pritlikave in ideološko enoznačno angažirane misli. Subtilnost forme temelji tu v glavnem na akademskem značaju razmišljanj in na eliminaciji vseh ocenjujočih stavkov; toda izbira teoretskega problema in po tej izbiri determinirana teoretska vizija družbe kažeta zelo izrazito na nadvse prisrčno vez, ki veže to znanost z ideologijo, in to z ideologijo, ki so jo modelirali interesi tistih, ki so zainteresirani za stabilizacijo sistema in proti katerim so največkrat naperjeni poskusi omajati to stabilizacijo.

Gornje pripombe se ne nanašajo zgolj na Parsonsa in njegovo teorijo. Nanašajo se prav tako na celotno atmosfero, ki danes gospoduje v večini socioloških središč ZDA. Nanašajo se na primer v razpravah o sociologiji politike na zadnjo modo zamenjave termina »oblast« s terminom »consensus«. Termin »oblast« tradicionalno poudarja takšne znake politične prevlade, kot sta premoč in nasilje; termin »consensus« pa nasprotno poudarja misel, da mora biti oblast sprejeta, ker zagotavlja integracijo elementov družbe in ustvarja »rede«. Kakor je pravilno ugotovil Maurice Duverger, izraža termin »oblast« opozicijo, »consensus« pa — konformizem. »Zanimivo je, da je postal pojem 'consensus' moden med ameriški sociologi, ki živijo v konformistični družbi.«¹¹

Te pripombe se nanašajo tudi na sicer prav čudno omalovaževanje, ki ga ima ameriška sociologija do pojma »družbene spremembe«. Od časov I. svetovne vojne je bila v Ameriki izdana ena sama knjiga, ki je v celoti posvečena problemom družbene spremembe (L. N. Simsa 1939. leta). To preseneča posebno v primerjavi s pravo povodnijo del, ki so posvečena sociologiji urbanistike, družine ali odnosov med rasami. Kar pa zadeva učbenike sociologije, po oceni Alvina Boskoffa, »ti odlični kazatelji problemov, o katerih sociologi mislijo in učijo, pogosto odlagajo razmišljanja o družbenih spremembah do poslednjega poglavja ali pa jih včasih reducirajo na majhen odstavek, ki stoji nekje na robu številnih poglavij, posvečenih kulturi, socializaciji, družbenim skupinam in družbam. Normalni učbeniški pristop je žal površen in malo poučen. Pogosto se pokaže kot zastarel, čeprav obširno izdelan pripis k zvezku.«¹² Utesnjena v ozke okvire razmišljanj o stabilnosti družbene strukture, se kaže sociologom sprememba kot »kolektivni odmik od ustaljenega modela«. Takšno tretiranje družbene dinamike v okvirih statičnega sistema odnosov vodi na splošno do kaj čudnih situacij. Za primer lahko vzamemo Herberta H. Hymana, ki je po

¹¹ Maurice Duverger, *Methodes de la Science politique*, Paris 1959, str. 8.

¹² Alvin Boskoff, *Social Change*; glej: *Modern Sociological Theory*, cit. izdaja, str. 260.

ugotovitvi vseh činiteljev, ki določajo stabilnost volilnega obnašanja, ugotovil z rahlim presenečenjem: »Toda v tem je gotovo nekaj paradoksalnega, kajti politične spremembe se *dogajajo*«. ¹³

Da bi se izognil paradoksu, predlagam torej, da preidemo od metode, ki raziskuje »razvijajočega se otroka v stabilnem svetu« k raziskovanju »stabilnega otroka v spreminjajočem se svetu«. Kot je videti, zakoreninjena shema mišljenja ne kapitulira niti pred očitnim paradoksom.

Posebna konformistična klima, ki obdaja ameriško sociologijo, se zrcali tudi v poučni usodi kategorije »konflikt«. Ker je bila preveč divja v izrazu in po definiciji nekam nekonformistična, je odstopila svoje mesto kategoriji »družbene dezintegracije«, ki je videla problem v zvezi z zapuščanjem stanja integracije in »reda«; v nekaterih primerih pa je nadomestila pojem konflikt celo kategorija »deviacijsko obnašanje« (odklon od modela), ki vsiljuje povezavo s terminom »nenormalnost« in ki sugerira tretiranje konfliktnih situacij, kot da so to pojavi s področja družbene patologije.

Prebivalci drugega nadstropja za razliko od onih iz kleti (ki realizirajo propagandno funkcijo sociologije) in tistih iz prvega nadstropja (ki realizirajo njeno tehnično funkcijo) — se posvečajo izvrševanju spoznavne funkcije. Spoznanje je v določenem smislu družbeni proces in zato bolj vneto od obeh po prednjih funkcijah razglša zahtevo po nadrazrednosti in objektivnosti, ki ni omadeževana s tako imenovanim »ideološkim odporom« (*ideological bias*). Pri podrobnejšem raziskovanju pa se te pretenzije izkažejo za neutemeljene. Razredni interes določa, kaj naj bo spoznano, in vsiljuje sistem spoznavnih kategorij, ki postavljajo in razporejajo spoznavni material. Iz tega nastajajoča vizija sveta je konglomerat podatkov o svetu in o družbenih potrebah določenih socialnih sil.

Ali je v rezultatu predstavljena vizija sveta resnična ali neresnična? In spet se — tako v prvem kot tudi v drugem nadstropju — problem kontakta znanost — ideologija ne kaže kot problem resnice in neresnice. Večina tez Parsonsa in drugih ima dejansko obliko »če p, potem q« (npr. »če je potrebno zagotoviti stabilnost družbe, potem je potrebno, da bi se vsakdo držal svoje mere bogastva in prestiža«) — in kot implikacije so te teze na splošno pravilne (v vsakem primeru more in mora biti njihova pravilnost ali nepravilnost empirično preverjena). Ni potrebno, da se njihova ideološka angažiranost kaže v nepravilnosti implikacije; izraža pa se namesto tega nedvomno v izbiri tega »p«, precedensa implikacije, ki daje smer celotnemu sklepanju. Z drugimi besedami — ne gre za to, ali poslušnost podrejenih povečuje stabilnost sistema ali ne, temveč samo za to, ali je stabilnost sistema res pravi predmet sociološke teorije; in za to, čigav interes prav v tem smislu določa podobo sociologije.

Znano je, da imajo misleci antagonističnih razredov glede danaega ustroja nagnjenje, da poudarijo element konflikta znotraj sistema, pri čemer pogosto spregledajo probleme integracije ustroja.

¹³ Herbert H. Hyman, *Political Socialization*, Glencoe, Illinois 1959, str. 94.

Misleci razredov, ki so zainteresirani na tem, da ohranijo ustroj, pa nasprotno vidijo v družbi skoraj izključno problem integracije. Zato spreminjajo raziskovanja družbe v problem analize faktorjev njene stabilnosti. Vodilni predstavniki ameriške sociologije so zavzeli to drugo stališče. Izbira teorije je bila — in je morala biti — *ideološka* izbira, kar pomeni sprejemanje konformističnega stališča glede na sistem razrednega gospodovanja, ki vlada v ZDA.

Pogled s strehe

Vzpeli smo se torej preko vseh treh zgornjih nadstropij in lahko povzamemo vtise z našega izleta. Poskusimo z enim samim pogledom objeti vso stavbo in določiti stil arhitekture, ki povezuje vse tri plasti.

Glavni vtis: v celotni zgradbi nismo na nobenem izmed nadstropij našli »čiste znanosti«, »proste ideologije«, o kateri so govorili, da je naša svoje zatočišče prav v tej zgradbi. Vpliv ideologije na sociologijo je prevzel tri različne oblike: vulgarno, stvarno in subtilno; toda povsod je bil prisoten, povsod je dal čutiti svojo eksistenco. Trditev, da je ameriška sociologija primer znanosti, ki *ni razredno determinirana*, se je izkazala za *mit*. Ameriška sociologija ni taka znanost. Njeni problemi, metode, sklepanja, zaključki, sfera njenega *desinteressement*a so določene po izbiri ideološkega stališča, po konformističnem sprejetju ameriškega razrednega ustroja. Ta znanost funkcioniра v okvirih, ki jih je načrtala buržoazna ideologija.

Ali to razvrednoti znanstveno vrednost njenih izvajanj? Ne, ne razvrednoti. Zavestno apologetsko varanje smo našli samo v zahtovem vdušju kleti. Tam, kjer funkcioniра sociologija v glavnem v svoji tehnični in spoznavni vlogi, postanejo problemi dosti bolj subtilni in bi jih le stežka umestili v dilemo kategorij »resnica — neresnica«. Ideologija določa izbiro načelnih raziskovalnih vrednosti, izbiro *cilja* raziskovanja; od tedaj, ko je bil cilj določen, gre sklepanje na splošno (pišem na splošno, ker ima to pravilo mnogo izjem) v smeri določitve skupine dejavnosti, ki vodijo do realizacije na začetku postavljenih vrednosti. Da bi bil cilj dosežen, mora biti med skupino naznačenih sredstev in ciljev racionalna zveza — od tod pravilnost večine implikacij, ki so formulirane kot rezultat raziskovanj. Vendar to v ničemer ne spreminja dejstva, da je celotno sklepanje razredno determinirano, da je struktura sociologije ideološko določena, da so njeni zaključki namenjeni razredno enoznačnemu potrošniku. Odvisnost sociologije od ideologije v vseh treh nadstropjih stavbe, ki smo si jo ogledali, je identična po stopnji intenzivnosti: razlika je zgolj v obliki — oblike v vsakem primeru določajo funkcije, ki jih v danem primeru izpolnjuje sociologija za mnogostrano zadovoljitev določenih ideološko-razrednih potreb.

Toda mit ni samo domneva, da *ameriška* sociologija ni ideološko motivirana. Mit je prav tako trditev, da je lahko *katerakoli* sociologija »čista znanost«, prosta razredne determinologije.

Znani švedsko-ameriški sociolog in liberalec Gunnar Myrdal je izdal leta 1929 knjigo *The Political Elements in the Development of Economic Theory*, v kateri si je zadal težavno nalogo, da odstrani vse ideološke momente iz glavnih zahodnih ekonomskih teorij. Njegovo tedanje stališče označuje izjava v predgovoru: »Radikalno zdravilo je v raziskovanju, ki bi bilo prosto vnaprej sprejetih normativnih idej. Leta 1929 je Myrdal predpostavljal, da eksistira le dva skrajno si različna tipa mišljenja — znanstveno (brezpogojno pravilno) in ideološko (absolutno napačno); Myrdal je sanjaril o tem, da bi osvobodil družbeno teorijo od ideoloških momentov, kar bi — po njegovem tedanjem mnenju — dalo znanstvenim trditvam o družbi veljavo brezpogojnosti, kakršno ima npr. trditev: dvakrat dva je štiri.¹⁴

Gotovo pa je izkušnja, zbrana v teku pronicljivih študij o rasni diskriminaciji v ZDA in študiji grmade debelih zvezkov, ki so jih o tej temi napisali ameriški sociologi in antropologi, prisililo Myrdala, da se je odpovedal prvotni iluziji. Ko se je 1955. leta pojavila druga izdaja njegove knjige, je Myrdal v novem predgovoru napisal — s perspektive četrstoletja novih življenjskih izkušenj: »Skozi vso knjigo se vleče misel, da bi ostal organizem pozitivne ekonomske teorije zdrav in prost vsakršnih vrednotenj, če bi radikalno odstranili vse metafizične elemente... Ta implicite predstavlja ena vera v existenco znanstvenega vedenja, dobljenega neodvisno od vsakršnih vrednotenj, je, kot to vidim danes, naivni empirizem. Dejstva se ne organizirajo sama v pojme in teorije preprosto zato, ker so opazovana; dejansko zunaj okvira pojmov in teorij ni znanstvenih dejstev — je samo kaos. V vsem znanstvenem delu je neizogibni element *a priori*. Preden odgovorimo, moramo zastaviti vprašanje. Vprašanja so izrazi naših posvetnih interesov, v svoji osnovi so to ocene. Vrednotenje je torej nujno prisotno že v tistem stadiju, v katerem opazujemo dejstva in izvajamo teoretsko analizo, in ne samo v stadiju, v katerem iz dejstev in ocen izvajamo politične zaključke.«¹⁵

Dodajmo: Ta element *a priori*, o katerem govori Myrdal, ni rezultat tehnične zmotnosti individualnega človekovega razuma; posvetni interesi, iz katerih izhaja ta element, niso interesi posameznikov; eni kot drugi so družbeno determinirani, in v pogojih družbe, ki je razdeljena na razrede z antagonističnimi interesi, so enoznačno *razredno* determinirani.

In prav zato, ker so v problem vmešani antagonistični razredni interesi — je mit o »brezideološki« sociologiji družbeno škodljiv. Opirajoč se na zmotni sistem hierarhije vrednosti, na katerega vrhu stoji »čista znanost« — utemeljuje ta mit družbeno neangažiranje sociologa, kjer se — v ameriškem primeru — oblikuje konformistično stališče nasproti kapitalističnemu *statusu quo*. Prenesen na tla družb, ki gradijo socializem — ta mit v marsikaterem

¹⁴ Primerjaj W. Stark, *The Sociology of Knowledge; An Essay in Aid of Deeper Understanding of the History of Ideas*, London 1958, str. 56.

¹⁵ Primerjaj Idem, str. 66–67.

primeru pušča sociologijo ob strani glavnega toka koncentriranega družbenega truda in lahko privede sociološka raziskovanja na pozicije, ki so daleč od družbenih potreb.

Smer družbenega delovanja omenjenega mita je lahko odkriti, če se zavemo dejstva, da kažejo pristaši tega mita na marksizem, kot da je to glavni kontrahent, ki nasprotuje »čisti znanosti«. Ameriška sociologija naj bi bila npr. prav sociologija, prosta ideologije, znanstveni zaključki socializma pa so baje pokvarjeni zaradi ideološkega vpliva. Ne zanikam, da je marksistična sociologija razredno in ideološko angažirana; ne zanikam tega tem bolj, ker mi je prav ta sociologija to jasno predočila, in prav v tem vidim tudi njeno bistveno prednost. Toda ni res, da je katerakoli druga sociologija prosta ideološkega vpliva: razlika med posameznimi različicami sociologije temelji salo na tem, s *kakšno* ideologijo se veže, in ne na tem, *ali* se veže z ideologijo. Težko se je torej izogniti vtisu, da naperjenost osti mita prav v marksistično sociologijo izdaja njegovo povsem določeno razredno koneksijo, koneksijo, ki je tuja socialističnemu, antikapitalističnemu stališču.

Sociologija je po bistvu stvari družbeno angažirana znanost. Sociolog je lahko samo v tem primeru gospodar svoje obrti, samo v tem primeru lahko ustvarja zavestno in splošno v korist vrednosti, ki jih je zavestno izbral, če se tega izrazito zaveda. Ideologija ni sovražnik njegove obrti, sovražnik je mit o družbeni znanosti, prosti ideologije.

Prevedel F. J.

Avstrijska usmeritev

D eset let poteče letos 15. maja, kar je bila podpisana avstrijska državna pogodba ali s pravim imenom, pogodba o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije. Ime in sploh vsa pogodba izvirata v bistvu še iz leta 1947, pod neposrednim vplivom skupnih zavezniških načrtov o po-vojni ureditvi Evrope, namen pa je bil predvsem razveljaviti priključitev Avstrije Nemčiji in obenem zagotoviti prelom z nedemokratično preteklostjo. Zavezniški načrti so z raz-mahom hladne vojne kaj kmalu obtičali na nemškem jezi-kovnem področju, in tako je tudi besedilo avstrijske po-godbe čakalo na srečno kombinacijo mednarodnih okoliščin do leta 1955, ko so z njo končali zavezniško zasedbo in dali Avstriji samostojnost. Pogodba je ostala sicer v bistvu ne-spremenjena, prilagodili pa so jo novim mednarodnim raz-meram, s tem da so ji neformalno dodali bistveno novost — obveznost Avstrije, da bo v meddržavnih odnosih nevtralna.

Kaj vse je omogočilo to edinstveno soglasno dejanje štirih nekdanjih zaveznikov na tem kočljivem prostoru v Evropi, je posebno vprašanje, ki ga bo treba šele zares po-jasniti. Avstrijci sami pa vidijo v okoliščinah tega zanje tako pomembnega dogodka nekaj naključnega, prav tako kot jim ni docela jasno, zakaj je l. 1945 Sovjetska zveza dopustila parlamentarne volitve na vsem avstrijskem ozem-lju in tako omogočila ohranitev državne enotnosti Avstrije, čeprav je po teh volitvah KPA postal le drobna stranka in so jo kmalu izrinili iz koalicijske vlade. Videti je, kot da ima zgodovinsko naključje pri nastanku republike Av-strije in njenem razvoju prav posebno vlogo, saj je že botrovalo njenemu rojstvu, ko je preostanku nekdanje mo-narhije mirovna pogodba leta 1919 prepovedala priključitev k Nemčiji in mu tako rekoč vsilila državno samostojnost.

Kdor pogleda razvojno pot Avstrije od na videz na-ključnega rojstva, prek »države proti svoji volji«, z njeno zgodovino razrednih spopadov, likvidacije socialdemokrat-

ske stranke in prodora klerikalnega fašizma, ko so vse stranke, razen komunistične, v svojem programu imele zedinjenje z Nemčijo, do likvidacije Avstrije z njeno priključitvijo nacistični Nemčiji l. 1938, kdor sledi nato dogajanju na tem ozemlju kot integralnem delu vojskujoče se Nemčije in uresničevanju moskovskega sklepa Sovjetske zveze, Velike Britanije in ZDA z dne 1. novembra 1943 o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije tja do sklenitve državne pogodbe l. 1955, ta se mora vprašati, kje se začenja in konča je aktivni delež Avstrijcev v drugem delu tega razvoja, koliko je napredovala identifikacija Avstrijcev z njihovo obnovljeno in osvobojeno državo. Antifašistični odpor in pa opredelitev za avstrijsko državno in nacionalno individualnost sta se namreč začela med seboj ujemati dosti pozno in le postopoma, najbolj zgodaj in najbolj domišljeno pri avstrijskih komunistih. Značilen je spominski zapis dr. Adolfa Schärfa, vodilnega socialista in predsednika avstrijske republike 1957—1965, ki je izšel letos po njegovi smrti in ki pripoveduje, kako je Schärf šele spomladi 1943 v pogovoru z nemškim socialdemokratskim voditeljem Leuschnerjem brez posebnega razmišljanja intuitivno spoznal, da je priključitev k Nemčiji mrtva stvar in da se po zmagi nad nacizmom ne more več obdržati. Leuschner je tedaj ilegalno prišel na Dunaj, da bi se z avstrijskimi politiki, in še posebej s socialdemokrati, dogovoril o sodelovanju pri odstranitvi nacističnega režima in obenem za priključitev k Nemčiji.

Dokler je Avstrija bila pod zavezniško zasedbo, je njena politika, umevno, morala upoštevati zamisli zasedbenih sil o ureditvi avstrijskega vprašanja, jedro teh zamisli pa je bila prepoved neposredne ali posredne priključitve k Nemčiji, prepoved političnega in ideološkega delovanja v tej smeri. Nič presenetljivega torej ni bilo, da je začasna vlada, v kateri so enako sodelovale meščanska avstrijska ljudska stranka in obe delavski stranki, socialistična in komunistična, že 27. aprila 1945 razglasila avstrijsko državno samostojnost, in da so te stranke v vsem poznejšem nastopanju takšno samostojnost brezpogojno zastopale. Novost pa je bilo to, da sta ljudska in socialistična stranka, ki od 1947 naprej sami v skupni vladi vodita Avstrijo, opustili formulo o »drugi nemški državi«, kakršna je imela splošno veljavo v letih 1919—1938. To formulo je izpodrinila teza, da Avstrijci niso le državno ločeni od Nemcev, ampak da tudi narodno z njimi niso enotni, da so poseben narod. To je teza, ki so jo določno izoblikovali

avstrijski komunisti (Alfred Klahr) že marca 1937. Gotovo je opredelitev Avstrijcev kot posebne narodnosti šla že čez okvir zamisli zasedbenih sil, zlasti zahodnih treh. Sovjetski politični misli takšna opredelitev ni bila tuja, najbrž pod vplivom avstrijskih komunistov, podpirala jo je, čeprav je ni postavljala kot neogiben pogoj.

Misel o Avstrijcih kot posebnem narodu je seveda imela in še ima veliko nasprotnikov v Avstriji sami v vseh političnih taborih, ki so po tradiciji tako močno nemško usmerjeni. Res je, da je bilo že v prvi republiki poleg komunistov in še pred njimi opaziti skupine, ki so se zavzemale tudi za narodno ločitev: monarhisti le do neke mere, saj so izhajali bolj iz prednacionalne fevdalne tradicije, izrazito pa skupina levih katoliških intelektualcev, ki je leta 1926 pod uredništvom dr. Ernsta K. Winterja izdala knjigo »Österreichische Aktion«. Na to skromno tradicijo se je lahko oprla meščanska ljudska stranka, medtem ko so socialisti dokaj neenotno izhajali manj s teoretičnih kot praktičnih izhodišč, namreč iz realističnega spoznanja, da je izkušnja s priključitvijo nacističnemu rajhu širokim množicam priskutila misel na skupnost z Nemci. Nasprotno pa so komunisti veliko naredili, da so misel o posebni avstrijski narodnosti tudi teoretično utemeljili. Ko so leta 1949 spet dobili volilno pravico ljudje, ki so jo med denacifikacijo začasno izgubili, so deloma osnovali četrto avstrijsko stranko — prednico današnje »svobodnjaške« stranke (FPÖ) — deloma pa se približali socialistični oz. ljudski stranki. Tedaj sta obe koalicijski stranki čedalje manj naglašali avstrijsko narodnost. Obe sta pač v medsebojnem tekmovanju skušali privabiti k sebi kar največ sil nove, četrte skupine, torej volivce, katerih nemškonacionalna miselnost je zelo poudarjena. Dotedanje politično delovanje v smislu avstrijske narodnosti sta omenjali bolj mimogrede, čuti pa je bilo razlage, da je bilo to prej potrebno zaradi ozirov do zasedbenih sil. V takšnem položaju so desničarski in odločno nemško usmerjeni krogi, zlasti FPÖ, zagovor avstrijske narodnosti zavračali in ga še zavračajo kot komunistično iznajdbo.

Z odhodom zasedbenih sil so razni oziri odpadli in z omejitvijo, ki ji jo glede odnosa do Nemčije nalaga državna pogodba, glede splošnih mednarodnih odnosov pa obljuba nevtralnosti, je Avstrija v drugem povojnem desetletju suvereno iskala svojo pot. In šele to desetletje neodvisnosti omogoča zanesljivejše sodbe o njeni usmeritvi, kakor si jo sama želi.

Če bi poskusili ugotoviti nekaj poglobitnih postavk avstrijskega desetletnega obračuna, moramo na prvem mestu omeniti dejstvo, da je tudi v tem obdobju obstala in vodila deželo koalicija obeh največjih strank, ljudske in socialistične, kakršna se je oblikovala med zasedbo. Izkazalo se je, da ta koalicija ni bila le izraz zbiranja nacionalnih sil spričo zunanjega pritiska, ampak da ima svoje opravičilo tudi v notranjih avstrijskih razmerah. Oba protagonista razrednih bojev prve republike sta danes po silah izravnana, skupno bivanje v vladi pa jima ne pomeni le delitve oblasti, ampak tudi medsebojno poročstvo, da ne ta ne oni ne bo v samovladi (po britanskem vzoru) segel po radikalnih oblastnih sredstvih, da bi nasprotnika ugonobil. Poleg razmerja političnih sil in pa zgodovinske izkušnje govori za trajnost »velike« koalicije še dejstvo, da so tudi v gospodarstvu postojanke deljene in uravnovešene med zasebni in nacionalizirani sektor. Ne glede na to, da do nacionalizacije ni prišlo po programski zahtevi socialistov (nacionalizirana je bila glavnina nekdanjega nemškega imetja) pa vendar kljub meščanskim poskusom, da bi podjetja vrnil v zasebne roke, socialisti skrbno in uspešno varujejo družbeni sektor. »Velika« koalicija je obveljala kot osnova avstrijstva v politiki, pri čemer je razumeti varnost pred radikalnimi posegi proti osnovnim demokratičnim svoboščinam, zaupanje v lastno gospodarsko, politično in kulturno sposobnost obstoja, ohranitev nevtralnosti navzven. »Mala« koalicija, to je zveza s FPÖ, na kakršno sta mislili že obe veliki stranki ob svojem času, bi omajala in ogrozila vse tri postulate avstrijstva v politiki. »Cene takšne koalicije ne bi bilo mogoče plačati«, sodi znani vodja avstrijskega instituta za politično psihologijo W. Daim.

V zvezi s prvo je tudi druga postavka bilance. Obveznost trajne nevtralnosti navzven, ki jo je avstrijski parlament sprejel v posebnem ustavnem zakonu 26. oktobra 1955, je postala pozitivna vrednota v avstrijski politični usmeritvi. Od stališč, ki vidijo v nevtralnosti zgolj nujno ceno, ki jo je bilo treba plačati za državno pogodbo in jo je zato treba tolmačiti kar najožje (gola vojaška nevtralnost), do tistih, ki v njej vidijo prostovoljno odločitev Avstrije, primerno njenemu položaju in interesom in ki zato hočejo povsem razviti možnosti takšnega statusa, je razpon zelo velik in poln protislovnih tolmačenj. Pravniške in politične polemike še trajajo, v javnem mnenju, ki je pod vplivom obeh velikih strank, in v politiki vlade, pa se pretežno uveljavljajo pogledi iz pozitivnega dela omenjenega razpona. Avstrijska

politika nevtralnosti ni omejena samo na varovanje dobrih odnošajev do vseh štirih velesil, na vojaško nevezanost in na previdnost v razmerju do Nemčije. V resnici je ta politika dokazala, da si prizadeva nevtralnost razviti kot dejavno sestavino lastne usmeritve. Poleg skrbi za dobro razmerje s sosednjimi državami, ne glede na vladajoči družbeni red, vidi avstrijska politika svojo specifično nalogo v tem, da združi zemljepisni položaj dežele na stičišču dveh družbenih sistemov in dveh ločenih področij gospodarskega in političnega integriranja, z nevtralnim položajem dežele, da bi lahko izpolnjevala funkcijo nekakšnega mostu na obe strani. Čeprav se kulturno in po politični tradiciji nedvomno prišteva k evropskemu zahodu, hoče biti odprta tudi proti vzhodu in noče imeti vloge obmejne trdnjave. Zunanji minister Kreisky (SPÖ) je v predavanju, ki ga je imel v Kölnu konec l. 1963, zahteval, da je treba priznati realnost obstoja dveh področij v Evropi, kar pomeni, da ne gre tega zanikati na račun onega, ampak da se je treba truditi za njuno zbliževanje. Potovanja, ki jih je v zadnjih letih opravil podpredsednik vlade Pittermann (SPÖ) v socialističnih evropskih državah (tudi pri nas), niso bila samo gospodarskega pomena za avstrijsko poddržavljeno industrijo, ampak so naznanjala tudi določeno usmeritev v zunanji politiki. Tudi ljudska stranka se je odločila v podobnem smislu in posvetovanje zahodnoevropskih krščansko demokratskih in konservativnih politikov, ki so se lani sestali na vabilo strankinega predsednika in kanclerja Klause v Salzburgu, je podprlo novo usmeritev Avstrije k aktivni politiki na vzhodu. Dne 26. januarja 1965 je Klaus to politiko tudi javno razložil v skupščini Evropskega sveta v Strasbourgu in predlagal, naj k posvetovanju o evropskem sodelovanju, kadar gre za politično manj kočljivo snov, sistematično vabijo tudi vzhodnoevropske države. Kot sestavni del in trajno vrednost avstrijske politike miroljubnega razvoja je na prvem mestu za razmerjem do velikih poudaril dobre in prijateljske odnose z Jugoslavijo. — Prejšnji prosvetni minister in »prihajajoči mož«¹ ljudske stranke Drimmel se je že lani zelo odločno uprl pojmovanju Avstrije kot mostišča Zahoda in zagovarjal odkrito konfrontacijo z Vzhodom, pri čemer je opozarjal nasprotnike te usmeritve, naj zavržejo zastarele pojme in uvidijo, koliko bolj prožni so Jugoslovani in Poljaki v mejah marksizma, kot pa so Avstrijci v mejah svojih pogledov.

Kot posebno vprašanje je treba omeniti prizadevanja za pridruženje Avstrije k Evropski gospodarski skupnosti.

Klausova vlada si je to pridruženje postavila kot eno glavnih nalog svoje zunanje politike. Vprašanje je posebno kočljivo, ker obsega poleg drugih političnim momentov, ki zadevajo avstrijsko nevtralnost, tudi poglobljena vprašanja avstrijskega obstoja, suverenost in neodvisnost Avstrije, posebej pa še odnos do Zvezne republike Nemčije. Znano je, da je Sovjetska zveza prav ob tem vprašanju Avstrijo večkrat opozarjala na njene obveznosti. Desno radikalna in nemško nacionalno usmerjena FPÖ zahteva čim prejšnjo in čim popolnejšo pridružitve in vztrajno kritizira vlado zaradi njene previdne in počasne politike v tej zadevi. V koaliciji se šteje ljudska stranka kot pobudnik pridružitve in bila je pripravljena prepustiti zunanje ministrstvo socialistom, da bi pridružitve dobila v svojo pristojnost, t. j. v pristojnost trgovinskega ministrstva. Razume pa se, da je politika v tem tako pomemben vprašanju lahko samo rezultat sporazuma obeh koalicijskih strank, pri čemer socialisti kažejo posebno previdnost, čeprav so od prvotno docela odklonilnega stališča zdaj pripravljene stvari z vsemi pridržki obravnavati. Ne gre samo za to, koliko bi bila avstrijska gospodarska in politična suverenost prikrajšana s takšno ali drugačno obliko pridružitve ali pa za ozire na avstrijske partnerje v Evropskem prostem trgovinskem področju (EFTA) in za trgovino z vzhodom, ampak gre zlasti za akutno nevarnost odločilnega prodora zahodnonemškega kapitala v Avstrijo, ki že zdaj pronica z veliko močjo in v raznih oblikah. Ne le pri socialistih in komunistih, tudi v meščanskih krogih je čuti glasove, ki opozarjajo na to nevarnost in ki jo ocenjujejo tudi s stališča avstrijskega patriotizma. V letošnjem letu je pridružitve prešla v novo fazo. EGS je pooblastila posebno komisijo za pogajanje z Avstrijo in avstrijska delegacija je po obsežnih posvetih že potovala v Bruselj. Do tega je prišlo očitno pod vplivom nove francoske politike v EGS, o kateri menijo, da edina lahko razprši pomisleke Sovjetske zveze. — Kaj več o prihodnjem razvoju pridružitve še ni moči napovedati, dejstvo pa je, da socialisti vsakršen dogovor vežejo s pogojem, da bo v celoti spoštoval avstrijsko neodvisnost in nevtralnost in pa da Avstrije ne bo ločil od drugih trgovinskih in gospodarskih partnerjev. Napoved skupne avstrijske delegacije po vrnitvi iz Bruslja, da bodo pogajanja vsekakor zelo dolgotrajna in da prej kot v enem letu ni mogoče pričakovati nobenega rezultata, govori o tem, da se Avstrija zaveda svoje odgovornosti in da hočejo njeni državniki stvar obravnavati z vseh vidikov in s potrebno pazljivostjo. To je morda tudi

razlog za to, da sovjetska vlada ob novi fazi pogajanj za pridružitve za zdaj še ni spregovorila.

Končno naj ugotovimo še to, da sta se v preteklem desetletju vedno bolj ujemale ideja o nadaljnji demokratizaciji Avstrije med razvijanjem njene aktivne nevtralnosti in ideja o avstrijski narodnostni posebnosti. Kljub ozirom na nemško nacionalne volivce se obe veliki stranki v zadnjem času določneje postavljata na stališče avstrijske narodnosti kot podlago za avstrijsko politično usmerjenost, in s tem očitno ustrezata razpoloženju velike večine svojih članov. Ko so lansko pomlad velikonemški nacionalisti v Gradcu poskušali ustrahovati vodstva srednjih šol in jim vsiliti v pedagoškem delu nemško miselnost, se je socialistična stranka zavzela za odločno avstrijsko stališče, čeprav so se bližale volitve v tem starem nemškonacionalnem oporišču. V enakem smislu je SPÖ lansko poletje nastopila tudi proti nemško nacionalistični gonji ob nameravani slovenski prireditvi na Gosposvetškem polju. Še bolj se je nova avstrijska miselnost razmahnila na področje politične in kulturne publicistike, kjer se je pojavila vrsta del, ki z novimi kritičnimi prijemi in pogledi skušajo stvari pomakniti naprej k novemu spoznanju o demokratičnem avstrijstvu, o njegovih vrednotah in nalogah. — Nerazdeljena, samostojna in nevtralna Avstrija je prav s svojim obstojem kritika in opomin maksimalističnim državnikom Zvezne republike Nemčije in nič čudnega ni, da le-ti navadno gledajo na avstrijski razvoj skeptično in govorijo o njem dostikrat s posmehljivo pikrostjo. A vendar se je zgodilo, da sta predsednik Lübke in kancler Erhard ob lanskem obisku avstrijskega predsednika Schärfa prvič uradno spregovorila o avstrijski naciji, zaradi česar sta bila seveda deležna kritike avstrijskih (!) nemških nacionalistov. Po vsem videzu ima prav teoretični mesečnik avstrijskih komunistov »Weg und Ziel«, ko sodi, da je v Avstriji še veliko nemško nacionalnih, antikomunističnih, antisemitskih in antislovanskih refleksov, a da je preobrat v narodnostnem in kulturnem mišljenju vedno bolj otipljiv. — Gotovo je, da v okviru specifično avstrijske politike dobivajo novo vrednost in novo mesto tudi narodne manjšine. Slovenci na Koroškem, Hrvatje na Gradiščanskem, pa tudi Čehi in Madžari se tega bolj in bolj zavedajo in tudi že občutijo. Avstrija, ki hoče odprta vrata in prijateljsko razmerje s svojimi sosedi, ki hoče najti v sami sebi oporo za svoj nacionalni obstoj in demokratični razvoj, mora odkriti vrednoto tudi v narodnostih — nacionalnih manjšinah v svojih mejah in najti nov odnos do njih. V

mednarodnem razmerju ne gre toliko za izpolnjevanje pogoja oz. meddržavnih obveznosti, kolikor za to, da so te manjšine naravna in najkrajša pot do sosedov.

Desetletje svobode in samostojnosti Avstrije se končuje z nekaterimi očitno pozitivnimi postavkami, ki se lahko v prihodnjem dogajanju razvijejo do nečesa, kar bi mogli imenovati nacionalni prerod in pravo samoodločbo.

JANKO PLETERSKI

Razvojne tendence v italijanskem kapitalizmu

V inštitutu Gramsci v Rimu pripravljajo novo posvetovanje o razvojnih tendencah italijanskega kapitalizma. Na tem posvetu — o katerem bomo še poročali — naj bi nadaljevali z obravnavo strukturnih sprememb v sodobnem kapitalizmu in oblikah boja delavskega razreda za socialistične družbene preobrazbe v sodobnih razmerah. O teh vprašanjih so že večkrat razpravljali in objavili tudi številne znanstvene razprave.

Na prvem posvetovanju¹ leta 1962 so analizirali tako različne pojave in naravo najnovejših gibanj v razvoju kapitalizma kot tudi koncepcije razvoja, ki nastajajo na tej podlagi in ki naj bi funkcioniranje celotnega kapitalističnega sistema prilagodili spremenjenim odnosom v gospodarstvu. Preobrazbe, ki so nastale v strukturi sodobnega kapitalizma (zaradi nadaljnje- ga zaostrovanja protislovij v njegovi strukturi, protislovij, ki med drugim izvirajo tudi iz novih dosežkov znanosti in tehnike) terjajo namreč določene prilagoditve v funkcioniranju sistema, da sedanji družbeno-

ekonomski okviri ne bi ovirali nadaljnega napredka, da ne bi bili podlaga za negacijo celotnega sistema.

Za rešitev teh problemov se je zavzela uradna politično-ekonomska teorija, zanimali pa so se za to tudi razredi in stranke, ki niso na oblasti, ki pa lahko pripomorejo k sprejemu takšnih koncepcij, katere upoštevajo interese širših slojev družbe, in se potegujejo za takšne reforme, ki pomenijo prispevek k strukturnim preobrazbam in demokratizaciji sistema. KP Italije je opazila obstoj objektivnih možnosti za takšne preobrazbe, zato se je aktivno zavzela za rešitve v omenjeni smeri. Posvetovanje v Rimu lahko prištevamo med tovrstna prizadevanja.

Z reformami delovanja družbenoekonomskega sistema se meščanska teorija ukvarja že dalj časa. Že v tridesetih letih se je pokazalo, da se kapitalizem ne more več obdržati kot sistem, v kolikor se opira na liberalistične koncepcije meščanske teorije, katera ni mogla pojasniti deformacij, nastalih v delovanju sistema, še manj pa

¹ *Tendenze del capitalismo italiano*, Atti del Convegno economico dell' Istituto «Gramsci», Editori Riuniti, Roma 1962, Vol. I, p. 466; Vol. II, p. 791.

dati zanje ustrezne rešitve. V tem smislu so prispevale svoj delež teorije, ki so nastale po svetovni ekonomski krizi od leta 1929—1933. Med njimi je bila vsekakor najpomembnejša keynesjanska teorija z določenimi korekturami predstavnikov postkeynesjanske šole. Zanje so značilna prizadevanja, da na podlagi dosežkov prejšnje meščanske ekonomske misli, predvsem keynesjanske teorije, razvojne možnosti sodobnega kapitalizma obdelajo z institucionalnega aspekta.

Nove koncepcije o organizaciji sistema so po vojni bolj ali manj vplivale na družbenoekonomska gibanja v večini razvitih zahodnih kapitalističnih držav. Prav na temelju najnovejših sklepov meščanske teorije o prilagajanju v funkcioniranju sistema (med ta prilagajanja je na področju gospodarskih gibanj med drugim šteti tudi uporabo tako imenovanih avtomatskih stabilizatorjev²) in spričo nekaterih objektivnih razvojnih faktorjev³ je državam zahodne Evrope uspevalo v glavnem v vsem povojnem razdobju in vse do leta 1961, da so ob rahlejših cikličnih oscilacijah dosegale relativno viso-

ke stopnje rasti gospodarstva, visoko raven zaposlenosti in zadovoljiv tempo investicijske dejavnosti.

Najnovejša gospodarska gibanja, ki so se pokazala v ZDA že med recesijo v letih 1957—58, v državah zahodne Evrope pa se kažejo od konca leta 1961 (v pogojih upočasnjene rasti gospodarstva in določenih motenj, ki v prejšnjih fazah niso prišle do izraza) izpričujejo, kar zadeva omenjena prilagajanja v funkcioniranju sistema, nekatere pomanjkljivosti, hkrati pa kažejo, da te prilagoditve ne zadostujejo za ublažitev deformacij v družbenoekonomskih odnosih. Gre za deformacije v funkcioniranju sistema, ki jih je bilo opaziti že poprej, ki pa jih z intervencijo v preteklem razdobju relativno uspešnega razvoja, toda ne planskega investiranja v gospodarstvu, predvsem kadar je šlo za vlaganja iz zasebnih virov, ni bilo mogoče odstraniti, kajti razpoložljivi intervencijski instrumenti niso mogli zagotoviti najracionalnejšega izkoriščanja akumulacijskih sredstev. Poleg tega pa so se pokazala nova protislovja, ki zahtevajo dodatne intervencijske instru-

² Avtomatski stabilizatorji vključujejo intervencijske ukrepe na področju valutne politike in kreditne politike, se pravi, zmanjšanje eskontne stopnje kreditne olajšave, na področju davčne politike zmanjšanje davka na dohodek, dalje izvajanje javnih del in uvažanje dodatnih socialnih dajatev.

Avtomatske stabilizatorje uporabi država v tistem trenutku, ko je v funkcioniranju gospodarskega sistema opaziti motnje in upočaseno rasti.

³ Med faktorje povojnega razvoja držav zahodne Evrope, vključno z Italijo, lahko prištevamo: ponovno delitev akumulacijskih sredstev, ki so jo neposredno po vojni opravili na mednarodnem področju, predvsem v obliki obsežne ameriške pomoči državam zahodne Evrope, ki so bile prizadete z vojno, in izkoriščanje te pomoči za investicije po določenem načrtu, nova znanstveno-tehnična odkritja, odkrivanje novih energetskih virov (to je dalo zlasti pomembne rezultate, kadar je šlo za povojni razvoj italijanskega gospodarstva potrebo po poravnavi zaostalih terjatev itd.

mente. Ta protislovja so ogrozila zadostno hiter tempo razširjene reprodukcije. Da bi dosegli ta cilj, so potrebni novi prijemi glede temeljnih postulatov, na katerih sloni kapitalistični način gospodarjenja, se pravi, posegi v privatno prisvajanje plodov družbenega dela in v načela delitve teh sredstev, vključno določanje obsega sredstev, namenjenih za investicije, in način njihove porabe.

Neokapitalistične koncepcije o razvoju sodobnega kapitalizma, na katere se oslanja omejena intervencija, si zastavljajo kot temeljni cilj rešitev naslednjih protislovnosti v strukturi sodobnega kapitalizma:⁴

Protislovja med delom in kapitalom v veliki, navadno monopolistični gospodarski enoti. To protislovje je treba reševati v dvojnem procesu: z ločitvijo uprave v velikem podjetju od lastnine nad njim in s postopnim vključevanjem delavcev v upravljanje tega podjetja, delavcev, ki naj prevzamejo to funkcijo skupaj z vodilnim kadrom.

Protislovja med veliko gospodarsko enoto in ostalimi majhnimi in srednjimi podjetji.

Pri razreševanju tega protislovja je izhajati iz predpostavke, da uporaba novih tehnoloških procesov v proizvodnji zahteva ustanovitve majhnih in srednjih podjetij in obsežni terciarni gospodarski sektor, ki je po teh koncepcijah protiutež v odnosu do velike gospodarske enote, se pravi, da je mogoče z njim uravnovežiti gospodarska gibanja.

Protislovja med gibanjem v proizvodnji in gibanjem na trgu. Ravnotežje v teh gibanjih bi vzpostavili z uvajanjem instrumentov za usmerjanje in kontrolo funkcioniranja proizvodnje v kapitalističnem velikem podjetju in kontrolo nad gibanjem na trgu, kontrolo, ki prav tako spravlja v ravnotežje gibanja v kapitalističnem gospodarstvu.

Protislovja med naraščajočim vplivom monopolov in organizacij, ki se zavzemajo za omejitve njihovega pritiska na družbenoekonomska gibanja. Naraščajoči vpliv monopolov na družbenoekonomska gibanja morajo omejevati in spravlja v ravnotežje čedalje bolj razvite državno-kapitalistične institucije, čedalje močnejše sin-

⁴ Gre za koncepcije o spremembah v funkcioniranju sistema, o koncepcije so se začele najprej razvijati v ZDA, v zadnjih letih jih preskušajo v Franciji, v najnovejšem času pa so te zamisli sprejeli tudi v drugih zahodnoevropskih državah, vključno v Italiji.

V ZDA so se te koncepcije začele razvijati že pred drugo svetovno vojno. Po njih so se razvile posamezne vlade v povojnem razdobju pri vodenju sistema. Med njimi so koncepcija o managerskem kapitalizmu, ki so jo najbolj podpirali za časa Eisenhowerjevega predsednikovanja, koncepcija o izenačujočih silah (J. K. Galbraitha), ki so jo upoštevali za časa Kennedyjeve vlade, koncepcija o narodnem kapitalizmu, ki temelji na trditvi, da bi z udeležbo čimširših družbenih slojev, zlasti pa delavcev v kapitalu delniških družb ublažili sedanja protislovja v družbenoekonomski strukturi, koncepcija o podjetni demokraciji itd. Tmeljna značilnost teh različnih koncepcij je stališče do vloge države, ki je v vseh teh primerih pojmovana kot centralna institucija, na kateri temeljijo v različnih sorazmerjih in odnosu do vloge privatnega kapitala tudi ustrezni intervencijski instrumenti.

dikalno gibanje (ki bi bilo organizirano na novih temeljih, v skladu z neokapitalističnimi koncepcijami, in kateremu bi zaupali nove funkcije), novi organi planiranja ter institucije, katerih naloga je zaščititi interese potrošnikov na trgu.

Protislovja med organizacijo državnega aparata in funkcioniranjem sistema. V vseh državah »zrelega« kapitalizma bi se morala že obstoječa organizacija državnega aparata delno preobraziti, poleg tega pa bi bilo treba osnovati nova telesa itd.

Poglavitni začetnik ukrepov za uravnoteženje gibanj v sistemu je še nadalje država oziroma pristojni faktorji, ki so na oblasti in ki si prizadevajo, da bi izdelali zaokroženo koncepcijo o funkcioniranju sistema na podlagi spremenjenih gospodarskih odnosov. S svojo koncepcijo nastopajo politične stranke delavskega razreda, ki si kot neposredni udeleženec v proizvodnji in kot čedalje aktivnejši faktor v družbenopolitičnem življenju prisvoja pravico do vpliva in odločanja glede razvojne smeri družbeno-ekonomskega sistema. To tudi zagradel, ker so se v okviru načrtov o organizaciji sistema, načrtov, ki so jih izdelale vladajoče sile, začele kazati tendence po čedalje večjem podrejanju delovne sile proizvodnim procesom in po depersonalizaciji kot aktivnem faktorju v družbenoekonomskih gibanjih.

KP Italije je spoznala ta problem in mu posvetila — zlasti v novejšem času — vso svoj raziskovalno pozornost. Sicer pa razvoj kapitalizma v Italiji v vsem povojnem obdobju

ju spremlja organizirano gibanje delovnih množic, ki so se bolj ali manj uspešno uveljavile v boju za demokratske preobrazbe. Pri tem izhajajo iz predpostavke, da gospodarski napredek sam po sebi ne pomeni tudi družbenega napredka, kolikor kvantitativne rasti proizvodnje ne spremlja povečana udeležba proizvajalcev pri razpolaganju z nacionalnim dohodkom, kolikor gospodarskega razvoja ne spremlja zmanjševanje neenakomernosti v razvoju posameznih področij in kolikor hkrati s proizvodnjo ne narašča tudi družbena potrošnja v prosveti, zdravstvu, socialni zaščiti, gradnji stanovanj in transportu. KP Italije je vsa svoja raziskovanja posvetila še odnosom med razvojem demokracije in demokratskih institucij, med razrednim bojem in tempom gospodarske ekspanzije itd.

Na posvetovanju v Rimu so analizirali te koncepcije in možnosti za njihovo uporabo v italijanski stvarnosti. O tem problemu so podali zelo zajetno gradivo. Znana italijanska ekonomista Antonio Pesenti in Vincenzo Vitello sta v uvodnem referatu obdelala najnovejše tendence v razvoju italijanskega kapitalizma, in sicer zlasti z aspekta strukturnih sprememb. Med drugim sta opozorila na strukturne deformacije v italijanskem gospodarskem sistemu, ki zahtevajo ustrezne intervencijske ukrepe. Poleg tega je 25 koreferatov obdelalo posamezne konkretne probleme, kot na primer probleme v zvezi z državnim kapitalizmom in planiranjem v Italiji, z monopoli-

stično strukturo gospodarstva in intervencijskimi instrumenti, ki bi ji bili prilagojeni, z delitvijo in ponovno delitvijo dohodka, dalje odnos med tempom rasti dohodka in akumulacije, investicije, davčni sistem, zunanjo trgovino, razvojne probleme Juga itd.

V celotnem gradivu s posvetovanja je pomemben tudi referat Bruna Trentina, posvečen neokapitalističnim koncepcijam nasploh in koncepcijam o vodilnih silah v sodobnem družbenopolitičnem življenju Italije posebej. Poleg dokumentiranega prikaza in analize neokapitalističnih koncepcij se zdi, da je z aspekta interesov delavskega razreda in delavskih množic nasploh ter taktike njihovih strank v omenjenem referatu pomembna kritična obdelava položaja in funkcij, ki naj bi se v skladu z neokapitalističnimi koncepcijami prepustilo delovni sili v družbeno-ekonomskih gibanjih. Problem je namreč ta, da so z uvedbo nove tehnologije in proizvodne organizacije, ki raste na tej podlagi, nastale nekatere spremembe v položaju delovne sile v proizvodnem procesu, spremembe, ki bi utegnile ustrezno vplivati na njen ekonomski in družbeni položaj. Gre za protislovne in vzporedne procese kvalifikacije in dequalifikacije določenih vrst dela, čedalje ožje specializacije intelektualnih delavcev itd. in na tej pod-

lagi za nadaljnjo diferenciacijo različnih kategorij delavcev z zelo heterogeno perspektivo za njihov bodoči položaj tako v proizvodnji kot v družbi. Novo diferenciacijo v strukturi delovne sile spremlja diferenciranje sistema mezd in plač, ki vpliva tako kot že omenjeni objektivni procesi. Uvedba novih tehnoloških postopkov v proizvodne procese terja tudi višjo stopnjo organizacije poslovanja, vključno tudi ustanavljanje novih služb, ki jih v prejšnji organizaciji proizvodnje ni bilo. Iz tega izvirajo tudi tendence po večjem vmešavanju pri formiranju kvalifikacijske strukture delovne sile in njene tesnejše vezave na določeno delovno mesto kot poprej.

Vse te objektivne procese spremlja splošna tendenca podrediti delovno silo proizvodnim procesom oziroma integrirati jo v proizvodne procese. Ta tendenca se med drugim kaže tako, da se višina mezde ne računa v skladu z vrednostjo delovne sile na podlagi individualnih in družbenih stroškov za njeno formiranje, temveč se obravnava kot variabilna količina, odvisna od spremenljivih uspehov gospodarske enote oziroma od poslovne rentabilnosti slehernega podjetja posebej.⁵

Na spremenjeni položaj delovne sile v proizvodnji se morajo navezovati tudi ustrezne spremembe v proizvodjalnih odnosih, ki vključujejo spre-

⁵ To koncepcijo o prilagajanju višine mezde gibanju rentabilnosti v poslovanju podjetij najodločneje zastopa evropska agencija za delovno produktivnost, z določenimi variantami pa so jo v glavnem sprejeli v vseh zahodno evropskih državah in tudi v ZDA. Najodločneje zagovarjajo to teorijo v Zvezni republiki Nemčiji, medtem ko se v Italiji zavzema zanjo organizacija krščansko-demokratskih sindikatov — CISL.

njen odnos med delavcem in vodilnim kadrom v gospodarski enoti (pri čemer imamo v mislih predvsem veliko gospodarsko enoto), spremenjen odnos delovne sile do poslovnih uspehov podjetja, glede na to, da bi delovna sila tako prevzemala določeno soodgovornost za poslovanje podjetja. V nekaterih primerih so sprejeli stališče o preobrazbi delavca v solastnika podjetja, in to na podlagi sistema delničarske udeležbe v kapitalu samega podjetja, torej s sistemom udeležbe pri ostvarjenih dividendah itd.

Celoten sistem odnosov v proizvodnji, ki nastaja na podlagi novih tehnoloških procesov in neokapitalističnih koncepcij, je moral zbuditi ustrezno pozornost delavskih strank, ki morajo na podlagi spremenjenih objektivnih gibanj v proizvodnji najti ustrezne oblike boja za nadaljnjo demokratizacijo družbenih odnosov. Z aspekta interesov teh strank vsekakor niso sprejemljive depersonalizacija delovne sile, omejevanje njene vloge kot aktivnega faktorja v družbenopolitičnih dogajanjih, njena atomizacija in povezovanje njene usode s *posameznim podjetjem* itd.⁶ Referat Bruna Trentina ravno obravnava ta problem, ki najneposredneje zadeva temeljne interese delavskega razreda, iz česar izvira tudi njegov pomen.

Tretji referat, ki ga je podal na posvetovanju Giorgio Amendola, obravnava izdelavo strategije KP Italije za njeno nadaljnjo dejavnost v konkretni italijanski stvarnosti in v skladu s koncepcijami o italijanski poti v socializem ter na podlagi rezultatov, ki jih je KP Italije dosegla s svojo dejavnostjo od konca druge svetovne vojne naprej.

Dejstvo, da so obdelavo poglavitnih tem zaupali vplivnim osebnostim italijanskega komunističnega gibanja (članom vodilnih teles) kot tudi to, da so na posvetovanje povabili predstavnike drugih držav, med njimi tudi naše, priča o tem, s kolikšnim zanimanjem v KP Italije spremljajo in raziskujejo spremembe v kapitalističnem sistemu in raziskujejo možnosti novih oblik svoje dejavnosti v spremenjenih razmerah, da bi poiskali alternative in demokratične rešitve v nasprotju s tistimi, ki jih daje neokapitalistična koncepcija razvoja. Ugotavljanje in ocenjevanje bistva najnovejših gibanj v sodobnem kapitalizmu je vsekakor pomembno tudi zagradelj, ker neokapitalistične koncepcije v nekaterih primerih podpirajo tudi teoretiki, ki se prištevajo med leve politične sile. Prav zato KP Italije ni mogla pustiti v nemar ta problem.

MARIJA AMBROŽIČ-POČKAR

⁶ V okviru neokapitalističnih koncepcij in politike tako imenovane human relations, so sprejeli tudi ustanovitev tako imenovanih odborov za produktivnost v nasprotju z delavskimi sveti, pri katerih vztrajajo delavske stranke in organizacije delavskega razreda. V najnovejšem času so jih večinoma odpravili ali pa nimajo nobenega vpliva na vodenje podjetja. Odborom za produktivnost niso zaupali upravnih funkcij ali drugih funkcij v zvezi z vodenjem podjetja, z izjemo njihovega prizadevanja za krepitev delovne produktivnosti.

Nevrotična osebnost naših dni

(Neurotična ličnost našeg doba, GZ Titograd 1964.) Karen Horney, ameriška zdravnica, nevropsihiater svetovnega slovesa, je napisala svojo prvo knjigo, *THE NEUROTIC PERSONALITY OF OUR TIME*, leta 1937. Knjiga nas vodi v labirint človekovega duševnega življenja, v skrivnostni svet vseh mogočih iztirjenosti in neprilagojenosti, bojazni in bolečnih doživetij, v svet nevroz.

Takoj je treba opozoriti na velik in pomemben prispevek Karen Horney k obsežni in sestavljeni problematiki dinamike človeških konfliktnih situacij, iz katerih izvirajo — v sferi psihičnega — različne pojavnne oblike frustracij oz. frustriranega (aktivno-neprilagojenega, emotivno-nestabilnega, »nerazumljivega in zato neuspešnega) vedenja. Karen Horney je osvetlila v svojih delih mnoge bistvene momente in procese, ki so deformacije osebnostne aktivnosti, odkloni od uveljavljenih modelov in norm doživljanja in ravnanja. Konkretna pojavnost oblike: agresija, regresija, represija, racionalizacija, resignacija, sublimacija itn. Resnično znanstvena je lahko le tista teorija frustracij, ki je utemeljena v navzoči kulturi, v navzkrižjih določene družbe; le tako lahko teorija najde stik s specifičnimi problemi in situacijami (z omejitvami, s prepovedmi, s prisiljevanjem, z onemogočanjem itn.). Karen Horney je s svojimi raziskovanji poglobila

temelje teoretičnih in praktičnih posegov v območje frustracij.

Avtorica pojmuje problematiko nevroz in nevrotične osebnosti zgodovinsko: nevrotične težnje so specifični odsev določenih razmer, določene civilizacije in kulture. Nasprotja in protislovja kake družbe in družbenosti povzročajo svojevrstne osebne in medosebne probleme. Ti problemi se kažejo kot mnogotere variante človekove duševne stiske in konfliktov. S svojo historično interpretacijo, ki močno vključuje in upošteva predvsem нравstvene momente in strukture navzoče kulture, Karen Horney, konstruktivno in odgovorno, na temelju obsežnega izkustvenega gradiva kritizira Freudovo statično-nezgodovinsko, biologistično interpretacijo. Karen Horney podobno kot njena kasnejša sodelavca Erich Fromm in Harry Stack Sullivan, ceni očeta psihoanalize, se pri njem uči, zajema iz ogromne izkustvene zakladnice freudizma; toda pozitivni odnos do misleca je lahko dejaven ali trpen, na nivoju avtentične kritičnosti ali pa neustvarjalne podrejenosti. Psihiatri, psihologi in sociologi pa tudi filozofi, ki so ohranili kritično razdaljo in samostojnost v razmerju do Freuda, so utrli psihoanalizi nove poti in jo obvarovali pred stagnacijo in anahronizmom, ki sta poglavitni značilnosti sodobnega ortodoksnega freudizma. Karen Horney pa Fromm in Sullivan sodijo v tisto intelek-

tualno elito, ki je z uspešnim sedanjim, novim izkustvom, z ogromnim znanjem in na podlagi različnih znanosti uskladila psihoanalizo in sodobnost. Ti (in še nekateri drugi avtorji) so onemogočili dogmatizem in ortodoksnost na področju, ki je za človeštvo tako v praktičnem kot v teoretičnem pogledu izredno pomembno.

Psihoanaliza je predvsem metoda. Navidezno univerzalna je zlasti zato, ker jo zanima človekova duševnost kot celota, pri čemer seveda ni mogoče eliminirati medčloveških razmerij — natančneje: metoda skuša obseči celotno sfero psihičnega. Ker je torej na neki način le univerzalna, nenehno prerašča v dodočen svetovni nazor, v sklenjen sistem. Prav na tej točki pa se začno težave; tu je vir nekakšne kompromitacije psihoanalize... Problemov človeka in družbe ni mogoče pojasniti z eno metodo, pa naj bo le-ta še tako natančna in zahtevna. Tudi če je nevarnost biologizma odstranjena z upoštevanjem kulturno-zgodovinskih vplivov, pa so zablode v psihologizmu vseeno še mogoče. Metoda je psihološka in zato delna. »Univerzalnost« psihoanalize je mogoče doseči le posredno — z njeno funkcionalno povezanostjo z drugimi družbenimi (in nekaterimi naravoslovnimi) znanostmi; celoten filozofski sistem ni niti sedanost niti prihodnost psihoanalize; njeni predstavniki si morajo z zdrav ambicijo prizadevati, da dajo predvsem izkustvom smisel, za praktično pomoč in zdravljenje, za teoretično oblikovanje propozicij za novo, še uspešnejšo prakso... In vse to prizadeva-

nje mora težiti k naravnemu spajanju z drugimi vedami, ki imajo na voljo svoja sredstva za spoznavanje človeka, družbe in očlovečene narave. — Takšno usmeritev in ambicijo razberemo že v tej, prvi, knjigi Karen Horney, še očitnejša pa je v njenih kasnejših delih: *Nova pota psihoanalize* (1939), *Samooanaliza* (1942), *Naši notranji konflikti* (1945) ter *Nevroza in človeška rast* (1950). Psihoanaliza, uporabljena v teoretičnem razglabljanju z mero ter s smislom za stvarnost, je lahko sila plodna dimenzija in instrument splošne teorije družbenih ved in filozofije. To dokazujejo predvsem dela Ericha Fromma, ki se je teoretično mnogo bolj ukvarjal z najbolj pozitivnimi in perspektivnimi izsledki družbenih znanosti in filozofije, predvsem z marksizmom.

Teoretična osnova Karen Horney je mogoče nekoliko ožja kot Frommova, toda vsebina pričujoče knjige sama po sebi dokazuje, da sta tudi njej zelo koristila nemška šola in znanstveno izkustvo; (Nemčijo je zapustila leta 1932 in živela do smrti leta 1953 v ZDA). Pri obravnavanju samega predmeta (nevroz in temeljne kategorije — anksioznosti) je izpričala temeljito strokovno znanje, hkrati pa tudi zavirljiv splošni svetovnonazorski nivo. V delu je vseskozi občutiti dialektično mišljenje, čeprav avtorica le enkrat — in to pri razlagi neke posebne značilnosti nevrotičnega trpljenja — neposredno govori o dialektičnem principu, ki se izraža v nevrotičnem procesu (prehod kvantitete v kvaliteto).

Delo je napisano sila zgoščeno; poglavja so kratka in formulacije izčističene. Ilustrativni primeri so vnešeni le tam, kjer so neogibno potrebni za razumevanje težavnejših teoretičnih razlag. Knjiga je napisana tako, da bi bila hoteno dostopna tudi laiku z zadostno splošno izobrazbo; (nestrokovnjaku je v pomoč uvodna študija dr. Dušana Kosovića, Pota psihoanalize). Pomen tega dela je za naše razmere izredno velik, čeprav je sorazmerno staro; psihoanaliza je v osemindvajsetih letih zelo napredovala. Do sedaj imamo pri nas še vedno zelo malo knjig ki bi širši krog nestrokovnjakov usmerjale h globljim razmišljanjem o tej težavni, toda aktualni problematiki. Nevrotična osebnost našega časa je resnični problem in še zdaleč ne le problem nevropsihiatrov in psihologov. To je in mora biti problem vseh tistih, ki imajo opravka z ljudmi; še vedno je mnogo premalo skrbi in razumevanja za osebe, ki imajo tovrstne motnje in težave, premalo tudi zato, ker je premalo znanja, premalo razgledanosti v tej kom-

pleksni in zapleteni problematiki.

Čeprav je delo nastalo izključno v meščanskih razmerah in upošteva le doživetja ter situacije ljudi v meščanski družbi (torej dimenzije buržoazne družbenosti), pa vendarle prinaša veliko splošnočloveškega, predvsem seveda *splošnost nevroz v sodobnem svetu*. Če preberemo to knjigo, nam takoj postane jasno, da so problemi ameriške družbe, kar zadeva *predmet*, tudi naši problemi. Gotovo so razlike v specifičnostih, toda temeljni pogoji in poglavitne pojavne oblike človeške duševne krize so povsod enake, razen morda v najbolj zaostalih in nerazvitih družbenih okoljih. Socialistična družba — če je (in kolikor je) resnična negacija navzkrižij in antinomij meščanske družbe ter afirmacija principov delavskega samoupravljanja — predstavlja *v bistvu* predrugačeno človeško situacijo in je zato radikalno *sredstvo* zoper človekovo duševno stisko, zoper nevrotične pojave v naši civilizaciji.

VLADO SRUK

Anotacije tujih revij

CRITICA MARXISTA, št. 1/65

Uvodnik *Miti in stvarnosti v programiranju* analizira osnutek gospodarskega plana, ki ga je predložila italijanska vlada.

Adalberto Minucci piše *O odnosu delavski razred—druž-*

ba, o pomembnih spremembah v notranji strukturi delavskega razreda in njegovih odnosov z ostalimi družbenimi sloji. Iz relativno zaključene družbene formacije se delavski razred spreminja v družbeno for-

macijo, ki je dostopna vsem slojem, ki so — neposredno ali posredno — povezani z razvojem. Delavska partija stoji tako pred nalogo ustvariti nov »zgodovinski blok« naprednih in demokratičnih sil.

Pomembni angleški marksistični preučevalec afriških vprašanj Jack Woddis, je v svojem eseju *Prispevek k študiji družbenih razredov v Afriki* poskušal prikazati gibalne sile afriških revolucij. Te študije bo revija še objavljala.

Ernesto Ragionieri v članku *Marksizem in I. Internacionala* preučuje na osnovi številnih dokumentov Marxove in Engelsove spise iz obdobja afirmiranja I. Internationale.

Revija prinaša tudi bogat izbor anotacij, recenzij in bibliografski prikaz prejetih knjig.

J. K.

CUBA SOCIALISTA št. 2/65

Med redkimi publikacijami, ki jih prejemo iz Srednje Amerike, je revija »Cuba socialista«. Osnovali so jo pred dobrih štirimi leti Fidel Castro, Osvaldo Dorticos, Blas Roca in še nekateri drugi vodilni možje Kube, ki so še zdaj v njenem upravnem svetu.

Letošnja februarška številka prinaša članek J. Le Riverenda o stanju kubanskega gospodarstva in družbe v razdobju od 1878. do 1895. leta.

Maria de los Angeles Periu analizira v svojem članku *Razvoj šolstva in izobraževalnega sistema na Kubi*. Pri tem navaja zanimive podatke UNESCO iz l. 1963 o nepismenosti v Latinski Ameriki (70 milijonov prebivalstva). Zaradi velike za-

ostalosti Kube na tem področju (do l. 1961 — 23,6 % nepismenih) sta bili potrebni hitra alfabetizacija in pa prilagoditev šolskega sistema potrebam dežele.

Članek Maria Garcie Inchausteguija je posvečen *sestanku trgovinskega odbora CEPAL* (gospodarske komisije OZN za Latinsko Ameriko). Sestanek je bil od 9. do 13. novembra v Santiagu de Chile. Avtor ugotavlja, da se je blagovna izmenjava zadnja leta sicer bistveno povečala, vendar dežele v razvoju od nje niso imele kaj prida koristiti. Tipičen primer so države Južne Amerike, kjer se je kupna moč kljub povečanemu izvozu zmanjšala.

Med članki, objavljenimi v februarški številki »Cuba socialista«, so tudi prispevki Tane Koleva o *industrijskem in kmetijskem razvoju Bolgarije*, Alberta Paula Lentina o *obnovi FLN in boju za socializem v Alžiriji*, Maria Blance o *apartheidu kot uzakonjenem suženjstvu* in A. Kuzina in S. Šuhardina o *revoluciji v sodobni znanosti in tehniki*. V članku avtorja obravnavata avtomatizacijo proizvodnje na podlagi radioelektronike, kibernetičnih strojev itd.

V komentarjih navaja revija krajšo vsebino *Castrovega govora ob 6. obletnici revolucije* in kratek pregled boja za *demokratske svoboščine in pravice v južnoameriških državah*.

Med gospodarskimi beležkami je svojevrsten Ad memoriam francoskemu znanstveniku Andreu Voisinu, ki je umrl med svojim obiskom na Kubi, kjer je imel več predavanj o kmetijstvu. Sestavek je posvečen njegovim nasvetom o *daljnjem razvoju kubanskega*

kmetijstva. — Drugi sestavek pa obravnava pospravljanje pridelka kave in tehnične postopke pri njeni obdelavi.

Med poročili o objavljenih knjigah je recenzija o knjigi Plehanova: *Temeljna vprašanja marksizma.*

Dokumentacija, ki jo objavlja revija, vsebuje poročilo o konferenci komunističnih partij latinskoameriških dežel. Konferenca je bila konec leta 1964. V dokumentu so navedene naloge za prihodnje razdobje in pa besedilo resolucije o enotnosti mednarodnega komunističnega gibanja.

J. K.

INTERNATIONAL

SOCIALIST JOURNAL št. 1/65

Dvomeseknik socialističnih strank na Zahodu, ki izhaja sočasno v francoščini, prinaša v januarski in februarski številki svojega 2. letnika daljšo študijo Emile R. Braundija, ki analizira potek ženevske konference o trgovini in razvoju ter povezuje napredek dežel »tretjega sveta« z interesi delavskega razreda v zelo razvitih deželah.

Theodor Prager, avstrijski marksist in znani ekonomist, primerja v članku »Prisotnost ali socialno partnerstvo« izkušnje avstrijskega in italijanskega delavskega razreda ter njihovih vodilnih delavskih strank. Članek »Socialdemokracija danes«, Lelia Bassa opisuje spreminjajočo se taktiko buržoazije in vlogo socialdemokracije v zahodnih državah. Poseben pomen posveča sposobnosti buržoazije, da se prilagodi določenim družbenim situacijam. Göran Therborn pa konkretno analizira

odnose med buržoazijo in socialdemokracijo v Švedski.

V zvezi z razpravami na korčulanskem srečanju (julij 1964), ki se nanašajo na politično zavest delavskega razreda piše Sebastian Herkommer o vzrokih za brezbržnost delavskega razreda v Zvezni republiki Nemčiji do političnih dogajanj.

R. R.

NEW LEFT REVIEW

št. 29 jan.-feb./65

Revija je priobčila v januarski in februarski številki članek Perryja Andersona o vlogi in stališčih levice v petdesetih letih do najaktualnejših vprašanj britanske družbe: družbene lastnine in atomske razorožitve. Avtor daje obširnejši pregled nastanka tako imenovane nove levice.

Objavljeni so tudi prispevki J. P. Sartra, Ilije Ehrenburga, Leonida Leonova in drugih pisateljev, ki so na srečanju evropskih pisateljev v Leningradu (poletje 1963) obravnavali probleme v zvezi z romanom, odgovornost pisatelja, pomen realizma in »nouveau roman«.

David Cooper v članku *Dva tipa racionalnosti* piše o metodah v družbenih in naravoslovnih znanostih.

R. R.

NARODY AZII I AFRIKI

št. 1/65

Dvomeseknik Narody Azii i Afriki izdaja Akademija znanosti v SZ. Revija prinaša v januarski in februarski številki članke ekonomsko političnega in kulturno zgodovinskega značaja. Vsekakor je dobrodošla za zgodovinarje in etnografe. Eko-

nomski in politični problematiki so v tej številki namenjeni štirje članki.

Situacija v Angoli, razvoj narodnoosvobodilnih partij in njihovo združevanje v enotno partijo za osvoboditev Angole je tematika članka *Revolucionarne sile narodne revolucije v Angoli*, ki ga je napisal J. S. Oganisjanov.

»Turški socializem« je očitno postal aktualen, saj mu je posvečena že vrsta člankov in celo knjige. Ta »socializem« je kritično obdelal E. J. Gosanov v članku »*Novi tokovi v družbeni misli Turčije*«.

Ekonomski članka: *Ekonomsko sodelovanje SZ s korejsko NDR in Razdelitev nacionalnega dohodka v proračunu Japonske* prikazujeta predvsem s pomočjo števil in procentov gospodarstvo navedenih dežel.

E. E.

LA PENSEE, št. 119 jan.-feb./65

Francoski dvomesečnik priobčuje v svoji prvi letošnji številki kar dva članka *vietnamskih avtorjev*. Tran Duc Thao je priredil svoj članek o »*Racionalnem jedru v heglovski dialektiki*«. Prva verzija tega članka je bila objavljena v vietnamskem jeziku leta 1956 v 6. številki revije *Tâp san Dai hoc*, ki jo izdaja univerza v Hànoï. O pesniku *Nguyen Du* poroča *Nguyen Khac Vien* v rubriki »*Vietnamska kronika*«. Vladimir Solomon je prevedel članek predstojnika katedre za fiziologijo na Lomonosovi Univerzi v Moskvi E. N. Sokolova z naslovom »*Orientacijski refleks kot kibernetični sistem*«. Zanimiv je poizkus Charlesa Peraina, da s primerom mлина na vodo z re-

lativno novim metodološkim prijemom pojasni *odnos med proizvodjalnimi sredstvi in stopnjo družbeno-gospodarskega razvoja*. Nastajanje in oblikovanje *nacionalne zavesti narodov Afrike in Azije* analizira Jean Chesneaux. O načrtih in uspehih *francoskega šolstva* razpravlja Georges Cogniot. Seštavek vsebuje številne statistične podatke. Revija zaključuje recenzije knjig s področja umetnosti, urbanizma, znanosti, književnosti, zgodovine in uprave.

S. A.

PROBLEMY MIRA

I SOCIJALIZMA, št. 1 in 2/65

V Pragi izhajajoči mesečnik je teoretična in informacijska revija komunističnih in delavskih partij. Tiskajo jo v več kot 20 jezikih.

Prva številka: Ob aktualnih problemih mednarodnega komunističnega gibanja govori Francois Bijou o *nujnosti združitve vseh demokratičnih sil sveta*, o določitvi enotne strategije in problemih, ki nastopajo v zvezi z NATO.

Članek »*Narava neokolonializma*« opisuje pojave ob ekspanziji ameriškega in zahodnonemškega kapitala v nerazvite dežele.

O problemu kulta osebnosti, mehanizmu socialistične demokracije, pravicah posameznih kolektivov v okviru socialistične demokracije piše Václav Slavík pod naslovom »*Socializem in razvoj demokracije*«.

V rubriki »*Za okroglo mizo*« se razvija diskusija z naslovom *Vprašanje enotnosti delavskega in demokratičnega gibanja* to pot s temama: Novi pogoji bor-

be za združitev množic in O enotnosti levih sil. V diskusiji sodelujejo predvsem komunisti kapitalističnih dežel. Ostali del revije je namenjen informacijam in kratkim poročilom komunističnih partij sveta.

Priloga obsega razpravo *Izkušnje in sedanost*. V razpravi sodelujejo vidni pisatelji raznih dežel, razmišljajoč o *mestu umetnika v družbi*, o njegovi sposobnosti dojemanja in prikazovanja stvarnosti.

Druga številka objavlja članek Blasa Roka *O nekaterih aspektih razvoja razredne borbe na Kubi*, v katerem razpravlja, kako daleč je Kuba s svojo revolucijo, kaj je storila doslej in kaj mora še storiti.

Članek O vsebini in problemih novega ekonomskega sistema obravnava *novi ekonomski sistem v DDR*. Članek Josefa Schlefteina Marksizem ni dogma ampak napotilo k akciji govori o spremembah v ekonomski in s tem v razredni strukturi Zahodne Nemčije.

Čeprav je višek ciprske krize že za nami, ji je posvečen članek *Osvobodilna borba na Cipru in agresivna vloga anglo-ameriškega imperializma*.

Mnogopartijnost in borba za socializem, članek B. Joannesa, govori predvsem o problemih francoske KP in o možnostih

njenega sodelovanja z demokratičnimi silami dežele.

Na straneh »za okroglo mizo« se to pot nadaljuje diskusija *Komunisti in socialdemokracija*.

Na straneh rubrike »Pisma in zapažanje« je vsekakor zanimiv članek, ki govori o *Kurdih in njihovih problemih*, na zgodovinski strani pa prikaz *partizanskih borb v Španiji v letih 1939–1951*. E. E.

RINASCITA, št. 9/65

Februarski redni mesečni dodatek RINASCITE, *Il contemporaneo*, št. 2 je posvečen temi *Politika in kultura*. Rossana Rossanda razpravlja o *angažiranosti, kulturi in ideologiji*. V tematiko posegajo še: Ernst Fischer, ki govori o *ideologiji*, Renato Guttuso o *revolucionarni opoziciji*, György Lukács o *moderni in veliki klasični umetnosti*, Vittorio Strada pa o *vlogi tehnike v prihodnosti človeštva*. Objavljen je tudi prevod tez Predraga Vranickega o *alienaciji*, ki jih je avtor podal na simpoziju *Marx in sodobnost* v Novem Sadu junija 1964. Nadalje piše Giorgio Luca Sorrentino o *kulturnem sistemu*, ki smo ga podedovali, Luigi Pestalozza pa o *tematiki odpora in glasbeni avantgardi*. J. K.

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

- SESIĆ Bogdan: Razvoj i problemi filozofije marksizma. Beograd, Visoka škola političnih nauka 1963. 381 str. — IV/1781-1

II. FILOZOFIJA

- ARISTOTEL. Nikomahova etika. Mala filozofska knjižnica. Ljubljana. CZ 1964. 416 str. — 4512, P
- O SOCIJALISTIČKOM moralu. Zbornik priloga. Povodom osmog kongresa SKJ. Beograd, Univerziteti komitet SKS, 1963. — II/9922
- REICHENBACH Hans: Radanje naučne filozofije. Preveli Slobodan Đorđević i Aleksandar Spasić. Beograd, Nolit 1964. 325 str. — 10690-6
- BOSNJAK Branko: Istina i dresirano mišljenje. Praxis 1965, br. 2, str. 224—233
- KNJAZEVA Svetlana: Istina kao korespondencija. Praxis 1965, br. 2, str. 206—223
- MARKOVIĆ Mihailo: Osnovi dijalektičko-humanističke teorije istine. Praxis 1965, br. 2, str. 178—192
- PAŽANIN Ante: Praksa kao eksperiment čovjekove slobode (Prilog filozofiji politiki i filozofiji prakse kao filozofiji slobode). Politička misao 1964, br. 2, str. 53—117
- SARCEVIĆ Abdulah: Istina, moderni racionalitet, povijest. Istina i oslobođenje nerazpoloživog. Praxis 1965, br. 2, str. 193—205
- VRANICKI Predrag: Uz temu o oslobođanju čovjeka. O nekim problemima suvremene historije. Polja 1965, februar 78 br.

III. SOCIOLOGIJA

- GORIČAR Jože: Teorija društvenih struktur. (Po predavanjih na VSPV v Ljubljani v štud. letu 1963/64.) Ljubljana, Visoka škola za politične vede 1963. 204 str. — II 452, P
- MILLS Wright: Sociološka imaginacija. Prevod Ratoljub Dodić. Beograd, Savremena škola 1964. 274 str. — 9945-2/3
- STANOJČIĆ Ilija: Predmeti opšte sociologije — njen odnos prema drugim naukama. Beograd, Savremena škola 1964. 203 str. — 9945-2/4
- SUPIC Ivo: Elementi sociologije muzike. Zagreb, Jugosl. akademija znanosti i umjetnosti 1964. 159 str. — II/9935
- BRENER Vladimir: Protiv formalizma u vaspitanom radu. Članak iz oblasti pedagoške sociologije. Gledišta 1964, br. 12, str. 1625—1650
- CVJETIČANIN Veljko: Nastanak socijalizma kao svjetskog sistema. (Aktualne sociol. teme 14). Samoupravljanje, 15. II. 1965.
- FIAMENGO Ante: Opasnosti od birokratije u samoupravi. Pretpostavke za otkrivanje samoupravljanja (Izlaganje na sastanku sociologa u Splitu). Odjek 1. III. 1965, br. 5.
- FRIEDMANN Georg: Razgovor o samoupravljanju i mladima. Gledišta 1964, br. 12, str. 1705—1717
- GOLOB Matija: Sociološka razmišljanja i pogledi na komuno. Občan 6. II. 1965, št. 5
- GORIČAR Jože: Posvetovanje o sociološkom proučavanju komune. Občan 6. II. 1965, št. 5
- GREBO Zlata: Socio-profesionalni položaj žene u svjetlu jedne ankete.

Pregled 1964, br. 11-12, str. 493 do 504

HADZISTEVIĆ Vojin: Udruženi proizvođači i međuklasna podela rada. Pregled 1964, br. 11-12, str. 423 do 540

KOZAK Vidojka: Delovna sila v gospodarski rasti. Naši razgledi, 20. II. 1965, št. 4

KRATINA Husein: Ko su nosioci negativnih pojava: pojedinci ili grupe (Izlaganje na sastanku jugosl. sociologa u Splitu). Odjek 1. III. 1965, br. 5

OBAVIJESTENOST građana i javno mnjenje u komuni. (Izveštaj o istraživanju u opštinama: Prijedor, Bosanski Šamac, Stolac i Vareš). Bilten instituta za društveno upravljanje u Sarajevu 1965, br. 3, str. 5-124

SADIKOVIĆ Čazim: Problem integriranja pojedinaca u zajednici. Od društvenog ugovora ka Jevrejskom pitanju. Pregled 1964, br. 11-12, 451 do 465

SAMOUUPRAVLJANJE u jugoslovenskoj socialističkoj stvarnosti. (Iz trodnevnega posvetovanja v Splitu. Izjave: Ante Fiamengo, Jože Goričar, Rudi Supek in Zdravko Mlinar). Borba 10. II. 1965

SUPEK Rudi: Društvena kontrola i demokratizacija. Odjek 1. III. 1965, br. 5

SUPEK Rudi: Predrasuda i pristranosti u spoznavaji društva. Praxis 1965, br. 2, str. 234-242

VIRANT Milojka - Zajšek: Otroci in mladina v SR Sloveniji. Prikazi in študije 1964, št. 11-12

V. ZNANOST, KULTURA, PROSVETA

BACON Francis: Novi organon. Zagreb, Naprijed 1964. 259 str. — 4533, P

BAJT Aleksander: Kaj so resnično problemi visokega šolstva pri nas. Naši razgledi 20. II. 1965, št. 4

HAJDUKOVIĆ Srdjan: Podruštvljenje nauke je proces stalnog razvijanja integracije naučnih institucija i društva. Problemi i dileme naše naučne politike. Borba, 28. II. 1965

PECUJLIĆ Miroslav: Socijalni koreni nekih idejnih strujanja i naša na-

učna misao. Gledišta 1964, br. 12, str. 1611-1623

PJANIĆ Zoran: Jugoslovenski standardi u univerzitetškoj nastavi. Gledišta 1964, br. 12, str. 1631-1637

POLJANSEK Miloš: Kdo bo financiral kulturo in kako. Skromne materialne možnosti zožujejo kakršnoli politiko na področju kulture na neustrezní minimum. Naši razgledi 20. II. 1965

SNUDERL Makso: Deveti seminar »Univerzitet danas« u Dubrovniku. Gledišta 1964, br. 12, str. 1677-1693

TITO: Skola treba da stvara novog socijalističkog jugoslovenskog čoveka na našim univerzitetima i školama predaje se još mnogo starog i na stari način. Razgovor sa delegatima Saveza pedagoških društava Jugoslavije. Borba 21. II. 1965

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

DORĐEVIĆ Jovan: Neka pitanja ostvarivanja i razvitka socijalističke demokratije. Politička misao 1964, br. 2, str. 153-182

PUSIĆ Eugen: Racionalnost upravljanja. U spomen Maxa Webera. Politička misao 1964, br. 2, str. 7-55

TINTIĆ Nikola: Značaj i utjecaj političkih programa, političkih organizacija i akcija na sindikalno jedinstvo, odnosno pluralizam u nacionalnim, regionalnim i međunarodnim okvirima. Politička misao 1964, br. 1, str. 33-88

2. Društveno politični sistem SFRJ:

GODEC Rupko: Organizacija in delovne metode v javni upravi. Ljubljana, Visoka šola za politične vede 1964, 196 str. — II 450, P

DORĐEVIĆ Jovan: VIII kongres Saveza komunista i socijalistička demokratija. Politička misao 1964, br. 3, str. 67-79

DRENJANIN Milorad: Položaj radnih jedinica u sistemu raspodele dohotka. Socijalizam 1965, br. 1, str. 49-75

ITALIJANSKA narodnostna skupnost v Jugoslaviji in slovenska narodnostna skupnost v Italiji. Zaključki skupne seje SKGZ in Italijanske

- unije za Istro in Reko. Naši razgledi 20. II. 1965, št. 4
- JAKOPIČ Albert: Predvsem moramo razumeti bistvo dolgoročnih nalog. Problemi in perspektive razvoja, ki ji je nakazal VIII. kongres ZKJ. Razgovor. Komunist 12. II. 1965, št. 7
- KARDELJ Edvard: Samoupravljanje je demokratski in ekonomski odnos radnih ljudi u proizvodnji. Razgovor sa članovima redakcije »Samoupravljanja«. Vjesnik 4. III. 1965, Delo 5. III. 1965
- MATEVIČ Dušan: Savez omladine u uslovima neposredne demokratije. Socijalizam 1965, br. 1, str. 74—88
- NOVI skupštinski sistem u svetlu jednogodišnjeg iskustva. Anketa. Odgovori Latinke Perović, Ilije Grbe, Dese Romić i dr. Gledišta 1964, br. 12, str. 1637—1652
- PEJOVIČ Danilo - TRIPALO Miko: U čem su nesporednosti. Ne nesporednosti, nego dijametralno suprotna mišljenja. (O izvodima objavljenih 7. o. m. u Vjesniku.) Vjesnik 21. II. 1965
- PERIĆ Ivan: Politička kretanja u svjetlosti pisana Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije. Politička misao 1964, br. 3, str. 88 do 107
- PLENUM Republiškega sveta ZSJ za Slovenijo. Referat Franc Popit in Franc Urevc. Delavska enotnost — pogovori 18. II. 1965, št. 7
- STANOVANJSKA reforma: »Občanovo« posvetovanje s sodelovanjem IO SZDL Slovenije. Občan 20. 3. 1965, št. 4
- TITO: Najpomembnejše je stvari ne prikrivati. Razgovor z delegacijo javnega tožilstva. Delo 5. III. 1965, Komunist 5. II. 1965
- TRIPALO Miko: Čemu služi utopistička kritika društva. Izvodi iz predavanja održanog na fakultetu političkih nauka u Zagrebu. Vjesnik 7. II. 1965
3. Politični sistemi in politične organizacije:
- ALICATA Mario: Demokratska obnova v boju za socializam. Iz razgovora z beograjskim novinarji. Komunist 12. II. 1965, št. 7
- BULAJIĆ Krsto: Novi ekonomski sistem — predmet zanimanja vseh društvenih sil Nemške demokratične republike. Komunist 19. II. 1965, št. 8
- DJANKOVIĆ Dan: Dvostranački sistem u SAD (Demokratska i Republika stranka). Politička misao 1964, br. 3, str. 11—55
- FRANGES Božidar: Institucionalna pitanja na konferenciji UN. Međunarodni problemi 1964, br. 3, str. 99—112
- LUKACS György: Metodička razmišljanja o organizacionom pitanju. S njemačkog preveo Ljubomir Tadić. Politička misao 1964, br. 3, str. 111—143
4. Delavska in progresivna gibanja:
- PRIRUČNIK za istoriju Međunarodnog radničkog pokreta. Beograd, Rad 1964, 1054 str. — 4537, P
- BRITOVSEK Marjan: Konceptije Prve internacionale prema ratnom kolonijalnom i nacionalnom pitanju. Međunarodna politička situacija prilikom osnivanja Prve internacionale i njena koncepcija. Pregled 1964, br. 11, str. 401—423
- JAMAN Nada: Neki problemi suvremenog radničkog pokreta Italije. Politička misao 1964, br. 3, str. 147—167
- LITVINOVIĆ Dušan: Aktualni stavovi i problemi skandinavske socijaldemokratije. Socijalizam 1965, br. 1, str. 105—116
- MARKOVIĆ Brana: Odnosi između britanskih tredjuniona i laburističke partije. Pregled 1964, br. 11—12, str. 475—484
5. Međunarodni odnosi:
- MATES Leo: Ekonomske osnove neangažiranosti. Sodobni svet 4, Ljubljana, Komunist 1964, 63 str. — 4490, P
- STANOVNIK Janez: Družbeno-gospodarski problemi dežel v razvoju. Ljubljana, Visoka šola za politične vede 1964, 376 str. — II 449, P
- BEBLER Aleš: O Kongu i povodom Konga. Socijalizam 1965, br. 1, str. 89—98
- DJERDJA Josip: Nova etapa u razvoju i akciji politike neangažovanja.

Druga konferencija neangažovanih zemalja. Mednarodni problemi 1964, br. 3, str. 9—25

MATES Leo: Zenevska konferencija i problemi zemalja u razvoju. Mednarodni problemi 1964, br. 3, str. 49—58

TOMSIĆ Vida: Pomembna manifestacija za mir. (Vtisi iz mednarodnega srečanja »Mir na zemljici). Delo 8. III. 1965

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

MILEUSNIĆ Nenad, NESIĆ Milan, SUTIC Slobodan: Analiza i diagnoza organizacije i poslovanja. Beograd, Privredni pregled 1964, 449 str. — II/9932

ADAMOVIĆ Ljubiša: Finansiranje ekspanzije mednarodne trgovine i privredni razvoj. Mednarodni problemi 1964, br. 3, str. 83—98

ANALIZA rizika prilikom investicija. Izbor. Prilog 15. II. 1965, br. 4

DRAGOSAVAC Dušan: Primarna i sekundarna raspodjela. Socijalizam 1965, br. 1, str. 10—24

JELIĆ Borivoje: Društveni plan za 1965. godinu. Mednarodna politika 16. II. 1965, br. 357

KOTNIK Viktor: Odločno k modernizaciji proizvodnje. Ekspoze o predlogu republiškega društvenega plana. Delo 19. II. 1965

KRAIGHER Boris: Usavršavanje privrednog sistema. Mednarodna politika 16. II. 1965, br. 357

MILENKOVIC Stojan: Intenzivno privređivanje i uloga integracije. Privredni pregled 20. II. 1965

MILJKOVIĆ Dušan: Metodološki problemi izrade društvenog plana opštine. Gledišta 1964, br. 12, str. 1655—1665

POKORNI-SALABOV Vladimir: Planiranje u radnoj organizaciji kao faktor stimulacije kolektiva. Produktivnost 1965, št. 1, str. 27235

SEKULIĆ Ljubomir: Ekspanzija svet-ske razmene i principi mednarodne ekonomske saradnje. Mednarodni problemi 1964, br. 3, str. 113—125

STAMBOLIĆ Petar: Stabilnija privreda je uslov za ostvaranje predvi-

dene ekonomske politike. Razgovor sa članovima redakcije »Borbe«. Borba 25. II. 1965

VIII. SREDSTVA MNOZICNEGA OBVEŠĆANJA IN JAVNO MNENJE

SETINC Franc: Za višjo raven novinarstva. Razmišljanja o mostarskem kongresu novinarjev. Naši razgledi 20. II. 1965, št. 4

TADIĆ Ljubomir: Javno mnenje u savremenom društvu. Ka kritičkoj analizi modernih političkih pojmov. Politička misao 1964, br. 1, str. 11—33

XI. POTOPISI, BIOGRAFIJE, SLOVARJI, LEKSIKONI

HRONOLOGIJA oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945. Beograd, Vojnoistorijski institut 1964. 1265 str. 1 karta + 40 prilog. IV/1779

MUNDA Jože: Bibliografija Slovenske Maticе 1864—1964. Kronološki pregled in stvarno kazalo. Ljubljana, Slovenska Matica 1964, 170 str. — II 440, P

B. KNJIGE IZ TUJINE

II. FILOZOFIJA

JASPERS K.: Vom Ursprung und Ziel der Geschichte. München, Piper 1963, 349 str. — 10731

NIKOLAEVA L. V.: Svoboda — neobhodimy produkt istoričeskogo razvitiya. Moskva, Izd. MGU 1964, 292 str. — 10680

PHILOSOPHISCHE Probleme der modernen Naturwissenschaft. Berlin, Akademie VLG 1962, 356 str. — III/2221

III. SOCIOLOGIJA

Die ARBEITENDE Frau in einer sich wandelichen Welt. (Internationale Arbeitskonferenz, 48). Genf, Instit. Arbeitsamt 1963, 1964, 147 + 159 str. — IV/185-48,6

ASPECTS sociaux de l'industrialisation et de l'urbanisation en Afrique au

sud du Sahara. Paris, Unesco 1956, 799 str. — II/9366

DIVISION du travail, classe ouvrière et syndicalisme. (Cahiers d'Etude de l'automation et des Société industrielles No. 31. Paris, Ed. du Centre National de la Recherche scientifique 1962, 287 str. — III/2220-3

GABRIELJAN G. G.: Protivorečija socialističeskogo obščestva i puti ih preodolenija. Erevan, Izd. Erevanskogo universiteta 1962, 274 str. — 10536

GURVITSCH G.: Determinisme sociaux et liberté humaine. 2e éd. rev. et compl. Paris, P. U. F. 1963, 328 str. — II/9271

HANAZAROV K. H.: Sbliženie nacij i nacional'nye jazyki v SSSR. Moskva, Akademija nauk SSSR 1963, 240 str. — II/9239

KAES R.: Les ouvriers français et la culture. Strasbourg, Inst. du travail de la Faculté de droit et des sciences politique et économique 1962, 592 str. — IV/1717

KLAGES H.: Technischer Humanismus (Soziologische Gegenwartsfragen H. 19, N. F.). Stuttgart, Enke 1964, 191 str. — III/1159-19

LEVY-BRUHL Henri: Sociologie du droit. Paris, P. U. F. 1964, 128 str. — »Que sais-ja? 951. — 4509, P

PARSONS Talcott: Social Structure and Social Personality. New York, Free Press of Glencoe 1964, 376 str. — II/9421

IV. PSIHOLOGIJA

LEVITOV N. D.: Psihologija truda. Moskva, Gos. učebno-pedag. izd. Min. prosveščenija RSFSR 1963, 340 str. — 3045, P

V. ZNANOST, KULTURA, PROSVETA, UMETNOST

JACCARD P.: Sociologie de l'éducation. Paris, Payot 1962, 256 str. — II/9244

FOUTERES L.: Les PCF, la culture et les intellectuels. Textes de M. Thorez, W. Rochet, Garaudy, Aragon, Gogniot. Paris, Ed. Sociales 1962, 320 str. — 10500

HELY A. S. M.: Nouvelles tendances de l'éducation des adultes. Paris, Unesco 1962, 136 str. — 10676-4

VI. POLITICNE VEDE

1. Splošna dela:

ARVON Henri: L'Anarchisme. (Que sais-ja?) Paris, P. U. F. 1964, 128 str. 4508, P

BATTAGLIA Achille: I giudici e la politica. Prefazione di Aldo Garosci. Bari, Ed. Laterza (1962). XII + 232 str. — 4559, P

KORANYI Karol: Powszechna historia państwa i prawa od rewolucji francuskiej do rewolucji październikowej. Wydanie II poprawione i uzupełnione. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1962, 111 str. Ilustr. — 4659, P

MICHELIS Robert: Les Partis Politiques. Essai sur les tendances oligarchiques des démocraties. Traduit par le S. Jankelevitch. Paris, E. Flammarion 1919, 313 str. — 4522, P

2. Družbeno politični sistem SFRJ:

FERRETJANS Jean-Pierre: Essai sur la Notion de propriété sociale, De la propriété privée à la propriété collective: L'expérience yougoslave de socialisation de l'agriculture Paris, R. Pichon et R. Durand-Auzias 1963, 272 str. — II 436, P

3. Politični sistemi in politične organizacije

ERUSALIMSKIJ A. S.: Germanskij imperializm: Istorija i sovremennost'. (issledovanija, publicistika). Moskva, Nauka 1964, 664 str. — II 442, P

LAVROFF D. G.: Les Constitutions Africaines, États anglophones. Texte et Commentaire par D. G. Lavroff, G. Peiser. 2. (Collection du Centre de recherches, d'études et de documentation sur les institutions et la législation Africaines.) Paris, A. Pedone 1964. — 4666, P

RICHERT Ernst: Das zweite Deutschland. Ein Staat, der nicht sein darf. (Gütersloh), Sigbert Mohn Verl. 1964, 341 str. — 4565, P

TEORIJA IN PRAKSA

SOVETSKAJA socialističeskaja demokracija. Moskva, Akademija nauk SSSR 1964. 357 str. — II/9325

4. Delavska in progresivna gibanja:

DUMONT RENE: Cuba socialisme et developpement. Paris, Ed. du Seuil 1964. 190 str. — 4556, P

FALL Bernard: Indochine 1946—1962. Chronique d'une guerre revolutionnaire (Street Without Joy) Adapté de l'americain par Serge Ouvaroff. 28 photographies- 26 cartes. Paris, R. Laffont 1962. 379 str. — 4542, P

GORZ André: Stratégie ouvrière et néocapitalisme. Paris, Ed. du Seuil (1964). 176 str. — 4558, P

WSPOLCZESNY Ruch wyzwolenczy i burżuazja narodowa. Warszawa, KiW 1962. 393 str. — 9957

VII. POLITICNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

INDUSTRIAL Growth in Africa. New York, United Nations 1963. VIII + 100 str. — II 444, P

KOLGANOV M. V.: Sobstvenost' v period perehoda k kommunizmu. Moskva, Ekonomizdat 1963. 115 str.

MAYER V. F.: Zarabotnaja plata v period perehoda k kommunizmu. Moskva, Ekonomizdat 1963. 304 str. — 10637

NEUE Erscheinungen in der modernen bürgerlichen politischen Ökonomie. I. II. Protokoll der Internationalen Konferenz. Berlin, Akademie Verl. 1961. II/5348-11/12

OKONOMIK der Arbeit in der DDR. Leitung und Redaktion: Autorenkollektiv. Berlin, Verl. die Wirtschaft (1963). 661 str. — 477, P

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

FALCONI Carlo: La Chiesa e le organizzazioni cattoliche in Europa. Milano, Ed. di Comunità 1960. 1135 str. — 3078, P

HALBWACHS M.: Sources of Religious Sentiment. New York, Free Press of Glencoe 1962. 109 str. — II/9235

MONTEIL Vincent: L'Islam noir. Paris, Ed. du Seuil 1964. 368 str. — 4565, P

X. ZGODOVINA IN GEOGRAFIJA

TAYLOR A. J. P.: Die Ursprünge des zweiten Weltkrieges. (Gütersloh), Sigbert Mohn (1962). 383 str. — 3158, P

THOMAN Richard S.: The Geography of Economic Activity. New York, McGraw-Hill 1962. 616 str. — Illustr. — 4662, P

XI. POTOPISI, BIOGRAFIJE, LEKSIKONI, SLOVARJI

THEIMER W.: Lexikon der Politik. Politische Begriffe, Namen, Systeme, Gedanken und Probleme aller Länder. 6., neubeer. Aufl. Bern, Francke Verl. 1961. 765 str. — I/544-23

Opomba: P — knjige iz knjižnice, VSPV — ostale iz knjižnice Inštituta za sociologijo

POPRAVEK

V članku *Politika in religija* v tretji številki je na strani 381 prišlo do *tehnične napake*. Podatki prvih treh kolon v tabeli se nanašajo na populacijo (mesto), drugih treh pa na populacijo (okraj - okolica) in ne obratno.

Iz vsebine naslednjih števil:

Janez Stanovnik:

Politika in ekonomika

Bogdan Kavčič:

Informiranost v statutih delovnih organizacij

Mitja Kamušič:

Problemi v zvezi z odločanjem v delovnih organizacijah

Janko Potočnik:

Predvidevanja o razvoju našega turističnega prometa

Emil Rojc:

Okviri pedagoške ustvarjalnosti

Janez Kure:

Vprašanja materialnega preskrbovanja študentov

Juš Makovec:

Za ali proti sezonstvu

Richard Titmuss:

Do kod sega država blagije?

Dušan Dolinar:

Značilnosti novega gospodarskega sistema v ČSSR

Boris Verbič:

Nagrajevanje v »Metalki«

TUJI AVTORJI:

ZYGMUNT BAUMAN je predstavnik oddelka za filozofijo poljske filozofske fakultete in glavni urednik osrednje poljske sociološke revije *Studia socjologiczne*. Je avtor številnih razprav in knjig s področja sociologije. Objavljeni tekst je odlomek iz knjige *»Z zagadnień współczesnej socjologii amerykańskiej«*.
